
STEMMER FRA ET STED

Om sted og identitet i Havøysund, et fiskevær i Finnmark.

Beate Mortensen Nesheim

Hovedfagsoppgave i sosialantropologi. Institutt for sosialantropologi.
Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Tromsø.
November 2002

TAKK TIL

Først og fremst takk til mine tidligere sambygdinger i Havøysund, spesielt til Palmer, Linn og Cathrin, Jens og Phlabphlung, Monica, Bjørg, Bernt og Kathrine.

Til veileder Bjørn Bjerkli, som har vært en innsiktsfull guide gjennom tekstutforminga, og som for alltid har prentet tekststrukturens betydning inn i meg.

Medstudenter på 'klassisk' antropologi, spesielt Kathrine, Vibeke, Ingvild, Nina og Toril.

Til medstudenter og ansatte på Visuelle Kulturstudier, spesielt Marit Gjertsen, Ellen Marie Berg og Toril Hanson.

Til Reidar Hanssen for godt selskap under feltarbeidet med diskusjoner, fiskemiddager og fester, og dessuten for gjennomlesning og kritikk.

Lisbet Hortedahls entusiasme for arbeidet – takk.

En helt spesiell takk til filmveileder Rossella Ragazzi, som har en unik evne til å inspirere og til innlevelse, hvis bidrag har vært absolutt nødvendig for å gjennomføre arbeidet.

Og til kjære Tore, som både har sterkt advart og anbefalt å gå inn på antropologiens kronglete veier. Takk for års tålmodighet. Til mi lille jente, Ylva: Takk for den daglige påminnelsen om hva som er viktig her i livet, når livet egentlig har stått i ferd med å rase sammen fordi et kapittel ikke har villet ta form.

Beate Mortensen Nesheim

4. november 2002

INNHOOLD

1. Introduksjon.....	1
Hjemkomst.....	2
2. Metodiske overveielser.....	7
Feltarbeid og deltagende observasjon.....	7
Forskerens posisjonering.....	8
Finnes det en grense mellom 'privatperson' og 'feltarbeider'?.....	9
Fra observasjon til data.....	11
Tilnærming til felten.....	11
Med kamera i felten.....	12
Reposisjonering.....	13
Filmkarakterenes 'roller' og motivasjon.....	14
I dialog med filmopptakene.....	15
Kunnskap inkluderer både forsker, informant og mottaker.....	16
Utfordringer ovenfor etikk og formidling.....	17
Anonymisering.....	17
3. Perspektiver på sted og identitet.....	19
Multivokalitet og multilokalitet.....	19
Nordnorsk lokalsamfunnsforskning.....	20
Kontrastkategorier og kollektiv identitet.....	21
Bytterelasjoner.....	22
Kjønn.....	22
Lokalsamfunnsstudier før og nå.....	23
Sosial identitet.....	24
Symbolske fellesskap.....	26
Livsstil og konsumidentitet.....	27
Det globale og det lokale – tanke og kropp.....	29
Mennesket i omgivelsene – omgivelsene i mennesket.....	30
Kort om oppgaven.....	31
4. I sin egen verden.....	33
Havøysund – et fiskevær.....	33
Fiskarlivet.....	34
Linefiske på Latøydjupta.....	34
Med juksa i Rolvsøysundet.....	35
Fiskeriene: bare slit?.....	36
Frihet.....	37
Spenning.....	37
Landskapets ulike dimensjoner.....	38
Kompetanse i omgivelsene – fra far til sønn.....	39
Kompetanse i en 'usynlig' verden.....	41
Intuisjon er også kunnskap.....	44

Ferdigheter akkurat her.....	44
Den kompetente fiskeren.....	45
Reguleringer og konkurranse.....	46
Kvoter, rekruttering og befolkningsutvikling.....	47
Oppdrettsnæringen – en trussel?.....	49
Vi – de. Den ansvarsbevisste kystfiskeren.....	50
Oppsummering.....	51
5. En verden av barn og bøker.....	52
Et godt sted å vokse opp på.....	53
Utdanning og utdanningsplaner.....	54
Forventninger til kvinner.....	55
Mening.....	56
'De utdannede'.....	57
Overskridelse av symbolske grenser.....	60
Utdanning som overgangsrituale.....	62
Å være til nytte og være seg selv.....	64
Oppsummering.....	65
6. Verden er et annet sted.....	67
Arbeid og utdanning.....	68
Konsum og livsstil.....	69
Hva klær forteller.....	70
Hjemsted – by: arenaer i kontrast.....	71
Drøm og virkelighet.....	72
Kjønnenet landskap.....	73
Kan man 'finne seg selv' når 'alle kjenner alle'?.....	74
Ungdomstiden et grenseland?.....	75
7. Hjemme i verden?.....	78
Stedstilhørighet.....	78
Følt og forventet tilhørighet.....	79
Tilhørighet og alder.....	80
Utkantstilhørighet.....	81
Tilhørighet og kjønn.....	82
Hva stedet tilbyr.....	83
Stemmer fra et sted.....	85
Kart.....	86
Litteratur.....	87

Introduksjon

Tema for denne oppgaven sirkler rundt aspektene menneske, sted og identitet. Et studie av sted og identitet er i utgangspunktet mulig å gjøre på et hvilket som helst sted i verden. Ethvert sted er imidlertid unikt slik det fremstår gjennom sin historie, sitt landskap, de økologiske rammebetingelser og i folks relasjoner til hverandre og sine omgivelser, og unikt i hvert enkelt menneske sin opplevelse av stedet. Stedet du bebor gir deg muligheter og begrensninger. Hvor du bor legger føringer på hvordan du kan leve ditt liv og dermed på hvem du blir som menneske.

Å ta tak i identitet som er knyttet til sted har mange potensielle tilnærminger. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i på den ene siden individuelle erfaringer som på ulikt vis belyser stedets betydning i identitetsutforming. De menneskene jeg har valgt å trekke fram som eksempler er ikke valgt ut på bakgrunn av en ide om 'representative utvalg'. Jeg kunne brukt andre eksempler som ville gitt andre bilder av mennesker i Havøysund. På den andre siden har jeg et fokus på de mer kollektive historier om stedet, oppfatninger eller myter om stedet som virker inn i menneskers identitetsutforming. Dette gjelder for eksempel oppfatninger om at hvert menneske arver en bestemt sosial identitet som utgjør gitte betingelser i den enkeltes liv på stedet.

Jeg ser dette som i samsvar med Rodman (1992) som understreker betydningen av både menneskers *praksis* på stedet og *narrativer* om stedet i den sosiale konstruksjonen av stedet (ibid.:642).

Jeg er opptatt av stedets betydning i menneskers identitetsutforming. På hvilke måter virker opplevelsen av stedet og erfaringene med å bo nettopp her inn på folks identitetsutforming? Mitt utgangspunkt har vært at det finnes like mange oppfatninger om og erfaringer på stedet som det finnes beboere og tidligere beboere. Jeg har i liten grad vært opptatt av hvordan 'utenforstående' ser på stedet. Denne tilnærmingen er inspirert av Rodman (1992) som understreker steders 'multivocality'. At enhver har sine individuelle erfaringer av stedet betyr imidlertid ikke at de er løsrevet fra de kollektive 'konstruksjoner' av stedet. Individ og kollektiv virker på hverandre i et dialektisk forhold (Jenkins 1996) i prosessene hvorved identitetene skapes, forhandles om, gjenskapes og endres.

Undersøkelsene omkring dette er gjort i Havøysund, et mindre fiskevær på Finnmarkskysten. Dette er også mitt eget hjemsted. Tre år gammel flyttet jeg hit fra Burstad, et annet lite fiskevær, som i løpet av få år ble fraflyttet. Sammen med resten av familien, pappesker og hvitevarer ankom jeg Havøysund i sjarken til far min en fin vårdag i 1970. Fra jeg var atten, og flyttet fra Havøysund for første gang, har jeg bodd der om lag tre år i ulike perioder. Da jeg kom tilbake for å gjøre feltarbeid var det åtte år siden jeg sist bodde der. Sammen med min to år gamle datter, Ylva, ankom jeg Havøysund med hurtigruta en sommerdag i juli i år 2000. Flankert av tyske og italienske pensjonister gikk vi i land, klare til et halvt års opphold med bopel på mitt barndoms 'pikerom'.

Hjemkomst

Barndomshjemmet mitt ligger midt i sentrum av Havøysund, ved siden av kirka, museet, helsesenteret, S-laget, kommunehuset, fotballbanen, skolen, kaiene og eldreboligene. Jeg har ikke prøvd, men jeg tror det er mulig å gå fra enden av veien i øst til enden av veien i vest på førtifem minutter. I tillegg til denne veien som strekker seg langs sundet på øya, går det fra torget en vei opp *Lilledalen* og en vei opp *Dalen*. De ender i en bue på hver side. Her ligger de nye boligfeltene. Langs sundet ligger eldre hus. Det er likevel ingen som er eldre enn femogfemti år. Nazi-Tysklands *brente jord*-taktikk i 1944 ble effektivt utført her og ingenting sto igjen. Barndomshjemmet mitt skal være det første 'ordentlige' huset som ble satt opp etter krigen, i 1948. Inntil da var de provisoriske 'tyskerbrakkene' hjem, skole, butikk og sykestue for de som hadde vendt tilbake etter evakueringen. Arkitektene i dag er fornøyd med gjenoppbyggingen. Den er stort sett utført etter planene som ble lagt i etterkrigstida. Husene ligger i sirlige rekker langs sundet og oppover fjellsidene. Større og mindre kaier ligger langs

det smale sundet, de fleste på øysiden. Fastlandet har forbindelse til øya med brua som ligger om lag midt i sundet. Bru- og veiforbindelse fikk en høytidelig åpning av kong Olav i august 1988. Jeg var hjemme på ferie og fikk et glimt av kongen jeg også. På soverommet til foreldrene mine henger et bilde klipt ut av et ukeblad og satt i ramme, av kongen som promenerer i gatene sammen med ordføreren og andre eminente Havøysund-væring. Bildet er tatt ved siden av hotellet. Rødmalt og unnselig ligger det på en fylling midt i sundet. Hotellet er et viktig møtested i helgene. Det eneste med skjenkerett og derfor godt besøkt. Nedenfor hotellet ligger den gamle båthavna. Den nye ligger øst for hotellet, nedenfor bensinstasjonen og ved siden av den gamle fergekaia. Da jeg var ungdom var fergeankomsten i ti-tiden om kvelden en av våre få forlystelser. Vi stilte oss opp ved gjerdet for å sjekke de reisende. Et og annet fremmed fjes var det da, og ofte trailere som skulle hente fisk. Kaia er fortsatt i bruk for å ta om bord biler i hurtigbåtene som går ut til øyene utenfor Havøysund: Måsøy, Ingøy og Rolvsøy og deretter videre til Hammerfest. Noen meter lengre øst ligger *ToBø*, et av to fiskebruk på stedet. Det lukter svakt av gammel fisk. Dette er den største private arbeidsplassen. Innenfor veggene står noen titalls kvinner (varierende med sesongene) og skjærer og pakker fiskefilet, mens mannfolkene tar i mot fisken på kaia og håndterer maskinene. Ennå lenger øst ligger kaia med det ærverdige navnet *Dampskipskaia*, hvor nord- og sørgående Hurtigrute etter tur legger til i ni-halv ti-tiden hver morgen. Frosne tyskere som har sett sin beste ungdom haster i land og over veien til *Danielsen*, som er en av tre kolonialbutikker på øya. På grunn av turistene har de satset på litt mer enn kolonial: Et metershøyt troll ønsker velkommen utenfor døra. Innenfor er det mulig å få seg et mer varig minne fra denne ti minutters stoppen enn Norvegia-ost. Enda litt lengre øst ligger Hallvika. Ti-femten hus ligger i en bue rundt ei fjære med små private kaier og naust, hvor fisk henger til tørk inni ei gammel not så ikke fugl eller andre dyr får tak i den. Oppå bakken står de siste fiskehjellene som fins på øya. Der veien stopper ligger ei betongkai og et kvadratisk bygg kledd med blå stålplater og forstyrrer idyllen. Skråningen som opprinnelig lå der er borte og gir plass til *Is og Frys*, en bedrift som forsyner fiskerinæringa med is og agn og frysetjenester, og har gitt et uopprettelig arr i landskapet. Går man i motsatt retning fra hotellet er man i sentrum, og her er en ansamling av ulike tjenester: Et postkontor (lagt ned i oktober 2002), en skobutikk, et elektrisitetsfirma, nok et fiskebruk (HFI, som våren 2002 gikk konkurs), en blomsterbutikk, en bank, en butikk med alt du trenger for å fiske (nå konkurs), en klesforretning hvor du også kan levere tippekupongen, en kiosk med utvidet repertoar (nå erstattet av nok en business med kombinerte tjenester: Gatekjøkken, kafé, kioskvarer og leker), nok en klesforretning (som nå er lagt ned), kaier med buer, lager og fryseri, busstopp

(fem dager i uka med forbindelse til resten av Finnmark), kommuneadministrasjon, helsesenter, byggvarehus, slipp, garnbøteri, brannstasjon, bibliotek, frisørsalong, maskinentreprenør, kirke og *Kopen*, stedets S-lag som ligger så å si i hjertet av Havøysund. Bak *Kopen* ligger den nye gressbanen. Den kostet flekk og er kommuneledelsen og Havøysundgutter og –menns nye stolthet. Bak den igjen ligger skolen, så idrettshallen og så barnehagen. Utenfor sentrum ligger nok en frisørsalong og en filial av regionens kraftlag samt nok et elektrisitetsfirma. Bebyggelsen er planlagt i ei tid da man tok sjøveien til øya, og stedet fortøner seg atskillig mer innbydende fra sjøen enn når man kommer som landeveisfarende og så å si kjører inn i stedets bakgård.

Fra sundet skråner Gavelfjellet noen kilometer oppover mot nordvest, før det flater ut og siden stuper ned i havet på yttersida. Her ble det sommeren og høsten 2002 satt opp seksten vindmøller som forsyner velstående og miljøbevisste nederlendere med kraft. Mot nord ligger Hjelmsøya og tar av for været, mot vest ligger Ingøy og Rolvsøy, mot øst Måsøy og mot sør ligger fastlandet. Det vokser få trær i Havøysund. Det er dårlige forhold for trær når Barentshavet tar med seg nordavinden og blir litt for påtrengende. I Havøysund fins det stein og berg. Bergformasjoner som setter fantasien i sving og fostrer like mange troll som i skogen. Rullesteinsfjærer hvor de mykeste steiner kan finnes. Steiner å stryke mot kinnnet og ta med som et minne. Og overraskende, hvis du først begynner å tenke på det, ligger rullesteinsfjæra midt mellom kvasse berg, som tilsynelatende slett ikke har latt seg påvirke av havets evige bevegelser. Jeg vet hvor det vokser blåbær. På min beste krøkebærplass har det kommet opp et hus. 'Diamantsteinen' som var en fast stoppeplass på veien over haugen er også erstattet av et hus. En dårlig erstatning. Men det er stadig husmangel i Havøysund, på tross av at det bor færre og færre der. I august kan man finne moltebær. I mai fins det måsegg, ikke så langt unna. Jeg setter pris på å vite hvor det vokser ballblom og tar med Ylva til min egen barndoms hemmelige steder.

Jeg har stor glede av å ha kort vei uansett hvor jeg skal. Jeg tar tiden når jeg følger Ylva i barnehagen. Det tar sju minutter. Jeg kommer til å tenke på min egen far som alltid tok tida når vi la ut i sjarken fra Havøysund på vei til Burstad. Det tok om lag en time og førtifem minutter, men straum og vind kunne gjøre turen noen minutter kortere eller lengre. Av en eller annen grunn var dette viktig for far min. Nå er det så viktig for meg at jeg stadig ser på klokka når jeg går hjemmefra – sjøl etter flere uker. Dessuten møter jeg stadig kjente på min vei. Jeg

begynner å beregne ekstra tid for å komme meg fra A til B hvis jeg har avtaler, for å ha tid til å stoppe opp for en prat. Det er jo tross alt det jeg er her for.

Ettersom ukene går og det begynner å bli opplagt at jeg enten har svært lang ferie eller har tenkt å bli ei stund, får jeg stadig spørsmål om jeg er flyttet tilbake. Kopen er det uovertrufne møtestedet på øya. I gangen utenfor er det romslig nok til at folk kan slå av en prat og oppdatere seg på oppslagstavla. Her befinner jeg meg en dag da en kjenning, en middelaldrende kvinne, stopper opp på vei ut. Hun har observert at jeg har vært hjemme ei tid og spør i likhet med andre om jeg har lang ferie, om jeg er flyttet hjem, så stor jente jeg har fått... Til slutt kommer det litt forsiktig: *'Og mainn din da? E han hær og?'* Jeg forteller at han er reist tilbake til Tromsø og skal besøke oss i ny og ne dette halvåret hvor jeg og datteren min skal bo i Havøysund. *'Ja, det va det æ sa!'*, sier hun, og forteller at en kjenning har ment at jeg og mannen min er skilt og at det er derfor jeg nå er kommet tilbake. Senere hører jeg om andre Havøysund-jenter som har søkt havn på hjemstedet sitt når ekteskapet har havarert.

Havøysund er først og fremst et møte med det kjente. Kjente bygninger, stier og veier og fjell og steiner og fjes. Det kjente forbindes ofte med det trygge, og på sett og vis gir det en slags trygghetsfølelse å komme tilbake og føle gjenkjennelse. På samme tid kan du bli møtt med en viss ambivalens fra gamle kjenninger når du vender tilbake. Det å ha tilbrakt tid utenfor stedsfellesskapet gjør deg til en viss grad til en fremmed, og det fremmede forekommer en ofte utrygt. De fleste jeg snakker med synes det er *'fint'* eller *'interessant'* at jeg har valgt å jobbe med hjemstedet mitt under studiene. Jeg føler at dette knytter oss nærmere sammen. Jeg vil ikke være en av de som stikker innom sommerstid med kosmopolittens blaserte mine og klager over at det ikke engang er jordbær i butikken.

I 1975 var jeg åtte år og det bodde dobbelt så mange mennesker i kommunen enn de 1 433 som bor der i dag. Av disse bor om lag 1100 i Havøysund. Det er folk på de mindre stedene i kommunen som har mistet flest naboer, men også Havøysund har krympet. Kommuneledelsen er opptatt av dette og har som et av sine hovedmål å hindre at befolkningen skal krympe ytterligere. Jeg er også opptatt av dette. Jeg er sjøl en av de som har reist, men jeg bodde der lenge nok til å ha opplevd at en av mine venner, en i min familie eller en nabo reiste. Det er ikke noe unikt i at folk flytter på seg. For å få en utdanning eller en annen jobb, for å oppleve noe annet, for å flykte fra noe eller søke til noe. Likevel er det noe sårt over at det er færre og færre som ønsker eller kan bo på steder som Havøysund. Det er denne sårheten og min egen

slags sorg over en fortid som er forbi – kall det gjerne nostalgi av den mest sentimentale sorten – som er utgangspunktet for ønsket om å skrive om hvorfor, i dette tilfellet, unge jenter ønsker å reise derfra. På samme tid er det fascinasjonen over 'uryrket' i Havøysund, fiskerlivet, som jeg sjøl ikke ble introdusert for fordi jeg i så måte hadde feil kjønn, som driver meg til å skrive om det fiskerne vet som jeg aldri lærte, og som ser ut til å veve dem inn i stedshistorien på en mye mer grunnleggende måte enn meg. Alle de tema jeg berører i oppgaven har sitt utspring i samme logikk: Noe jeg har identifisert meg med som har hatt kraft nok i seg til å gi en faglig fordypning: Kvinnene som tar en utdanning for å få mer mening i tilværelsen er mine jevnaldrende og likesinnede: Janteloven og sladder som ser ut til å være like viktig for folk i dag som for femten år siden da jeg sjøl var bofast der.

Den filmatiske delen av mitt hovedfagsarbeid handler om fiskerne Palmer, Jens og Phlabphlung og ungjentene Linn og Cathrin. De var alle bosatt i Havøysund under mitt feltarbeid. Filmen forsøker å gi et bilde av hvordan disse på ulikt vis opplever det å bo i Havøysund. De unge jentene planlegger å reise herfra. Ikke av pur nødvendighet: De har arbeid, familie, kjæresten og venner her. Mer fordi det er noe de har gjort. En verden som venter. Noe som kan oppdages. Et liv som kan finnes. Det er likevel ikke lett for dem å dra. Noe, som forblir usagt i filmen, holder dem litt igjen. Fiskerne er eldre og ser ut til å ha funnet en viss ro. Det er ikke mange steder hvor det er mer opplagte å bo enn Havøysund dersom du er fisker. Men du kan ha funnet ditt sted og samtidig vite at det finnes et annet som kunne gitt andre muligheter.

Min egen opplevelse av stedet er preget av at jeg er fraflyttet. Jeg har et tilbakeskuende blikk på hva stedet er. Det er derfor en utfordring å skulle skrive om stedet på bakgrunn av mine observasjoner og erfaringer gjort under det seks måneder lange feltarbeidet, fra juli 2000 til januar 2001. Fortiden bryter inn i disse observasjonene og erfaringene, og fargelegger dem på måter som det er vanskelig å presentere fordi de ikke alltid er bevisste. Hvordan kan jeg bli bevisst hvordan min fortid på stedet preger det jeg ser idet jeg vender tilbake? I antropologien snakker man om 'hjemmeblindhet'. Dette viser til at den forsker som gjør undersøkelser under forhold som ikke skiller seg vesentlig fra de hun vanligvis ferdes i, tar ting for gitt. Når man er blind ser man som kjent ikke. Jeg kan derfor ikke vite hva jeg ikke har 'sett' under mitt feltarbeid. Men jeg har hatt en bevissthet omkring dette underveis og jeg vil senere komme nærmere inn på ulike forhold som jeg mener har vært til hjelp i bevissthetsprosessen som det har vært å 'se' mitt eget hjemsted med nye øyne.

2

Metodiske overveielser

Det hører med til et arbeid som dette å redegjøre for på hvilken måte man har kommet fram til den kunnskapen som man formidler. På de neste sidene vil jeg komme nærmere inn på ulike forhold i tilknytning til prosessene hvorved mine data er blitt skapt.

Feltarbeid og deltagende observasjon

Feltarbeidet betraktes som sjølve basisen for å komme fram til den antropologiske kunnskapen som filmen og hovedfagsavhandlingen er del av. Den kvalitative metode er et kjennetegn ved antropologisk datainnsamling. Gjennom og over tid leve sammen med de menneskene hvis liv du ønsker å utforske, leve slik de gjør og samtidig observere hvordan deres liv leves (Nielsen 1996) skal antropologen få en forståelse for disse menneskenes liv. Antropologen har et fokus på forståelse gjennom *deltagende observasjon*, som betraktes som en særlig form for samvær med andre mennesker og skal være en kilde til innsikt. Deltakende observasjon er et ideal for hvordan forskerens rolle skal forløpe i møtet med menneskene i felten. 'Deltakende' kan leses som en metafor for nærhet til felten mens 'observasjon' kan ses som en metafor for avstand. Idealet er å bevege seg mellom det å være nær og oppleve (dele erfaring), og det å ha en avstand og forstå (for å utføre en analyse). Det er særlig viktig at antropologen kan overkomme både 'nærhet' og 'avstand'. Den antropolog som bare er nær, deltagende, anses ikke å være i stand til å utføre en analyse. Antropologer imellom kalles dette for å 'go native', og dette er en lite flatterende karakteristikk. Identifikasjonen med 'de innfødte' har da blitt så omfattende at den truer den antropologiske kunnskapsproduksjonen fordi antropologen er ute av stand til å 'se det utenfra'. Hvis antropologen på den andre siden bare observerer, er avstanden blitt for stor, og hun/han mister av denne grunn sin troverdighet:

Hvordan kan denne antropologen som har hatt et så distansert forhold til menneskene 'i felten' være i stand til å skjønne dem og deres bevegelsesgrunner?

Forskerens posisjonering

Ut av dette skjønner man at forskeren sjøl er et slags 'redskap' for datainnsamling. Denne erkjennelsen av at forskeren sjøl er 'måleinstrumentet' har ført fram en debatt omkring refleksivitet i faget. Forskerens posisjon i forhold til felten blir nødvendig å utforske og avklare. Hva er forskerens forutsetninger for kunnskap eller forståelse? I mitt tilfelle har jeg vurdert det faktum at jeg har vokst opp i Havøysund og dermed til en viss grad kjenner folk og forhold på stedet – og folk på stedet vil ha sine oppfatninger om hvem jeg er – som en svært viktig posisjon.

'Hjemmeblindhet' (Nielsen 1996) ser ut til å være den største trusselen for en 'innfødt' antropolog, om jeg skal tolke antall advarsler og mye berørt tematikk i metodelitteraturen. Som en motvekt har diskusjonen i så måte også brakt fram at den 'innfødte' antropolog sitter på utstrakte bakgrunnskunnskaper om kulturelle forhold som faktisk kan oppveie for det han/hun eventuelt ikke 'ser'. Denne debatten er forlenget i diskusjonen om 'utenfra-kunnskap' kontra 'innenfra-kunnskap'. Denne diskusjonen handler om forskerens posisjonering ovenfor sitt forskningsfelt. 'Innenfra' viser til en forskerposisjon som antas å være sterkt knyttet til forskningsområdet. Eksempler på dette er samiske forskere som forsker på samiske forhold eller kvinner som forsker på kvinnespørsmål. Mitt eget feltarbeid på mitt eget hjemsted og med temaet sted og tilhørighet gjør at jeg sjøl lett kan kobles til 'innenfra'posisjonen. 'Utenfra' viser til forskeren som beveger seg inn på områder som ikke er kjente. Antropologen har tradisjonelt vært i denne posisjonen, idet antropologers spesialitet har blitt betraktet som forskning på 'fremmede kulturer'. Denne forskningstradisjonen har imidlertid endret seg og 'den moderne antropologen' gjør forskning under fjerne himmelstrøk så vel som i nabolaget. Da antropologer begynte å forske i mer hjemlige trakter (for ikke så veldig mange år siden) brakte dette fram en debatt om dette faktisk var mulig å gjøre innenfor fagets rammer. Det er fortsatt en pågående debatt i fagmiljøet om 'anthropology at home' kan gi like god forskning som forskning gjort under forhold som er fjernere fra forskeren (se f.eks Jackson 1987).

Gry Paulgaard (2000) problematiserer opposisjonen mellom utenfra og innenfra. Hun viser at ens posisjon i felten ikke uproblematisk kan sies å være innenfra sjøl om man for eksempel gjør et feltarbeid på sitt eget hjemsted slik hun sjøl har gjort. Forskerens posisjonering vil variere i de ulike kontekster hvor undersøkelsene pågår og vil slik i ulik grad oppleves som 'kjente' eller 'fremmede'. Dette er også min erfaring fra eget feltarbeid. Mens jeg i stor grad har kunnet identifisere egne erfaringer med kvinnenenes og de unge jentene sine, har forholdet til fiskernes hverdag i større grad vært preget av nye erfaringer som ble gjort der og da. Spørsmålet blir dermed hvor 'hjemme' jeg egentlig er i Havøysund. 'Hjemme' er ikke så entydig som det kan synes å være. Jeg har gjort feltarbeid på mitt opprinnelige hjemsted og i en forstand er dette fortsatt 'hjemme'. Men jeg har også et annet 'hjem' nå. Jeg er en utflyttet Havøysundværing som nå bor i Tromsø. At jeg har bodd borte fra stedet i mange år fører til en større distanse i oppfatningen av stedet. Man reflekterer over stedet på en ny måte i det man får det på avstand og får sammenligne med noe annet (Høgmo 1986). Reisen fra Havøysund har ført til en form for avlæring av lokale verdier og væremåter. Gjennom å reise treffer man på andre måter å leve på. Også utdanningen er en form for reise fra lokale livsformer og verdier som er blitt til dels oppløst, i en mental omstilling fra eget oppvekstmiljø til akademia. Å reise tilbake til Havøysund betyr å gå tilbake til en innlæring i lokale perspektiv igjen. Fordi stedet ikke er en statisk størrelse, og det er heller ikke jeg, er det ikke en innlæring i det samme som jeg forlot, men jeg må ha lært nok til at min representasjon av lokal forståelse blir anerkjent som gyldig og pålitelig.

Jeg anser min posisjon som Havøysundværing som en viktig posisjon, men jeg tror likevel ikke at feltarbeid hjemme på grunnleggende måter skiller seg fra forskere som reiser langt lengre enn det jeg har gjort. Også de som ankommer felten som 'fremmede' vil oppleve at en type posisjon får rang over andre posisjoner. Enhver antropolog(istudent) vil være gjenstand for en kategorisering når han/hun møter felten. Noen blir for eksempel sett på som 'turister' eller 'nok en antropolog' og må bearbeide sine posisjoner herfra. Dette gjelder altså både i forhold til hvordan menneskene forskeren møter i felten ser på han/henne, og hvordan forskeren tilnærmer seg sitt felt.

Finnes det en grense mellom 'privatperson' og 'feltarbeider'?

Min dobbeltrolle som Havøysund-væring og feltarbeider har krevd en særlig bevissthet omkring etiske vurderinger. Når venner, naboer, familie og bekjente skifter karakter til også å

bli informanter oppstår det en forskyvning i relasjonene mellom oss. Dette er kanskje ikke så påtakelig der og da, under sjølve feltarbeidet, hvor relasjonene i større grad bærer preg av de 'opprinnelige': nabo, venn osv. Riktignok en særdeles nysgjerrig nabo eller venn, men det har vel sjelden vært usunt for et vennskap å vise stor interesse for dennes liv. Det er vel verre med en nysgjerrig nabo. Men det er kanskje særlig tilfelle når møtene i felten skal bearbeides til tekstlige og filmatiske analyser.

'Å være på feltarbeid er en tilstand', sa en antropolog jeg møtte i en av universitetets korridorer nylig. Dette tilstandsbegrepet kan selvfølgelig romme mye, men i denne sammenhengen vil jeg peke på feltarbeidets utstrekning (for feltarbeiderens identitet). Går det an å trekke en grense mellom å være 'feltarbeider' og 'privatperson'? Under feltarbeidet var jeg bevisst på å påpeke min rolle som feltarbeider i situasjoner hvor min rolle på forhånd ikke var klart definert, dersom det dukket opp ting eller samtaleemner som føltes relevante. Dobbeltrollen under feltarbeidet kom kanskje først og fremst til syne i vennsksforhold som allerede var etablert på stedet før feltarbeidet tok til. Under bearbeidelsen av observasjonene jeg gjorde på feltarbeidet var det ikke alltid like lett å opprettholde et skille mellom samtaler gjort som 'privatperson' og som 'feltarbeider'. For eksempel opplevde jeg under bearbeidningen av denne teksten at samtaler som jeg i utgangspunktet hadde ansett som private samtaler mellom meg og min barndoms venninne, stadig dukket opp i tankene mine som svært relevante data for et kapittel. Forskningsetisk sett har jeg forsøkt å løse dette ved å ta kontakt med min venninne, framlegge situasjonen, presentere teksten for henne og få hennes tillatelse til å bruke dette i oppgaven. Dette er et eksempel på at noe jeg i utgangspunktet anså var privat ble innlemmet i avhandlingen. Sjøl om min venninne har gitt sin aksept, føler jeg et visst ubehag ved denne overskridelsen av grenser jeg hadde satt før jeg dro hjem som feltarbeider. Grenseoppgangen mellom privatperson og feltarbeider er ingen klar og rettlinjert grense, og det er individuelle forskjeller i det å tilnærme seg slike forhold. Dette er antakelig et spørsmål som vil oppstå for enhver feltarbeider – i det minste for studenten med liten erfaring som gjør sitt første feltarbeid og forsøker å etablere sin identitet innenfor sitt fagfelt. Det er likevel et moment ved å gjøre feltarbeid på *eget hjemsted* som jeg sjøl har opplevd som en svakhet. Svakheten ligger i en slags emosjonell motstand mot å gjøre folk og forhold som jeg sjøl har et så nært og personlig forhold til, til gjenstand for en antropologisk analyse. Det betyr en overskridelse av (den forestilte) grensen mellom privatperson og feltarbeider.

Fra observasjon til data

Feltarbeidserfaringene består av en rekke observasjoner som skal omgjøres til tekst og film. Eller for å si det på en annen måte: observasjonene skal bli til data. Wadel beskriver forskjellen mellom observasjoner og data som at observasjoner er 'noe en merker seg' mens data er 'noe en har merket seg og stilt i forhold til noe annet en har merket seg' (1991:79). Når observasjoner blir kontekstualisert, satt inn i sammenhenger, blir de til data. Denne prosessen pågår kontinuerlig under bearbeidelsen av de erfaringene man har gjort. Det er umulig å gjøre bruk av alle erfaringene, og man må derfor foreta en utvelgelse. Utvalget gjøres i forhold til den problemstillingen man arbeider ut fra og knyttes til analytiske perspektiver. På hvilken bakgrunn man gjør utvalg kan dessuten knyttes både til etiske vurderinger og til den posisjon man har som forsker i felten. Nedenfor vil jeg beskrive møtene med folk i Havøysund på en mer konkret måte, for å gi et visst innblikk i hvordan datagrunnlaget har oppstått.

Tilnærming til felten

Som utflyttet Havøysundværing falt det meg ikke særlig vanskelig å skulle leve slik de 'innfødte' gjør det. Jeg hadde allerede delt erfaringer med folk på stedet, sjøl om de begynte å bli noe 'rustne'. Da jeg kom tilbake til Havøysund var imidlertid min livssituasjon svært annerledes det den var da jeg bodde der sist. Jeg var kommet i en ny livsfase. Jeg hadde giftet meg med en 'søring', fått et barn og jeg var under utdanning.

Jeg levde tilnærmet som hjemmearbeidende alenemor i denne perioden, med enkelte strøjobber og 'hybel' på loftet hos foreldrene mine. Gjennom barnehagen til datteren min, besøkende til mine foreldre, arbeid på bua som eigner og på skolen som lærervikar, gamle kjente og venner, hadde jeg mange 'naturlige' kontaktflater. I tillegg opplevde jeg at rollen som student førte til en større kontaktflate enn jeg noen gang hadde da jeg var fastboende på øya. I forbindelse med feltarbeidet tok jeg kontakt med mange som jeg ellers ikke 'naturlig' ville hatt kontakt med.

I tillegg til arbeidet med filmen gjorde jeg noen uformelle intervjuer med andre, både hjemme hos folk og på deres arbeidsplasser. Datagrunnlaget består dessuten av utallige kortere og lengre samtaler med folk i ulike forbindelser fra et møte på butikken til lengre diskusjoner over en kaffekopp. Mitt utgangspunkt var at alle var like interessante å snakke med, siden jeg

antok at alle ville kunne si noe om sitt forhold til plassen og det å høre til her. Jeg tenkte at et bredest mulig utvalg var bra for å få tak i den 'multivokale plassen'. Jeg var åpen for ethvert synspunkt, idet jeg ikke hadde begrensninger på informanter. For meg var alle like interessante samtalepartnere, fordi de alle kunne fortelle meg noe om *deres* erfaringer på stedet. Arbeidet med filmen førte imidlertid til at jeg tilbrakte forholdsmessig mer tid sammen med filmkarakterene i forhold til andre, og mitt utgangspunkt om at alle var like interessante førte ikke til det brede utvalget av informanter som jeg hadde tenkt, delvis pga. tidsmangel. I ettertid kan jeg dessuten se at det var et noe ambisiøst utgangspunkt å operere med et så vidt bredt utvalg av informanter, både med hensyn til feltarbeidets relativt korte varighet og hva man kan formidle innenfor rammene av hovedfagsarbeidet.

Med kamera i felten

Arbeidet med filmen har vært grunnleggende i feltarbeidet. Mine data stammer derfor i stor grad fra det filmatiske arbeidet og erfaringene i tilknytning til dette arbeidet. Hvem som endte opp som mine samarbeidspartnere i forhold til filmarbeidet (heretter kalt filmkarakterer) var et resultat av både planlegging og tilfeldigheter.

Den nordnorske filmskaperen Knut Erik Jensen uttalte i et avisintervju at det i ethvert menneskes liv finnes nok stoff til minst en roman – og kanskje til og med to. Jeg finner uttalelsen som et sympatisk utgangspunkt å tilnærme seg folk på - alle mennesker er interessante mennesker – og slutter meg til synspunktet. Jeg så det dessuten som nødvendig for arbeidet med filmen at forholdet til filmkarakterene var godt og at vi kunne ha tillit til hverandre. Både fordi man i arbeidet med en film tilbringer mye tid sammen og fordi jeg ser det som et utgangspunkt for å formidle forståelse for andre menneskers liv at man evner å komme relativt nært innpå de det gjelder. Og det mener jeg er realistisk å innse at jeg ikke kunne gjort med enhver i Havøysund.

Jeg var allerede på forhånd interessert i historien om Jens og Phlabphlung og spesielt det forhold at hun gikk rett inn i fiskeriene da hun ankom fra Thailand. Jens er en venn av familien som jeg har kjent 'hele mitt liv', mens jeg aldri hadde hilst på Phlabphlung. Siden jeg var interessert i avfolkingsproblematikken ble Cathrin og Linns historier aktuelle. Cathrin er min søsters datter og Linn hennes venninne som jeg ikke kjente på forhånd. Samarbeidet med Palmer kom til gjennom at jeg arbeidet for han som lineegner. Jeg planla å spørre Palmer om

han ønsket å delta i filmarbeidet, men før jeg kom så langt inviterte han sjøl meg med på sjøen: *'Så kan du jo ta med dæ det dær kamerae' ditt*. Jeg kjente også Palmer på forhånd, blant annet på bakgrunn av at også han er en slektning. Familie og slektskap har altså vært utgangspunkt for alle møter med de som endte opp som filmkarakterer. Dette gjelder til en viss grad også møtene med de andre informantene, men mine relasjoner til folk var basert på en bred kategorisering i forhold til vennskap, naboskap, slektskap, morsrollen, studentrollen, nåværende og tidligere bosteder og en rekke andre forhold. I alle møter med folk var min fortid på stedet essensiell, men jeg kom ikke tilbake til Havøysund som en helt ordinær deltaker i det sosiale liv. Jeg var nødt til å skape en ny posisjon som også måtte være basert på min nye rolle som student og feltarbeider.

Reposisjonering

Gry Paulgaard (2000) beskriver hvordan hun på feltarbeid blant ungdom på sitt hjemsted fikk anledning til å *reposisjonere* seg fra å være voksen honningsvåging til å bli forsker. Arenaene hvor ungdom oppholdt seg var ikke lett tilgjengelige for henne som voksen honningsvåging, men forskerrollen gjorde det mulig for henne å likevel nærme seg ungdommene.

Jeg gjenkjenner denne reposisjoneringen fra mitt eget feltarbeid. Fiskermiljøet er ikke åpent for alle, og spesielt trenger man som kvinne gode grunner til å henge sammen med fiskere. Fordi jeg skulle lære noe av fiskerne fikk jeg imidlertid mulighet til å bli med på sjøen og hadde en legitim grunn til å trekke langs kaiene. Reposisjoneringen opplevde jeg i andre sammenhenger også. Det hadde enkelte ganger vært vanskelig for meg å være sammen med de unge jentene uten å ha studiene som alibi. Aldersforskjellen og interesseforskjellen mellom oss gjorde at jeg ikke alltid var en naturlig gjest.

Det at jeg ofte hadde med meg kameraet gjorde det også vanskelig å tre ut av rollen som feltarbeider. Jeg oppholdt meg i noen grad i det offentlige rom i Havøysund som feltarbeider med kamera, men for det meste uten. Overfor filmkarakterene var det oftest liten tvil om min rolle i de tilfellene hvor kamera var med. Bare glimtvis opplevde jeg at folk var fullstendig uberørt av at jeg hadde med kameraet, selv etter mange ukers samarbeid. Som nevnt er det en sterkt anbefalt strategi på feltarbeidet å *'leve som og med de innfødte'*. Dette innebærer ofte en nedtoning av forskerrollen for å redusere en potensiell avstand til folk. Fordi jeg allerede har en fortid i Havøysund var min forskerrolle i mange sammenhenger ikke så framtrædende.

Andre oppfatninger av hvem jeg er overstyrte sannsynligvis forskerrollen. Det er imidlertid ikke så mange 'innfødte' som går rundt med kamera og mikrofon. I de sammenhengene hvor jeg hadde med kamera var det liten tvil om min rolle. I et etisk perspektiv opplevdes dette som mer komfortabelt enn når jeg var uten kamera. Kamera fungerte som en påminnelse om hva jeg var der for, til forskjell fra å være en utflyttet Havøysundværing tilbake på lånt tid. Imidlertid er dette i konflikt med den anbefalte strategi å 'gli ubemerket inn blant de innfødte', og mitt datagrunnlag er farget av at jeg arbeidet mye med filming. Å være forsker og Havøysundværing opplevdes imidlertid ikke som gjensidig utelukkende roller. De virket sammen, og opptakene jeg gjorde er basert på at filmkarakterene har forholdt seg til meg som Havøysundværing (herunder tante, kvinne, nabo og venn) og som et medium til andre, kanskje først og fremst til verden utenfor øya.

Filmkarakterenes 'roller' og motivasjon

Jeg var med karakterene både på arbeid og i fritiden. For det meste dreide det seg om arrangerte møter for å filme. Min tilnærming til karakterenes aktiviteter varierte imidlertid fra situasjon til situasjon – også avhengig av hvordan *de* valgte å forholde seg til meg og kamera. I enkelte tilfeller, og alltid når de var på jobb, forsøkte jeg å henge meg på og fange opp det som skjedde. De var opptatt av arbeidet sitt og opptakene fikk en mer observerende karakter. I noen få andre tilfeller hadde vi avtalt og møtes for å gjøre intervjuer, og opptakene bærer dermed mer preg av arrangerte møter. Jeg ga ingen instruksjoner til karakterene i filmen om hvordan de skulle forholde seg til meg under opptakene. Jeg lot det være opp til dem hvordan de ønsket å forholde seg til meg mens jeg filmet. Det som skjedde var at alle karakterene på hvert sitt vis selv definerte hvordan deres rolle foran kamera, og dermed i filmen, skulle være. Hver av dem hadde sin oppfatning av hva en dokumentarfilm var og hvordan deres 'rolle' i filmen skulle 'spilles'. De hadde ulike motivasjoner for å bli med på å lage en film, eller gå inn i samtaler som klart var definerte som datainnsamling til en hovedoppgave. Disse motivasjonene endret seg dessuten underveis. I utgangspunktet tror jeg alle syntes det var artig å skulle være med på å lage en film. Etter hvert som arbeidet skred frem og det kanskje ikke lenger var like artig at jeg ønsket å delta på ulike arenaer av deres liv, opplevde jeg også at de følte en forpliktelse til å fullføre arbeidet – '*å hjelpe meg*', som to av dem uttrykte (uavhengig av hverandre). Jeg tolker dette som at de følte en moralsk forpliktelse ovenfor meg knyttet til det at vi har inngått i et bindende forhold. Også for dem er jeg et menneske som de senere må forholde seg til, på samme måte som jeg sjøl føler det ovenfor dem.

Som nevnt opplevde jeg en del av min rolle som filmskaper som å være et medium for karakterene til et annet publikum. Dette gjaldt i forhold til politiske synspunkter på livet i et fiskevær like mye som å skape forståelse for mer personlige valg. For eksempel opplevde jeg at fiskeren Jens så på dette som en god anledning til å formidle en sjarkfiskers perspektiv på fiskeri- og distriktpolitiske forhold¹, mens ungjenta Cathrin var opptatt av at folk skulle forstå hvorfor hun ønsket å flytte fra Havøysund: *'Så får dæm se kass dritplass det hær e'*, sier hun engang. At Cathrin var opptatt av å gi forståelse knytter jeg til det krysspress som mange ungdom føler. De vet at det har stor betydning for plassen om de blir der, både overfor venner og familie, men også overfor en mer diffus gruppe av for eksempel politiske ledere, lærere eller ungdomsarbeidere. Samtidig venter verden på dem utenfor øya og det eksisterer en viss forventning om at de *skal* dra.

I dialog med filmopptakene

Min dialog med karakterene foregikk ikke bare i felten, mens opptakene ble gjort, men er også en dialog som er gjort i etterkant i gjennomgangen av filmopptakene. Denne dialogen går ut på at jeg i gjennomgangen av filmopptakene har forstått mer enn det jeg i den faktiske opptakssituasjonen gjorde, og slikt sett 'snakker' karakterene under hele bearbeidingsprosessen: et utsagn som kommer i et nytt lys basert på ny forståelse for et felt, en kroppsbevegelse som først ved mange gangers gjennomgang får betydning, etc. Bearbeidningen av filmopptakene har vært gjort i grupper av medstudenter og veiledere hvor vi i fellesskap har sett på og analysert deler av opptakene.

Å arbeide med film har dermed på ulikt vis vært gunstig ovenfor risikoen for å bli 'blind' for felten. For det første fordi filmkarakterene ikke bare har forholdt seg til meg, men til et tenkt publikum. Dette har gitt meg frihet til å spørre om ting som et ordinært medlem av lokalsamfunnet vanligvis ikke gjør. For det andre fordi filmopptak er en svært konkret og nyanserik empiri som gjør det mulig både for en sjøl å oppdage data over tid, og å dele denne empirien med andre for å få nye perspektiver på materialet.

¹ Dette valgte jeg å ikke inkludere i filmen.

Slike oppdagelser gjelder imidlertid bare det filmmaterialet som jeg faktisk brakte med meg fra felten. Det er sjølsagt mulig at jeg har vært for 'hjemmeblind' til å fange opp, og filme, viktige aspekter under feltarbeidet, og dette kan vanskelig rettes opp i ettertid.

Kunnskap inkluderer både forsker, informant og mottaker

Dersom man ikke er spesielt filminteressert er tv-mediet den fremste formidleren av dokumentarfilm, og dette gjaldt også de som deltok i arbeidet med filmen. De unge jentene er vokst opp med tv og kanskje var oppfatningen av deres 'roller' preget av såkalt 'reality-tv' hvor kamera følger deltakerne tett og i de fleste situasjoner og slik virker grensesprengende i forhold til intimitet. Jens var kanskje mer influert av den tradisjonelle tv-dokumentarens vekt på 'talking heads', med mange intervjuer som gir tett verbal informasjon (om 'seriøse' temaer).

Grunnen til at jeg tar fram karakterenes ulike perspektivene på hva en dokumentarfilm er eller skal være, er at kunnskapen jeg formidler er dannet i dialogen med dem. Gjennom deltakelse i filmarbeidet representerer de sin virkelighet og sine liv - også ut fra sine oppfatninger av hvordan filmen skal bli. Dette legger føringer på hvordan deres representasjoner av seg selv kommer til uttrykk. Altern og Holtedahl (1995) beskriver hvordan både forsker, informant og mottaker er del av og har betydning for kunnskapsproduksjonen:

'Hvem man skal formidle til bidrar til å forme hvordan man henter inn, skaper og bearbeider kunnskaper, enten man er seg disse tilhørerne bevisst eller ikke. I en viss forstand er derfor alle til stede i den antropologiske kunnskapen – både informanten, forskeren og mottakeren' (Altern og Holtedahl 1995:4).

Altern og Holtedahl tar her utgangspunkt i forskeren, men også informantene, eller filmkarakterene, kan ha formidlingsaspektet i tankene, og dette blir dermed nok et perspektiv å inkludere i kunnskapsproduksjonen. Både jeg og filmkarakterene var bevisste på at filmen skulle nå et publikum. Det er imidlertid ikke så lett å identifisere hvem hver av oss tiltenkte filmen. Sjøl har jeg hatt en ambisjon om å lage en film som både et 'antropologisk' publikum og Havøysundværingene kan ha utbytte av. Siden filmen er del av et hovedfagsarbeid er antropologer en nødvendig 'målgruppe', mens ambisjonen om å nå også Havøysundværingene er knyttet til etiske vurderinger. Jeg ser film som en svært god mulighet til å formidle

forskning utenfor de snevre fagmiljø som er innenfor universitetets vegger. Forskning er ikke kunnskap før den formidles, og den må formidles på en måte som kan nå også andre enn de som er fortrolige med våre fagtradisjoner.

Utfordringer overfor etikk og formidling

'Kan dæm ikke skrive som i en roman, i stedet for de hær hælvetes kjedelige forskningsrapportan som ingen orke å læse', spør Palmer ved en anledning hvor vi diskuterer forskningsformidling over en kaffekopp på hotellet.

Etter hvert har det innen antropologien vokst fram et ideal om at 'kunnskap skal tilbakeføres'. Dette betyr at resultater av forskningen skal komme de miljø det har blitt forsket i til gode. Dette er også et etisk perspektiv.

Det fins eksempler på antropologiske arbeider som ligger nær romangenren, så Palmers forslag er i utgangspunktet ikke umulig å gjennomføre. Dette er imidlertid ikke en fagtradisjon som er sterk i Tromsø-miljøet. Formidling kan være en vanskelig oppgave, og sjøl opplever jeg det som et dilemma å skulle tilfredsstillе både et antropologisk miljø og mine informanter gjennom denne teksten. Dette er et hovedfagsarbeide som skal vurderes etter visse kriterier som skal vise min kompetanse som kommende antropolog. Det er nødvendig å bruke fagets teorier og terminologi for å tilfredsstillе disse kriteriene. Dette gjør imidlertid at teksten kan oppleves som unødvendig tunglest av interesserte Havøysundværingar.

Forholdet mellom meg og informantene kan ses som en bytterelasjon. De er venner, naboer og familiemedlemmer som jeg har fått noe av og som jeg har forsøkt å gi noe tilbake. Dette 'noe' er imidlertid varierende og jeg er heller ikke sikker på at det jeg kan gi er relevant for et noenlunde balansert bytte. Er det å gi av sin tid og oppmerksomhet gyldig som del av et bytte? Og hva med kunnskap i form av filmen og denne teksten? Har det verdi i byttet og *er det* kunnskap for informantene eller bare for antropologer?

Anonymisering

Jeg har valgt å ikke anonymisere de som har gitt sine bidrag i dette arbeidet. Ingen av de jeg har intervjuet har ønsket å være anonyme. Og de som var med på filmarbeidet hadde allerede

eksponert seg sjøl i så stor grad at spørsmålet om anonymitet i det skriftlige arbeidet fikk en viss irrelevans. Under vurderingen av om jeg skulle anonymisere folk og sted eller ikke, har det at arbeidet også består av en film, hvor både folk og sted er eksponert, vært en av de avgjørende faktorer. Alle hovedinformantene (filmkarakterene) og noen av de andre informantene har lest igjennom det endelige manuskriptet og godkjent teksten. Dette har jeg ansett som nødvendig i forhold til standpunktet om ikke å anonymisere. En av informantene hadde dessuten sjøl et ønske om gjennomlesning.

Anonymisering er heller ikke så selvfølgelig som før. Nå debatteres nytten eller unytten av å anonymisere (Vike 2001) både i forhold til å ivareta 'informantenes vel' og i forhold til verdien av en samfunnsdebatt, og dessuten datas relevans og gyldighet når både personer, hendelser og steder må omskrives dramatisk for anonymitetens skyld. Vike (ibid.) mener også at forsøk på anonymisering ofte er halvhjertede og at de dermed faktisk ikke sikrer fullstendig anonymitet. Å velge og ikke anonymisere er et etisk perspektiv som impliserer å lage en tekst og en film som alle de involverte kan leve med. Ved å respektere hver enkelt av dem, ta dem på alvor og se deres egne perspektiver som verdifulle, mener jeg gjennom en åpen og ærlig behandling å ivareta deres integritet som selvstendige mennesker.

3

Perspektiver på sted og identitet

Multivokalitet og multilokalitet

Rodmans (1992) perspektiv er at undersøkelser av steder må innebære at den sosiale konstruksjonen av sted vektlegges. Hun hevder at antropologisk forskning har tatt stedet for gitt, som en setting hvor ting skjer eller som et bakteppe for et annet fokus. Hennes forslag til hvordan forskningen på den sosiale konstruksjonen av sted skal foregå er basert på at oppfatninger om og erfaringer på stedet vil være ulike og dessuten til dels konkurrerende. Det er viktig å få tak i disse forskjellige perspektivene på stedet, som hun benevner som *multivokalitet*. Man kan også kalle det ulike stemmer fra stedet. Stedet blir dermed det hun kaller *multilokalt*, et begrep som speiler at beboerne legger ulik mening i stedet. Når folk legger ulik mening i stedet må man kunne anta at også identitetsprosessene til den enkelte utspiller seg ulikt i forhold til den betydning erfaringer på stedet har. Det blir dermed nødvendig å tilnærme seg dette gjennom ulike måter identitet kan dannes på.

I mitt arbeid tar jeg utgangspunkt i sjarkfiskere, kvinner som er etablerte på stedet med familie og yngre kvinner som har flytteplaner. Som nevnt innledningsvis kunne jeg valgt andre personer som har sine unike erfaringer og oppfatninger av stedet. Det kunne for eksempel vært interessant å se nærmere på unge menns identitetsprosesser, eller på de etablerte kvinnes ektemenn eller samboeres eller for den del de noe eldre kvinnene som tilsvarer fiskernes generasjoner. Jeg har heller ikke fokusert spesielt på tilflytteres erfaringer på stedet, noe som kunne gitt nok et differensierende perspektiv på stedet. Jeg vurderte å

inkludere en diskusjon omkring den sjøsamiske identiteten, som er relativt usynlig i det offentlige bildet av Havøysund, men hvor det ligger et stort revitaliseringspotensiale for befolkningen som ikke er utløst i særlig grad. Av plasshensyn har disse perspektivene fått ligge, men de er selvsagt høyst relevante i forståelsen av ulike identitetsprosesser på stedet.

Ut fra aspekter som for eksempel kjønn, alder og livsfase vil det etableres ulike erfaringer på stedet, og identitetsutformingen vil dermed utspille seg på forskjellig vis. Verdier er imidlertid også en medvirkende faktor her. Det er for eksempel ikke all ungdom som ønsker å reise fra stedet, slik de to unge kvinnene planlegger å gjøre. Og kanskje er dette knyttet til kjønn, for også i Havøysund er tendensen den samme som i andre utkantstrøk: At flere kvinner enn menn reiser ut. Verdiene er heller ikke nødvendigvis spesifikt lokale eller individuelle verdier. Nasjonalt er det for eksempel en stor verdi i det å ta en utdanning, og dette gjenspeiles i måtene identitetsprosesser kommer til uttrykk på lokalt. Nærings- og landskapstilknytning er nok et aspekt som har betydning for identitetsutforming som kanskje spesielt gjelder for fiskerne i mitt materiale.

Hvis identitet formes ulikt lokalt trengs kanskje også ulike teoretiske tilnærminger til de ulike personers identitetsprosesser for å fange nyanser i disse prosessene. Dette har vært min antakelse og jeg vil komme tilbake til de ulike teoretiske perspektiver som jeg har lagt til grunn for denne oppgaven. Først skal vi imidlertid se på hva andre forskere har sagt om lignende steder og lignende tematikk.

Nordnorsk lokalsamfunnsforskning

Den antropologiske lokalsamfunnsforskningen i Nord-Norge har fokusert mye på samiske forhold og forholdene mellom det norske og det samiske (bl.a. Eidheim 1969, 1971, Hovland 1996, Thuen 1995, Stordahl 1991, Eidheim og Stordahl 1998, Gaski 2000). Det har dessuten vært et fokus på forholdet mellom sentrum og periferi, blant annet gjennom Ottar Brox' studier (bl.a. 1984) som har et fokus på økonomiske og politiske sider ved utkantsituasjonen. Studier av lokalsamfunn i Nord-Norge har i stor grad fokusert på *kollektiv identitet* og *kjønnsidentitet* knyttet til sted (f.eks. Høltedahl 1986, Lien 1989, F. Eidheim 1993), mens identitetskonstruksjoner knyttet til menneskers *ulike oppfatninger av sted* i liten grad er blitt eksplisitt behandlet.

Rodman (1992) påpeker hvordan steder analytisk sett har blitt gjort til metonymer for større geografiske områder. Dette ser vi også i studier i Nord-Norge hvor de fleste blir plassert innenfor kategorien *regionen Nord-Norge*. Stedene 'mister' således sine særegenheter og sine ulikheter. Paulgaard (1999) påpeker dette fenomenet og hevder at i vår søken etter den store historien, Nord-Norge mot resten av Norge, har de små historiene om forskjellene innad i Nord-Norge fått lide. Hennes doktoravhandling som kom i 2000 gir et bidrag til å rette opp dette forholdet. Her fokuserer hun på identitetsutforming blant ungdom i et fiskevær på finnmarkskysten, hvor nettopp *sted* har betydning for den retning identitetsdannelsen tar. Paulgaard (2000) tar utgangspunkt i teorier som hevder at identitetsutformingen i moderniteten er løsrevet fra sted (jfr. f.eks Giddens 1991), men viser at honningsvågingdoms identitetsutforming ikke kan forstås med bare disse teoriene. Hun finner at ungdom fortsatt er *stedsbundet* i sin identitetsutforming. Også Ragnar Nilsen (1998) taler for en større forståelse for at steder i Nord-Norge er ulike. Han viser til framstillingen av småsteder i Nord-Norge som problemfylte og nærmest undergangsdømte og gir eksempler på det motsatte fra steder som har hatt suksess i utvikling av næringsliv og bosetning. Mitt eget arbeid kan også ses som et bidrag i så måte, med det fokus jeg har på ulike stedsoppfatninger innad på stedet.

Kontrastkategorier og kollektiv identitet

Frøydis Eidheim har i sitt studie fra Honningsvåg ikke gitt slipp på sentrum-periferi perspektivet, men påpeker imidlertid at "utkanttilværelsens opplevelses- og erkjennelsesmessige side...har vært lite påaktet i forskningen" (1993:10). Dette er også hvor jeg har mitt fokus, men mens Eidheim sier noe om den kollektive identitetsutformingen på stedet er mitt fokus altså på ulike erfaringer og opplevelser av stedet som skaper individuelle bilder av Havøysund som sted.

Honningsvåg er et av de større fiskeværene i Finnmark, og ligger to og en halv times tur østover med hurtigruta fra Havøysund. Eidheim beskriver hvordan 'søringen' og 'finnan' (samene) fungerer som kontrastkategorier for folk i Honningsvåg. 'Søringen' og 'finnan' representerer ulike felt som sier noe om hva honningsvågingene *ikke* er og virker slik i konstitueringen av en kollektiv identitet. De kontrastkategoriene som Eidheim fant virksomme i Honningsvåg, gjelder også for deler av befolkningen i Havøysund. For de unge kvinnene som ønsker å flytte derfra er imidlertid orienteringen rettet annensteds og disse kontrastkategoriene blir mindre relevante for selvforståelsen. Kanskje er til og med 'søringen'

en del av det de sjøl ønsker å være en del av. For fiskerne er imidlertid 'søringen' fortsatt en relevant kontrastkategori.

Bytterelasjoner

Bytterelasjoner er et klassisk antropologisk felt som det har vært et fornyet fokus på i den senere tid. Både Marianne Lien (1989), Britt Kramvig (1999a) og Eva Johansen (2001) har gitt bidrag basert på empiri fra Finnmark.

Marianne Lien (1989) har gjort sine undersøkelser i Båtsfjord i Øst-Finnmark som er et noe større fiskevær enn Havøysund. Gjennom et studie av matvalg og matvaner viser hun hvordan distribusjon av mat skaper fellesskap. Matgaver fungerer inkluderende men også ekskluderende overfor ulike fellesskapsdannelser. Det kan dreie seg om multer og fisk så vel som bakst og kjøtt. 'Fra boknafisk til pizza', som er tittelen på Liens arbeide, gir en indikasjon både på endringer i matvaner og på hvilke ulike orienteringer i forhold til mat som eksisterer. De ulike orienteringene, eller matvanene, kan fortelle noe om hvem man er. Dette er en form for konsum, som jeg vil komme tilbake til senere, om enn ut fra en noe annen tilnærming.

I Kramvigs (1999a) artikkel fra 'Småfjord' i Finnmark argumenterer hun for at gaven både vedlikeholder og bekrefter fellesskap og gir en individuell autonomi som trekker grenser mellom individet og fellesskapet. Gjennom gavebyttet kan individet opparbeide seg et omdømme som forteller noe om hvem han/hun er i forhold til sine relevante fellesskap. I Havøysund har fiskere en unik anledning til å gå inn i denne type relasjoner fordi de har rikelig tilgang på fersk fisk som for mange i Havøysund oppleves som en knapp ressurs. Dette kan synes paradoksalt jfr. stedets identitet som fiskevær, men dette har sammenheng med ulike fellesskapsdannelser som inkluderer og ekskluderer, det er altså ikke gitt at *ditt* fellesskap gir tilgang på fersk fisk. Jeg ble sjøl inkludert i slike bytterelasjoner da jeg en periode arbeidet som lineegner, og fikk rikelig tilgang på fisk, antagelig i bytte mot lojalitet til denne fiskeren.

Kjønn

Lisbet Høltedahls (1986) studie fra 'Veggefjord', et mindre sted ved kysten i Troms, handler om hvordan kvinnelighet utformes lokalt i det hun kaller 'moralske fellesskap', hvor deltakelse i foreningsliv spiller en viktig rolle. Høltedahl er kritisk til hvordan

'samfunnsplanleggerne' har styrt utviklingen i en retning som slår svært uheldig ut for kvinner på utkantsteder. Etter at fiskarbone-tilpasningen, altså en kombinasjon av fiske og småbruk i husholdet, har fått mindre utbredelse, mener Holtedahl at kvinners muligheter lokalt blitt begrenset.

I Havøysund er det flere kvinner enn menn som finner veien ut, og det er et kvinneunderskudd i aldersgruppen 20-49 år (Hovdenakk 1998:174). Dette kan tyde på at kvinner i mindre grad enn menn finner muligheter lokalt som gir meningsfulle liv. De etablerte kvinnene i Havøysund som jeg skriver om har imidlertid funnet mening på stedet gjennom å ta en utdanning, noe som har vokst fram som en stadig viktigere verdi siden Holtedahl gjorde sin forskning noen tiår tilbake.

Lokalsamfunnsstudier før og nå

Saugestad går i en artikkel fra 1996 igjennom utviklingen i lokalsamfunnsforskningen. Her beskriver hun hvordan forskningen på lokalsamfunn tidligere var basert på tanken om en avgrenset enhet som var identifiserbar ut fra bestemte trekk. Det samme gjaldt for øvrig for studier av etniske grupper. 'Ethnic groups and boundaries' (Barth 1969) representerte et brudd med tidligere perspektiv på etnisitet. Hovedpoenget for Barth og hans medforfattere var å flytte fokus fra en oppramsing av kulturtrekk som skulle vise en etnisk gruppes særegenhet, altså fra en mer idealtypisk tilnærming, til et fokus på etnisitet som et relasjonelt fenomen hvor forholdet mellom grupper, og dermed grenser, er viktige faktorer. De bestemte kulturtrekkene som tidligere ble vektlagt som 'bevis' på en etnisk identitet, ble i det nye perspektivet sett på som symboler som trekker grensen mellom grupperinger på etnisk grunnlag.

Saugestad (ibid.) refererer til Grønhaugs artikkel '*Scale as a Variable in Analysis*' fra 1978 hvor han gir en metodisk bruksanvisning for studier i lokalsamfunn. Her argumenterer han for å ta utgangspunkt i samhandling lokalt i ulike sosiale felt som for eksempel kan være av økonomisk eller religiøs karakter. Man kan således ikke bare forholde seg til de lokale samhandlingsfelt, men må utvide konteksten til samhandling som strekker seg ut av det lokale. Grønhaugs feltbegrep har vist at det ikke er mulig å '*definere og avgrense en bestemt lokalitet som det avgjørende rammeverk*' (Saugestad 1996:317), og ble slik et eksempel for et nytt analytisk grunnlag for lokalsamfunnsforskning. '*En gang på slutten av 70-tallet døde*

ideen om at lokalsamfunnet er en enhet som kunne defineres ut fra et sett målbare kriterier’, sier Saugestad (ibid.:316). I stedet for, slik Saugestad ser det, bør man *’definere samhandlingsgenererte systemer, og utvikle bedre analytiske redskaper for å avdekke systemer som strekker seg over lange avstander. To begreper blir stikkord her: nettverk og sosiale felt.*’ (ibid.:316). Dette innebærer en anerkjennelse av lokalsamfunns beliggenhet i en større verden. Denne verden ligger ikke utenfor et avgrenset felt som man benevner *’sted’* eller *’lokalsamfunn’*, men er del av feltet og er med på å skape stedet. Dette kommer for eksempel til uttrykk gjennom relasjoner til andre mennesker på andre steder i verden og gjennom bruk av ulike medier som *’spretter’* kunnskap og *’kultur’*. Imidlertid har nyere studier av lokalsamfunn i Nord-Norge understreket betydningen av nettopp stedets konkrete omgivelser (Kramvig 1999b, Paulgaard 2000). Fokuset på at stedet er en del av en større verden er imidlertid fortsatt integrert i disse analysene.

Lokalsamfunn er ikke enhetlige, men kan sies å være koblet til ulike felt. Ut fra dette kan folks opplevelser på stedet anses som ulike. Fordi jeg har satt meg fore å undersøke ulike menneskers erfaringer og opplevelser av Havøysund har jeg sett det nødvendig å benytte ulike teoretiske perspektiver for å fange kompleksiteten i prosessene hvorved deres identiteter blir til. Perspektivene på sosial identitet og fellesskapsdannelser kan imidlertid sies å være en slags gjennomgangstone for de påfølgende kapitlene. Jeg vil behandle disse først og siden gå over på de perspektiv som mer spesifikt er knyttet til enkelte individers identitetsprosesser.

Sosial identitet

Jenkins (1996) presenterer et perspektiv på sosial identitet inspirert av flere andre teoretikere, for eksempel George Herbert Mead, Erving Goffman og Fredrik Barth. Han beskriver sitt perspektiv som *’the internal-external dialectic of identification’*. Med dette viser han til at identitetsutformingen er en syntese av på den ene siden selvdefinisjon, som er intern eller indre, og på den andre siden definisjonen av en selv gitt av andre, som er ekstern eller ytre. Den type identitet som Jenkins snakker om er dermed iboende *sosial*:

’If identity is a necessary prerequisite for social life, the reverse is also true. Individual identity – embodied in selfhood – is not meaningful in isolation from the social world of other people. Individuals are unique and variable, but selfhood is thoroughly socially constructed: in the processes of primary and subsequent socialisation, and in the ongoing processes of

social interaction within which individuals define and redefine themselves and others throughout their lives' (ibid.:20).

Det dialektiske forholdet mellom intern og ekstern identifikasjon bærer i seg en potensiell konflikt mellom ditt eget bilde av hvem du er og andres bilde av deg. Identiteten er således i en prosess av forhandling i det sosiale rom. Jenkins understreker det prosessuelle i identitetskonstitusjonen:

'Identity can in fact only be understood as process. As 'being' or 'becoming'. One's social identity – indeed, one's social identities, for who we are is always singular and plural – is never a final or settled matter. Not even death can freeze the picture: there is always the possibility of a post mortem revision of identity (and some identities, that of the martyr, for example, can only be achieved beyond the grave)' (ibid.:4).

Jenkins ser det individuelle og det kollektive som aspekter ved samme sosiale prosess hvorved identiteten skapes. Det sosiale er et felt hvor det individuelle og det kollektive møtes og sammensmeltes (ibid.:17). Det unikt individuelle og det kollektivt delte forholder seg til hverandre i de samme sosiale prosesser av skapelse, gjenskapelse og endring (ibid.:19).

Jenkins lager et forenklet skille mellom individuell og kollektiv identitet hvor den individuelle identiteten understreker forskjeller, mens den kollektive har vekt på likhet (ibid.: 19-20). Det enkelte menneske er unikt. Det finnes ingen andre som deg. Du er forskjellig fra alle andre. På samme tid hører du til ulike fellesskap som gir deg kollektive identiteter. Disse fellesskapene eller kollektive identitetene impliserer at du er mer lik noen enn andre. Et fellesskap innebærer en kontrastering mot noen som skiller seg fra ditt eget. For øvrig på samme måte som du som individ finner ut hvem *du* er gjennom en sammenligning med andre.

Kollektive identiteter innebærer at menneskene det gjelder må ha en viss basis for identifikasjon med hverandre. Eller på den annen side at de blir identifisert av andre som å høre til kollektivet. Jenkins lager et skille mellom disse to identifikasjonsmetoder. Hvor menneskene sjøl identifiserer seg med hverandre er i Jenkins terminologi en *gruppe*, mens en *kategori* ikke krever en egendefinisjon (ibid.:23).

Jenkins skiller også mellom 'nominal' og 'virtual' identitet. Nominal viser til navnet på identiteten mens virtual viser til erfaringen eller opplevelsen av identiteten. Individuer kan dele den samme nominale identitet (for eksempel *Havøysund-væringer*), mens det i praksis (virtually) betyr ulike ting og har ulike konsekvenser. Dette er i samsvar med Rodmans (1992) perspektiv på den sosiale konstruksjonen av stedet, som nettopp understreker at det som på et nivå fortøner seg som enhetlig – alle er Havøysund-væringer – er på et annet nivå flertydig – det fins mange slags Havøysund-væringer. Jenkins sier at navnet kan bestå, mens opplevelsen av og erfaringen kan endres, til dels radikalt (ibid.:24).

Symbolske fellesskap

Dette bringer oss over til Anthony Cohen og hans arbeid 'The symbolic construction of community' (1985). Cohen ser på fellesskap som et relasjonelt fenomen: en bevissthet om at det finnes noen andre som skiller seg fra en selv og ens fellesskap. I likhet med Barth (1969) ser han et fokus på *grensen* mellom ulike fellesskap som viktig for å se hva som skaper fellesskap og gruppetilhørighet. Cohens perspektiv er at *symboler* skaper disse grensene. Symboler har den egenskap at de kan eksistere i folks bevissthet som noe felles, selv om de legger ulik betydning i dem. Variasjonen i *mening* kan legges i et allment akseptert symbol fordi det tillater folk å tillegge *sin egen* mening i det. Mennesker innen fellesskapet kommer slik til å dele symbolet, men ikke nødvendigvis meningene. (jfr. Jenkins og det dialektiske forholdet mellom individ og kollektiv). Fellesskapet holdes sammen ved hjelp av disse symbolene og de skaper kontraster mot andre fellesskap. Fellesskap er i seg selv et grenseuttrykkende symbol.

Symbolske fellesskap gir ulik mening til individer. Hvordan slike ulike meninger produseres er det min oppgave handler om. Når ulik mening kan knyttes til samme symbolske fellesskap må det bety at produksjonen av identitet er ulik.

Fellesskap kan dreie seg om helt konkrete ansikt-til-ansikt relasjoner og de kan eksistere på et symbolsk nivå. Benedict Anderson (1996) kaller sistnevnte for *forestilte fellesskap*. Dette innebærer at fellesskapet går utover de konkrete ansikt-til-ansikt-relasjoner og inkluderer mennesker du aldri vil møte. Anderson beskriver nasjonen som et slikt fellesskap, men åpner også for at man kan bruke begrepet om andre slike *symbolske* fellesskap. (Også Havøysund kan betegnes som et slikt forestilt fellesskap, både fordi stedet har en størrelse som tilsier at

alle ikke nødvendigvis møter hverandre og fordi Havøysund som et symbolsk fellesskap også eksisterer for de som har tilknytning til stedet, men ikke lenger bor der og er del av de potensielle daglige ansikt-til-ansikt møter).

Livsstil og konsumidentitet

En av mange måter identitet kan komme til uttrykk på er gjennom *konsum*. Som Jenkins (ibid.) understreker, er den sosiale identiteten iboende prosessuell. Gullestad (1996) og andre (f.eks Dokk Holm 2001, Miles 1998, Featherstone 1994) har påpekt at måtene ens identitet blir til på er i endring, og symbolske uttrykk for hvem en er gjennom å *konsumere* blir stadig viktigere i så måte. Varer er ikke bare bruksvarer som har en funksjonell hensikt. De fungerer som symbolske uttrykk for å kommunisere hvem en er.

Dette perspektivet har vært nyttig for å forstå identitetsprosessene til de to unge kvinnene som planlegger å flytte fra Havøysund. I møtet med dem var det slående at deres stedsforståelse var basert på følelsen av mangler. Jeg så det derfor som viktig å finne ut av hvilken betydning denne opplevelsen av mangler har i deres identitetsutforming. Her har perspektiver på livsstil og konsum vært nyttige, da det viste seg at manglene i stor grad var knyttet til et dårlig utvalg av butikker, utesteder og andre typer fritidsaktiviteter.

Dokk Holm introduserer begrepet *Instant Identity* som viser til at mennesker gjennom konsum og livsstil symbolsk uttrykker hvem de er eller vil være:

'En identitetstype som Instant Identity hviler tungt på hypotesen om at konsum i stadig større grad er et redskap i skapelsen av identitet, og da som erstatning, og også som tillegg til klassiske identitetsskapere som religion, familie og yrke. Uten den umiddelbare tilgangen til varer og livsstilsprodukter blir Instant Identity en svært krevende oppgave' (Dokk Holm 2001:124).

Instant Identity kan beskrives som en konsumidentitet. Jenkins (ibid.) gir et godt bilde på hvordan dette kommer til uttrykk:

'Commercially, the advertising industry has long understood that selling things to people often means selling them an identity too: a 'new look' may be synonymous with a 'new me',

and the path to that new identity is likely to pass through the local shopping centre. Identity and consumption have probably always been bound up with each other, but what may be new is that consumers are more sophisticated in their awareness of this and more self-consciously collusive in the face of the expanding range of alternatives produced by a global market. Some people seek their new identity in a different marketplace, in psychotherapy or spirituality of various kinds. For yet others, the path may turn out to be a road, whether to Bali or to the bright lights of the big city' (1996:7-8).

Konsumkulturen (Featherstone 1994) handler altså ikke bare om varer, men mer generelt om livsstil.

'Snarare än et oreflekterat traditions- eller vanemässigt anammande av livsstilar, gör konsumtionskulturens hjältar livsstil till ett livsprosjekt och visar upp sin individualitet oc känsla för stil i den särpräglade sammansättningen av varor, kläder, praktiker, opplevelser, utseende och kroppsdispositioner som de designar till en livsstil. I konsumtionskulturen har den moderna individen gjorts medveten om att han inte bara talar genom sina kläder, utan också genom sitt hem, sina möbler, sin inredning, bil och andra aktiviteter i termer av smak eller smaklöshet. Upptagenheten med att skräddarsy en livsstil och ett stilistisk självmedvetande finner man inte bara bland de unga och välbärgade; konsumtionskulturens marknadsföring hävdar att vi alla har utrymme för självförbättring och självuttryckande, oavsett hur gamla vi är eller vilken klass vi tillhör' (Featherstone 1994:71).

Gullestad ser livsstil som det *'kommunikative aspektet'* eller *'symbolverdien'* ved en måte å leve på (1989:104). Din livsstil forteller noe om hvem du er. Dette perspektivet vektlegger menneskers selvrepresentasjon. *'Å velge livsstil handler ... om identitetsbygging, basert på selektive, målstyrte handlinger og prestasjoner'*, sier forfatteren Karin Sveen (2000:112). Konsumidentiteten synes å kreve en stor selvbevissthet overfor å skape et bilde utad av hvem du er.

Forbildene til livsstilsutviklingen er ofte hentet fra reklame og populærmedier, *'eftersom de tillhandahåller ständige bilder mot vilka individen kan måta och modellera sig. Reklamens och mediernas bilder påminner oss ständigt om vem vi är, men framförallt om vem vi fortfarande, om vi anstränger oss, kan bli'* (Miegel og Johansen 1994:10).

Gjennom reklame og populærmedier er det et sterkt budskap at du gjennom konsum forteller hvem du er. Gjennom ditt konsum skal du kunne vise din individuelle identitet. Gjennom valget og kombinasjonen av produkter og tjenester, eller mer generelt valg av livsstil, velger og kombinerer man symbolske uttrykk for hvem man er, eller i det minste hvem man ønsker å være. Dette virker både individualiserende og kollektiviserende. Det personlige valget og kombinasjonen av symboler kan være unikt og oppfattes dermed som helt individuelt. På samme tid kan valget og kombinasjonen referere til symboler som er felles for en viss gruppe. Symbolene fungerer dermed fellesskapsdannende.

Det globale og det lokale – tanke og kropp

Som nevnt foregår valget av produkter fra et globalt marked. Dette representerer en del av den såkalte *globaliseringen*. På et nivå kan globalisering defineres som *'increasing worldwide interconnections, interchanges and movements of people, images and commodities'* (Friedman 1994:195). Den tidlige litteraturen om globalisering hadde et fokus på hvordan denne utvekslingen verden over ville viske ut kulturelle forskjeller. Man fryktet den amerikanske dominansen i så måte. Spredningen av amerikanske verdier, varer og livsstiler ble oppfattet som et trussel mot et kulturelt mangfold (ibid.:195). Imidlertid viser nyere forskning at det har kommet en form for motreaksjon på den forventede utviskingen av skiller, og ulikheter blir i stedet gjort relevante.

'Det er et særmerke ved måten samfunnet vårt i dag fungerer på, at samtidig som flere og flere bånd knytter oss til verden rundt oss og gir denne direkte innflytelse på oss, søker stadig flere mennesker trygghet og tilknytning i tette fellesskap, oftest med en lokal tilknytning. Vi orienterer oss globalt, men søker til det nære. Vi kan kalle dette henholdsvis globalisering og lokalisering. For den enkelte betyr det at han bevisst og aktivt søker å definere seg selv, sin identitet, i tilknytning til noe nært. Samtidig er det slik at dette nære ofte suger avgjørende næring fra kilder svært langt unna' (Hovland 1996:208).

Hovland beskriver hvordan ungdom i Kautokeino i Finnmark og i Kåfjord i Nord-Troms forholder seg til sin samiske identitet, hvor de finner grunnlaget for denne i sin familiehistorie og i en orientering globalt mot andre urfolk. Globalitet setter nye betingelser for selvforståelse og i en lokal kontekst kan dette virke både begrensende og gi nye muligheter. Er det mulig å transformere det globale som man ser verdi i om til en lokal praksis? Den samiske

ungdommen som Hovland viser til har fått nye muligheter gjennom en global orientering. I min egen empiri har jeg eksempler på hvordan det lokale skaper begrensninger i forhold til en global orientering, og dette gjelder spesielt de to unge kvinnene med flytteplaner.

Diskusjonen omkring globalitet/lokalitet er imidlertid også blitt knyttet til menneskets *kroppslige* tilstedeværelse i verden. Dette påpeker Paulgaard:

'Selv om mye av informasjonen og impulsene vi tar inn til daglig ikke er lokalt forankret, løsrives ikke folks erfaringshorisonter i samme grad. Sosialantropologen Odd Are Berkaak (1995) sier at det fysiske livet fortsatt er stedbundet, enten man sitter foran TV'en et sted i Norge eller om man reiser i skytteltrafikk mellom London, Paris og Bombay. Selv om vi lever i en verden hvor vi stadig utsettes for impulser og informasjon som ikke er lokalt situert, er det levde livet fortsatt knyttet til sted' (2000:37), og hun gir følgende sitat fra Berkaak:

Og det å vere kroppsleg til stades gir framleis dei mest grunnleggjande impulsane og set grenser for kvar eg kan gjere noko og kva eg kan og vil gjere...Det at vi bur i ein kropp, garanterer for at ein del av omgivnadene, uavhengig av elektronikk, ikkje er inbilte, oppdikta eller konstruerte, som ein tekst eg kan skrive om eller som eg ved hjelp av kreativiteten min kan fri meg fra' (1995:107 i Paulgaard 2000:37).

Også Britt Kramvig (1999b) understreker menneskets kroppslige tilstedeværelse. Hun etterlyser et perspektiv på identitet som gjenspeiler denne kroppslige tilstedeværelse, og kritiserer med dette perspektiver på identitet som kun vektlegger sosiale relasjoner. Dette fører til at den verden mennesker lever i *'fremstår som noe folk ser på mer enn en verden de lever i'* (ibid.:110). Kramvig foreslår at man i tillegg til et fokus på at sosiale relasjoner skaper mennesket også må ha et nivå som inkluderer den kroppslige erfaring. Denne kroppens omgivelser, som danner erfaringsgrunnlaget, blir dermed essensielle (ibid.:120). Tim Ingold (2000) gir et bidrag til å forstå forholdet mellom menneske og omgivelser, og vi skal se nærmere på dette.

Mennesket i omgivelsene – omgivelsene i mennesket

'For each inhabitant, a place has a unique reality', sier Rodman (1992.:643), noe som er i tråd med Ingolds (2000) perspektiver på forholdet mellom menneske og omgivelser. Ingold

representerer et erfaringsbasert perspektiv. Han ser menneske og omgivelser som komplementære størrelser. Mennesket skaper omgivelsene og omgivelsene skaper mennesket i en prosess som pågår kontinuerlig. Gjennom menneskets aktive engasjement i konkrete omgivelser oppøves sansemessige ferdigheter om og i omgivelsene. Slik oppdages meningen som ligger i omgivelsene. På samme tid ligger det mening i menneskets aktiviteter i omgivelsene. Ingold kritiserer ideen om at man opplever omgivelsene gjennom en form for forutbestemte kulturelle kategorier. Han poengterer at menneskets *direkte* engasjement med omgivelsene er det som skaper mening for dette mennesket. I følge Ingold tilbyr (*afford*) omgivelsene noe til mennesket, og slik jeg forstår Ingold vil 'tilbudet' framstå forskjellig for mennesker avhengig av deres ulike forhold til omgivelsene. Kunnskap kan komme til live gjennom å *bli vist fram* eller pekt ut som viktig, (*education of attention*), men individet må sjøl erfare og reflektere over dette. Slik blir meningen i omgivelsene *oppdaget*, mer enn konstruert, sier Ingold.

Ingolds egen empiri er i hovedsak hentet fra folk som lever i et tett samspill med de naturmessige omgivelser, som for eksempel jegere og sankere. I forhold til min egen empiri har jeg sett Ingold som mest nyttig i forhold til fiskernes identitetsutforming i sine omgivelser, fordi omgivelsene gjennom næringstilknytningen gir en svært viktig dimensjon i deres egen og andres forståelse av hvem de er. Jeg vil imidlertid avslutningsvis i avhandlingen benytte Ingolds perspektiver i en diskusjon omkring tilknytning til omgivelser og stedstilhørighet på et mer generelt grunnlag.

Kort om oppgaven

Folk i Havøysund forholder seg til stedet på ulikt vis, har jeg hevdet. I de følgende kapitlene skal jeg gå nærmere inn på disse ulike erfaringene på stedet. Jeg vil starte med hvordan *sjarkfiskernes* identitet skapes i samspill med omgivelsene, både de sosiale og de landskapsmessige, og dessuten hvordan overlokale forhold virker inn på deres identitetsutforming. For *kvinner* med barn synes hensynet til familien som helhet å være en viktig faktor for å trives. Imidlertid er de også 'moderne kvinner' som ønsker og forventes å finne mening også utenfor husets vegger. Vi skal se på hvordan noen av kvinnene i Havøysund løser dette gjennom utdanning, sjøl om utdanning er et felt som lokalt gir motstridende signaler og dermed potensielle dilemmaer. Til sist skal du få møte to *unge kvinner* som går med flytteplaner. Her vil jeg komme inn på ulike forhold som 'skyver dem

ut' fra hjemstedet, samtidig som de tiltrekkes av byen. Det er likevel ikke så helt lett for kvinnene å dra. I det siste kapitlet vil jeg sammenstille de ulike erfaringene på stedet i forhold til *stedstilhørighet*.

4

I sin egen verden

Havøysund – et fiskevær

Ethvert sted har sine økologiske rammebetingelser som legger føringer på oppfatninger av stedet. Havøysund er et *fiskevær*, og denne beskrivelsen som kommer fra Jens, en av sjarkfiskerne, viser tydelig hvorfor folk har bosatt seg akkurat her for å fiske²:

Ja, ailltså Havøysund, det e jo en bra plass for å feske, for du ligg jo altså medt i områdan, når det gjeld feskegruinna, å øye å holme å skjær alle veia. Så vesst du går en time imot væst, så e du i feskefeillta hele veien, å går du en time imot øst så e du åsså i feskefeilltan, å går du en time imot nord så e du åsså i feskefeilltan. Så for å drive feske så e Havøysund, ja, en av de bedre plassan, kanskje en av de bæste plassan hær i nærområde for å slæppe å gå for langt. Så derfor Havøysundfesker, du fijnn næstn ikke en Havøysundfeskar længer ut einn at dæm ser Havøysund.

Stedet er altså sterkt basert på fiskerier. Inntil på 1980-tallet var dette en ekspanderende næring i Havøysund (Johansen 1992). Stedet har hatt en stor og allsidig fiskeflåte (ibid.). I dag er flåten fortsatt allsidig, men redusert i forhold til tidligere. En stor del av flåten består av mindre båter som har et sterkt varierende aktivitetsnivå og driftsmønster. De større båtene driver i hovedsak med not og snurrevad, og fisker i tillegg til torsk, sei og hyse også etter sild, lodde og makrell. I sesongene er det dessuten mange såkalte 'fræmmenfiskera', det vil si

² Jeg mener ikke med dette at det er forutbestemt at fisket er næringsgrunnet i området. Enhver tilpasning vil være avhengig av nødvendig kunnskap og teknologi. For eksempel har ikke olje- og gassutvinning i havområdene utenfor Finnmark vært aktuelt før inntil nylig, sjøl om olje og gass faktisk har eksistert som en naturressurs.

fiskere som ikke har en lokal tilknytning, som benytter Havøysund som havn. Det fantes høsten 2000 to bruk hvor fiskerne kan levere, Havøysund Fiskeindustri (HFI) og ToBø. Begge driver med videreforedling av fisk. HFI ble imidlertid slått konkurs våren 2002, og er nå lagt ut for salg. Det er et lakseoppdrettsanlegg i kommunen og et torskeoppdrettsanlegg er relativt nylig startet opp. Et annet foredlingsanlegg er også i ferd med å startes opp. Dette skal forsøke seg på produksjon av ulike nisjeprodukter som ferskfilet, rognsalting og kråkebollerogn. I tillegg til disse foretakene fins det bedrifter som er knyttet til fiskeriene på ulikt vis, for eksempel slippen, notbøteriet, et anlegg for is, fryseritjenester og agnsalg m.v. Også for det øvrige næringslivet er stedets status som fiskevær viktig.

Fiskarlivet

I dette kapitlet vil jeg ta opp hvordan sjarkfiskerne Palmer og Jens forholder seg til Havøysund og hvordan deres tilknytning til næringen virker i deres identitetsutformingsprosesser. Her skal jeg først komme inn på de mer naturgitte betingelser som fiskerne lever i og hvordan de forholder seg til dem, samt det sosiale fellesskapet som fiskerne har seg i mellom, for så å komme tilbake til mer problematiske forhold de opplever eksisterer innenfor fiskeriene. Men først skal vi se på hvordan en dag på sjøen kan fortone seg for henholdsvis en line- og en juksafisker.

Linefiske på Latøydjupta

Klokka er åtte en mandag morgen. Det er sol og stille på sjøen. Nede på kaia henter Palmer linestampene³ ut fra fryserommet hvor de lagres for å holde agnet friskt. Palmer er en røslig kar i midten av 40-åra. I dag er vennen Hans Jarle, noen år eldre enn Palmer, med. Ti stamper skal i sjøen. Dette er tre - fire stamper mer enn vanlig for dem. Det har vært sterk vind noen dager og de har ikke vært på sjøen på grunn av dette. De lempet stamperne om bord i 'Argus', en 8,5 m lang sjark, og kjører vestover ut sundet. I dag skal lina settes på 'Latøyjupta'. Palmer har fått nyss om at noen har sett mye fisk her. På veien ut står han i styrhuset og følger med på ekkoloddet og VHF'en (radiosambandet), mens Hans Jarle tiner den frosne lina med sjøvann fra en slange. Om lag en halv time etter at vi forlot kaia i Havøysund er vi framme ved Latøya. Herfra går 'Latøyjupta' nordover mot Gavelfjellet på Havøya. I bakken hvor det undersjøiske landskapet skråner ned mot 'jupta' (dybden) skal fisken stå. Palmer har *mèd*⁴

³ Lina er et snøre hvor det med om lag en favnes mellomrom er festet om lag 30 cm lange snorer (forsyn) med angler i enden hvorpå agnet er krøket. En stamp line kan inneholde mellom 300 og 500 angler.

⁴ *À ta mea* betyr å orientere seg på sjøen gjennom å koordinere punkter i landskapet.

han forsøker å finne og følger dessuten med dybden på ekkoloddet for å finne det riktige stedet. Da han finner det sørger Hans Jarle for at lina kommer riktig i havet. Først hiver han ut ei blåse for å markere hvor lina står. Siden går 'ila' (tynt tau) ut, fulgt av en dregg og så går første linstamp ut. Hans Jarle har satt to og to stamper ved siden av hverandre ved hekken og binder dem sammen. Lina går ut over et rundt metallrør. Nå er Hans Jarles oppgave å fjerne tomme stamper, sette på plass nye og binde sammen endene slik at lina fra alle de ti stampene blir en lang rekke i havet. Han må dessuten følge med at alt går som det skal under settinga. Palmer fører båten og følger med i landskapet og på ekkoloddet både for å se etter fisk og for at de skal sette på riktig plass. Etter at all lina har gått i havet med nok et anker, en ile og ei blåse i enden, er vi kommet ganske nær Havøya. Vi kjører tilbake til Latøya.

Det er tid for å dra lina. Nå benytter Palmer styremekanismene til båten som også finnes på dekk. Han står midt i mellom denne og 'kveilarn' som drar lina om bord maskinelt og kveiler den i en tom stamp. Båten går i sakte fart mens Palmer med vante bevegelser bruker høtten til å ta fisken om bord og kaster den så bak til Hans Jarle som står bak i båten ved 'bløggekassa' og bløgger og sløyer fisken, kaster den først i kasser på dekk hvor den skylles og videre ned i kasser i 'rommet' under dekk. Luka til rommet står åpen midt på dekket. Ut på dagen er vi igjen tilbake nær Havøya. Den siste lina kveiles inn og mens vi går innover mot Havøysund vasker Hans Jarle klær, dekk og utstyr. Vi legger til kai i Havøysund og fiskekassene heises i land. Palmer går i land for å få fiskeseddelen hvor fangsten står registrert. Siden går vi til nabokaia og lina heises i land med kran og fraktes tilbake til bua på ei tralle.

Med juksa i Rolvsøysundet

Det er tidlig morgen. Klokka er seks og Jens og Phlabphlung⁵ kjører hjemmefra i bilen sin og ned til fjæra i sentrum hvor lett båten ligger. Herfra ror de ut til fortøyninga hvor 'Jira' ligger. Båten er oppkalt etter Jens' nå voksne barn, Jill og Raimo, og er en 8 m lang fritidssnekke som Jens har bygd om til en litt mer praktisk fiskebåt. Jens er i begynnelsen av 60-åra. Han er liten av vekst og beveger seg med raske og vante bevegelser. Phlabphlung er i midten av 30-åra og har valgt fiskerbåten framfor en tilværelse i land som hjemmевærende husmor. Det er regn i lufta og det ligger skodde på fjelltoppene. Det er litt bårer i sjøen og vi smårister oss vestover ut sundet. Jens har sett fisk ved Latøya dagen før og skal prøve der først. På veien ut

⁵ Phlabphlung og Jens møttes i Thailand for noen år tilbake. De er nå gift og Phlabphlungs to sønner fra et tidligere ekteskap kom høsten 2000 for å bo i Havøysund. Phlabphlung ønsket å være med Jens på havet og har fått opplæring i fisket av Jens. Senere fikk hun imidlertid en jobb som renholder i land.

spiser de frokost i styrhuset og hører på værmeldingen på radio nok en gang. Vi nærmer oss stedet Jens har tenkt å prøve. Det er ikke noe særs å se på ekkoloddet, men de rigger seg til likevel. Jens hiver ut anglene og stiller på juksamaskinene slik at juksa går til bunns. Den ene maskinen er akter i båten og den andre på babords fremre side. Fisken skal lokkes til å bite på pilken eller anglene ved at maskinen stadig drar dem noen meter opp og slipper dem ned mot bunnen igjen. Det er hovedsaklig Jens som håndterer maskinene. På styrbord side står Phlabphlung foran en stamp med vann hvori Jens hiver fisken etter hvert som han krøker den av anglene på juksa. Phlabphlungs oppgave er å bløgge og sløye fisken, for så å sortere den etter fiskeslag i fiskekasser. Det er trangt på dekk. Hver ting har sin plass i et nøye avstemt mønster av godt innarbeidet praksis. Det er noe fisk å få ved Latøya, men det er mest småfisk. Etter kort tid kjører vi derfor videre til Rolvsøysundet. Jens har *mèd* som han orienterer seg etter, før han lar straumen føre oss tilbake samme vei som vi kom. Været har klarnet opp. Sola skinner og det er havblikk. Juksa går opp og ned. Båter kjører til og fra. Jens kjenner igjen en del av dem: *'Dær kommer han Frits'* og *'E det han Edvart som kjøre der?'*. Det er dårlig med fisk. Jens mener det er typisk. *'Når det e godt vær og stilla så får man ikke fisk. Sånn va det sist det va stilla, vi gikk i land med hundre kilo, men det e no sånn juksafiske e, det jævne sæ ut, når gang e det mye og andre gang lite. Det e tålmodighetens fiske, å ro med juksa.'* Jens venter på at straumen skal snu, da skal fisken begynne å *'ta i'*. Sent på ettermiddagen har vi vært fram og tilbake noen ganger i Rolvsøysundet. Det begynner å bli på tide å dra hjemover. Jens bestemmer seg for å ta en liten omvei om Latøya igjen for å se om det nå er noe å få. Det går ikke bedre nå heller og Jens pakker sammen juksene, slenger noen spader is på fisken i kassene, skyller av klær, stamper, kasser og dekket, mens Phlabphlung styrer mot Havøysund. Klokka er blitt nærmere seks da vi legger til kai og om lag 100 kg fisk kan leveres før båten fortøyes og vi ror i land.

Fiskeriene: bare slit?

Mitt eget bilde av fiskertilværelsen var i utgangspunktet preget av negative assosiasjoner, et inntrykk av at fiskerne lever en hverdag av uendelig slit, hardt arbeide, lite søvn, lite familieliv og muligheter til organiserte fritidsaktiviteter, små kvoter, overfiske, dårlig rekruttering til fiskeriene, liten attraktivitet - i det hele tatt mange faktorer som sammenlagt ikke virker tiltrekkende på den som står utenfor og pusser vindusflata for å se inn. På plussiden kan man gjerne høre om hvor viktig fiskeriene er for Norges økonomi (vekselvis mer eller mindre viktig enn oljen). Jeg hadde imidlertid en følelse av at det måtte være svært

vanskelig å forbli fisker dersom dette var sannheten om fiskeryrket. Jeg gikk på leting etter det som gjorde det verdt å søke til yrket og bli i det.

Frihet

Det første tegnet på en mer positiv tilnærming fikk jeg av Jens. Han fortalte meg at han angret på at han ikke på et tidligere tidspunkt gikk tilbake til fiskeryrket. Han arbeidet i mange år som maskinist på et fiskebruk. Etter flere konkurser med flere eierskifter forlot Jens fiskebruket og tok seinere opp 'farsarven'. Han ble igjen fisker. 'Friheta', sier Jens, å komme ut av de bråkete og forurensende omgivelsene som maskinist. Der fins et positivt trekk.

Også Palmer framhever frihet som et positivt trekk ved å være fisker. Tidligere arbeidet også han på et fiskebruk, men han trives mye bedre som fisker. Palmer kobler dette til tid. I stedet for en fastlagt arbeidstid i sterkt rutiniserte former, styrer han nå sin egen tid og sine egne aktiviteter – sjølsagt hjulpet av været og andre faktorer som virker kontrollerende inn på arbeidet, for eksempel om motoren fungerer som den skal eller om han har nok egnere til å få det antall stamper line han ideelt vil sette ut. For Palmer er det å ha kontroll på sin egen tid og tidsbruk et viktig gode. Mens jeg arbeidet for han fikk jeg også noen vikartimer på skolen. Jeg fortalte han at jeg hadde atskillig høyere timelønn på skolen og at det derfor var mer økonomisk gunstig for meg å arbeide der. Palmers respons på dette var: *'Men kan du komme og gå som du vil? Kan du ta pauser når du vil, og sjøl bestemme hvor lenge du vil jobbe?'* Svaret var sjølsagt nei på alle spørsmål.

Å ha frihet til å drive sin egen virksomhet er et viktig gode både for Jens og Palmer. De har begge erfaring fra fiskeindustrien som de i ettertid kontrasterer mot det å drive selvstendig fiske. De opplever frihet, selvstendighet og uavhengighet som positive trekk ved å være fiskere. De er 'sin egen herre'.

Spenning

Da jeg senere blir med fiskerne ut på havet åpenbarer flere gode grunner til å være fisker seg. Jeg opplever det jeg nærmest kan beskrive som et *jaktinstinkt*. Det jeg kaller for et jaktinstinkt har sin bakgrunn i følelsen av spenning knyttet til fisket: Er det fisk der de tror den fins? De har sett fugl et sted eller fått mye fisk et sted i går. Eller de har hørt om noen som fikk mye

fisk et sted. Eller på denne vindretningen med denne straumen er dette det beste stedet å prøve på.

På en søndagstur med Jens og familien hans får jeg oppleve dette jaktinstinkt. På vei ut til Burstad ser Jens fugl ved Latøya. En ansamling av fugl kan indikere at her fins fisk. Dersom det er åte i havet vil både fisk og fugl tiltrekkes. Vi stopper ikke for å prøve fiskelykken men fortsetter videre. På vei tilbake er imidlertid nysgjerrigheta ikke til å stoppe. Jens må ta turen om stedet der han har observert fugl. Fuglen er imidlertid fløyet og det er lite fisk å se når Jens sjekker på ekkoloddet.

Spenningen kan dessuten knyttes til at det å bevege seg på havet er forbundet med en viss risiko. Liv er gått tapt på havet og dette er noe både fiskeren og de som venter i land har en sterk bevissthet om. Imidlertid gir det å mestre 'naturkreftene' en følelse av kontroll i forhold til risikoen.

Fisket kan være uforutsigbart, og det er en utfordring for fiskerne å håndtere denne uforutsigbarheten. En måte å håndtere den på er gjennom kompetanse. Denne kompetansen er sterkt knyttet til erfaringsbaserte kunnskaper om omgivelsene. Spenningen ligger blant annet i om fiskernes kompetanse kan 'nøytralisere' uforutsigbarheten. Vi skal se nærmere på hva denne kompetansen i forholdet til landskapet består i.

Landskapets ulike dimensjoner

Både Jens og Palmer forteller om havet og landskapet over og under vann på en måte som viser at de har et nært forhold til områdene på ulike plan og svært gode kunnskaper om dem.

Dette handler ikke bare om forhold som gjør dem i stand til å lokalisere fisken, men også om en relasjon til områdene gjennom år som inkluderer ulike dimensjoner ved omgivelsene. Det kan dreie seg om historiske steder i landskapet, som for eksempel *Heralia* som har sitt navn etter et hurtigruteforlis på 30-tallet. Dette er en del av områdets kollektive historie, men iboende i landskapet er også deres individuelle historier eller erfaringer, som når for eksempel Palmer ber meg filme Rolvsøya, hvor Palmer bodde sine første leveår før familien flyttet til Havøysund. For Palmer er dette 'våres øy', hans barndoms landskap som han har en sterk *emosjonell* tilknytning til basert på oppvekst, opplevelser og minner i landskapet.

En tidlig morgen går jeg ut på sjøen sammen med Jens og Phlabphlung. Det er overskyet og det duskregner hele veien ut til Latøya. Utover dagen klarner været gradvis opp. På et tidspunkt på veien mot blå himmel, sol og vindstille, trer fjellene fram mot hverandre i nyanser av gradvis bleknende blåtoner bakover. Jens bemerker at det er sjelden at man kan se fjellene slik *'mot enainn'*, at man skulle vært kunstner slik at man kunne malt dette. Dette viser en oppmerksomhet også på omgivelsenes *estetiske* dimensjon.

Hvordan fiskerne forholder seg til landskapet hvor de driver sin utøvelse som fiskere er altså ikke bare knyttet til 'funksjonelle' dimensjoner. I det følgende vil jeg imidlertid konsentrere meg om de dimensjoner som er mer direkte knyttet til utøvelsen som fisker.

Kompetanse i omgivelsene – fra far til sønn

Kunnskaper om de omgivelser som fiskerne beveger seg i er helt nødvendige i deres daglige virke. Det dreier seg om en kompetanse som de er sosialisert inn i, eller opplært til, men som er i en prosess av stadig tilblivelse gjennom et direkte og aktivt forhold til disse omgivelsene, hvor også bruk av teknologi er et element. Ingold (2000) beskriver hvordan kunnskapsoverføring mellom generasjoner skjer ved at novisen observerer og imiterer læremesteren og slik opparbeider seg ferdigheter (*skills*). Ingold understreker imidlertid betydningen av at novisen sjøl må erfare og utføre den aktuelle aktiviteten. Bare slik kan novisen tilegne seg ferdigheten (bli *skilled*), og imitasjonen får en dypere mening. Novisen *'gets the 'feel''* (ibid.:353) for utøvelsen. (Dette er et uttrykk som også eksisterer i nyere lokal terminologi hvor vi snakker om *'å få feeling'en'* for noe). Videre lærer novisen gjennom at læremesteren viser eller peker ut viktige elementer. *'Placed in specific situations, novices are instructed to feel this, taste that, or watch out for the other thing. Through this fine tuning of perceptual skills, meanings immanent in the environment – that is in the relational contexts of the perceiver's involvement in the world – are not so much constructed as discovered'* (ibid.:22). Ingold ser imidlertid dette som å peke ut *informasjon* som først blir til *kunnskap* når novisen er i stand til å situere informasjonen og forstå meningen gjennom egen persepsjon og aktive engasjement i omgivelsene (ibid.:21). Kunnskapsoverføringen mellom generasjoner er hva Ingold, med referanse til Gibson (1979) kaller en *'education of attention'* (Ingold 2000:22), fra læremesteren til novisen, som fører til at novisen *oppdager* omgivelsenes iboende mening.

Jens vokste opp som sønn av en fisker i Burstad, hvor en sosialisering inn i fiskeriene og i det å bevege seg på havet var en selvfølgelig del av oppveksten. Denne samtalen med han gir et lite innblikk i dette:

Ja, æ har jo dreve mye rart... i min ungdom... da lærte vi av våres foreldre å, ja, være med på have fra vi va 8-9 år gammel, og oppigjænna, fikk vi lov å være med i fra, ja, i fra startn, vi fikk lære det som va å bli fiskar hvis vi ønska det, og det holdt æ på med helt til æ for i militære... Ja, det e selvfølgelig mange historia fra den tia, vet du, fra barndommen, altså sånn fra man va på havet. Vi hadde jo en veldig liten båt da i første omgang, og sånn som min far, sånn som så mange andre, så va dæm redd for å ta skyld og gjeld, vet du... vi va jo en stor gutteflokk, så forholdan, altså mulighetan for han va jo veldig bra, for å få gutta i den tia det va jo gull verdt, for dæm kunne da hjelpes til på havet og økonomien hjemme... men vi fikk no langt om længe en sjark, den va en og tyve fot, og ombord i den båten så hadde vi en fire hesta Saab, og æ huske så godt... han va groinnkjent på alle de holman og buktan og groinnan som fantes rundt de øyan, og æ bare styrte ætter - æ fikk jo lov til å være atte å styre og toille med maskin og alt det dærre dær, det lærte vi tidlig, selv om det ikke va store saken, men det va no en liten ansvar, ja, han ga oss tillit. Men når vi kjørte da på fiskefelte så svingte æ bare ætter som han kjeik med hodet, når han så til styrbord for eksempel, så vesste æ at no måtte æ svinge styrbord, men en dag tænkte æ med mæ sjøl at no skal æ svinge motsatt som han hadde hodet, og han kjeik mot styrbord å æ svingte mot babord, og ka du trur det blei litt av en leven dær framme i bauen med gamlingen (ler). Ja, det va den historien, æ måtte bare svinge ætter han. Da va det ingen ekkolodd i den tida, dæm vesste akkurat kor dæm sku feske.

B: Så det e no som du bruke enda i dag, sjøl, når du fiske, eller?

Nja, i dag e det jo, har du jo andre, du har jo instrumenta alle veia, du får jo ikke bruke fantasien så mye på have, for at du har instrumenta i alle retninga, du har jupta, du ser fesken og du ser gruinnan, du ser aille veia, så i dag e det lættvint.

B: Så du huske ikke de gamle fiskeplassan som far din har vist dæ, eller?

Jo, det vet æ. I de områdan som vi feske så har æ ikke behøvd ekkolodd heller, æ, sånn sedd, men det e jo ting man kjik på hele tia.

Jens fikk erfaringer som fisker allerede som 8-åring. Det var en selvfølgelighet – og kanskje også en nødvendighet at han skulle lære dette. Jens fikk bli med faren ut på fiske, han fikk styre båten og *'toille me maskin'*. *'Det va no en liten ansvar'*, sier Jens. At Jens fikk ansvar impliserer at han fikk *prøve sjøl*. Han fikk altså gjennom egne erfaringer og praksis en innføring i *'det som va å bli fiskar'*. Når Jens forteller om hvordan faren ved hjelp av hodebevegelser *viste* Jens retningen han skulle styre mot, er det et eksempel på en *'education of attention'* hvorigjennom Jens har lært sine omgivelser å kjenne.

Allerede fra Jens var guttunge fikk han gjøre egne erfaringer med teknologi - båt, motor og redskaper. Med referanse til Ingold (1992) beskriver Mayvi Johansen (1999) hvordan fiskeren erfarer omgivelsene *gjennom* den teknologi som benyttes. Teknologien fungerer slik som *'kroppslige forlengere'* (1999:39). En relasjon til teknologi er grunnleggende for utøvelsen som fisker og som en måte å erfare omgivelsene på. Dette gjelder i vår tid så vel som i Jens' fars tid, men dagens fisker har et større repertoar av teknologiske hjelpemidler. Fiskerne kjenner sine omgivelser gjennom teknologien – dette gjelder for eksempel juksa, som treffer havbunnen og slik forteller noe om dybde og bunnforhold, ekkoloddet som gir et visuelt inntrykk av havbunn, dybde og fiskeforekomster, båtens og redskapenes møte med havet, vind og straumer. Teknologien benyttes dessuten i kommunikasjonen fiskerne imellom når de befinner seg på havet, gjennom radiosambandet (*VHF'en*) og i den senere tid også mobiltelefonen, og gir viktig informasjon som både kan hjelpe fiskeren å lokalisere fisken, men som dessuten koordinerer fiskernes arbeid og gir fiskeren større trygghet på havet, for eksempel gjennom å kunne be om hjelp hvis det er nødvendig. Mobiltelefonen og *VHF'en* er dessuten kanaler fiskere imellom som har en *'rent sosial'* funksjon. Det er ikke bare *fisketi'en* som utveksles, men også annet småprat som på ethvert pauserom på en arbeidsplass.

Kompetanse i en 'usynlig' verden

For en som står utenfor fiskeriene, men samtidig har ferdes i de samme omgivelser, er det fascinerende å oppdage fiskerens utstrakte kunnskap om det, for meg, utilgjengelige landskapet under havoverflaten. Oppdagelsen har vært en kilde til forståelse av ikke bare de ulike erfaringer og praksiser mennesker har i det samme landskapet, men også til hvordan man på bakgrunn av disse erfaringene på ulikt vis forstår og oppfatter landskapet (jfr. Ingold 2000).

'Da va det ingen ekkolodd i den tia, dæm vesste akkorat kor dæm sku feske', sier Jens, og forteller at han sjøl egentlig ikke trenger ekkolodd for å finne gode fiskeplasser. Han er opplært som fisker i en tid da ekkolodd ikke var fast inventar på båtene, og han fisker delvis i de samme områdene som hans far lærte han opp i. Men Jens har dessuten oppøvd sine ferdigheter i omgivelsene og er i stand til å finne fisken gjennom å ta i bruk denne kunnskapen. Dette inkluderer også kunnskap gjennom teknologi som er blitt tilgjengelig i nyere tid.

Jens beskriver en forskjell på utøvelsen som fisker mellom farens og hans egen tid i det at han sjøl nå også orienterer seg gjennom *'instrumenta'*. I Jens tilfelle dreier det seg om ekkolodd⁶. Jens synes å ha et noe ambivalent forhold til *'instrumentene'*. På den ene siden orienterer han seg lettere, *'du ser alle veia'*, men på den andre siden får han ikke *'bruke fantasien på have'*. Noe er blitt fratatt Jens med tilgangen på ekkolodd. Med ekkoloddet har havbunnen, dybdeforhold og fisk blitt synlig. *'Fantasien'* kan forstås som et synonym for andre måter å sanse på enn det visuelle. Når du ikke kan se må fantasien tre i kraft. Du må forestille deg det du ikke kan se. Jens kjenner havbunnen og vet hvor det er sannsynlig at han finner fisk, sjøl uten et instrument som forteller han om dette. Dette vet han fordi han har kjennskap til straumene, til landskapsformasjoner på land som kan fortelle noe om landskapsformasjoner under vann, og gjennom fangstteknologien, juksa, får han en direkte og erfaringsbasert kjennskap til om han har 'lest' omgivelsene riktig (og høyst sannsynlig gjennom en rekke andre tegn i omgivelsene som ikke er uttalt verken for meg eller han). *'Fantasien'* kan forstås som en metafor for den måten Jens orienterer seg i de omgivelser som ikke er umiddelbart synlige, de som befinner seg under havoverflaten.

Landskapet under vann har altså fiskerne kjennskap til gjennom opplæringen og sosialiseringen inn i fiskeryrket og ved hjelp av teknologi, men også gjennom å relatere det synlige landskapet over vann til det 'forestilte' undersjøiske landskapet. *'Du ser på lainnskape over vainn korsjn det ser ut uinner vainn'*, sier Palmer. I dette tilfellet snakker vi om Gavelgrunnen som ligger litt nordvest om Havøya. På denne siden av øya stuper fjellet rett ned i havet. Slik ser Gavelgrunnen som ligger mellom Hjelmsøy og Ingøy ut under vann også, i følge Palmer. Han har oppdaget et samsvar mellom det han ser over og under vann og 'leser' på denne måten i landskapsformasjonene.

⁶ Han har senere kjøpt ny båt som også har GPS, Global Satelite-system, tilknyttet et elektronisk kart.

Jens på sin side snakker om landskapet under vann like naturlig som landskapet over vann:

Så landskapet her kor vi e vokse opp som onga, guttonga, det e ikke nært det samme nu, for femti år siden som det e nu i dag, det e ikke sammenligning. Det e bare ørkenlandskap rundt omkring frem med alle bukten og holman.

B: *Tænke du på under sjøen?*

Æ tænke på under sjøen, ja. Det e einaste ute på øyen at det e litt mer vegetasjon nedpå botn.

Kunnskaper om det som befinner seg under havoverflaten inkluderer også innsikt i havstrømmenes bevegelser. I områdene rundt Havøysund har strømmenes retninger sammenheng med tidevannsskiftene. Kunnskaper om strømmen, eller *straumen* i lokal terminologi, er ytterst nødvendig for fiskerne. For de mindre båtene kan det å komme seg til fiskefeltet '*medstraums*', altså kjøre i strømmens retning, gi en betydelig tidsbesparelse. Strømforholdene har også betydning for *hvor* de kan fiske på hvilket tidspunkt. Som vi så innledningsvis var det mindre bra forhold for juksefisket i Rolvsøysundet '*på floa*' (når det går mot høyvann), mens Jens forventet at fisken skulle '*ta i*' '*på failla*', dvs. i straumskiftet. Er det for '*hard straum*' (sterk strøm) kan det være vanskelig å jukse. Straumen vil ta med seg redskapene og det blir umulig å nå bunnen. Også for å sette line er det viktig å kjenne de lokale straumforhold. Å sette line '*motstraums*' kan gi store vaser på lina under draging.

Været er i likhet med straumene et annet element hvor detaljert lokalkunnskap hjelper fiskeren i hans utøvelse. Spesielt er vindforholdene viktige i så måte. Den kunnskapsrike fiskeren vet hvordan ulike vindretninger på ulik styrke vil '*treffe*' på ulike steder. Det er ikke nødvendigvis sammenfall mellom vindstyrke og mulighetene for å bevege seg ut på havet, eller det å få fisk. Fiskerne må forholde seg til ulike typer vær og kombinasjoner av vind og strøm og gjøre vurderinger på om det er forsvarlig å gå ut under ulike omstendigheter. En god kunnskap om hvordan ulike vindretninger under bestemte strømforhold vil '*treffe*' på de ulike fiskeplassene gjør at de kan velge det stedet hvor forholdene værmessig er best, og slik likevel ha muligheten til å gå ut på sjøen selv om vinden er sterk.

Intuisjon er også kunnskap

Fiskernes kunnskaper er altså basert på opplæring og sosialisering inn i fiskeryrket og på erfaring og kompetanse med bruk av den tilgjengelige teknologien. I tillegg gjør fiskeren seg andre erfaringer som han bringer med seg. Disse erfaringene er ikke nødvendigvis bevisste. De er heller ikke nødvendigvis grunnet i en type *årsak-virkning-modell*. Som når Jens sier at det er typisk at de ikke får fisk når været er *'for godt'*. Jens kan ikke gi en direkte årsaksforklaring på hvorfor det er slik. Dette er noe han har erfart og tar med seg, kanskje kan man kalle det intuisjon? Ingold snakker om intuisjon som en form for kunnskap: *'...it is based in feeling, consisting in the skills, sensitivities and orientations that have developed through long experience of conducting one's life in a particular environment.'* (2000:25). Å snakke om intuisjon har, som også Ingold påpeker, ikke vært helt stuerent innenfor vitenskapene. Slik Ingold forstår intuisjon blir det derimot en del av en kroppsliggjort kunnskap som er sterkt relatert til helt konkrete omgivelser.

Ferdigheter akkurat her

Denne formen for ferdigheter i omgivelsene krever altså en viss kontinuitet over tid, og de er knyttet til utøvelse i bestemte omgivelser. Fiskeren vil gjennom å gjøre erfaringer på de samme steder til ulike tider opparbeide seg ytterligere ferdigheter. Jacob Meløe sier det slik:

'Den sjarkfiskeren som først har driftet med faren sin på et av de indre fiskehavene, han fortsetter gjerne å drifte der. For du lærer ikke bare å fiske, du lærer å fiske der, på det stedet og på det havet... Og du forlater ikke ditt hav for å fiske på det andre havet selv om du skjønner at det er et bedre fiske der. Du kjenner ikke det undersjøiske terrenget på det andre stedet, og fiskens steder og veger der, så godt som på ditt eget. Det er ikke sikkert du fisker bedre om du kommer dit, selv om de som drifter der gjør det. Og du regner med at denne gangen er det der det gode fisket er, en annen gang er det her' (Meløe 1995:11).

Det Meløe uttrykker her er knyttet til den stedsspesifikke kunnskap som fiskere har, og som bærer i seg en kontinuitet mellom generasjoner⁷. Det er en form for kunnskap som fiskerne ikke vil få full uttelling for andre steder enn akkurat *her*. Dette fungerer sterkt stedsbindende på fiskerne. Det er i disse bestemte omgivelsene de har sin spesielle kompetanse som er

⁷ Deler av denne kunnskapen er sannsynligvis konvertibel. Det er mulig å fiske og lykkes med det på et helt nytt sted på grunnlag av generelle kunnskaper om landskapsformasjoner, strøm- og vindforhold, og dessuten har ny teknologi til en viss grad gjort denne stedsspesifikke kunnskapen mindre viktig.

opparbeidet gjennom år. For noen gjennom hele livet. Og i forlengelsen av sine fedre: gjennom flere generasjoner.

Den kompetente fiskeren

Jeg har vært inne på en liten del av den kompetanse fiskerne har i sine konkrete omgivelser der de daglig ferdes (så fremt været er brukbart, motoren fungerer og myndighetene har tildelt dem tilstrekkelige kvoter). Hjemstedets grenser utvides til også å gjelde omlandet rundt. Ennå flere aspekter ved denne kunnskapen kunne vært trukket fram, men jeg håper i tilstrekkelig grad å ha vist eksempler på en form for kompetanse som er knyttet direkte til de konkrete omgivelser til å kunne hevde at nettopp disse kunnskapene knytter fiskerne sterkt til Havøysundområdet, gjennom det de *kan* om disse omgivelsene, og som gir mening i deres tilværelser. De ikke bare beveger seg i omgivelsene, de er en del av omgivelsene. Mye av den kompetanse som den forutgående generasjonen hadde i disse områdene er 'overlevert' til den generasjon av fiskere som nå utøver sitt virke i de samme områdene, (samtidig som de har fått ny kompetanse i å bruke ny teknologi). Lokalt er dette med på å bygge opp under fiskernes legitimitet gjennom kontinuiteten i utøvelsen. Fiskerne er kompetente Havøysundværing, og stedets identitet som fiskevær gjør at de har stor legitimitet i denne rollen. De har kunnskap om forhold som er viktige økonomisk og kulturelt.

Fiskerne har funnet en tilpasning som gir dem frihet og spenning, eller utfordringer, noe de vektlegger som viktige verdier. Å håndtere utfordringene i et relativt uforutsigbart yrke gir fiskerne en positiv sjølbekreftelse. Å gå ut på sjøen, kanskje under vanskelige forhold, å vite hvor du skal gå for å få fisk, for så og lykkes, bekrefter deres identitet som kompetente i omgivelsene, og gir mening til omgivelsene. Når min egen far vektla så sterkt hvor lang tid vi ville bruke på veien mellom Havøysund og Burstad var dette en måte å vise kompetanse på. Når han kunne slå sine egne rekorder viste det at han kjente vind- og straumforholdene så godt at han kunne velge det mest optimale tidspunkt å sette av gårde på som forkortet reisetiden⁸. Det ligger mye ære og verdighet i å ha denne formen for kompetanse. I fiskermiljøet er det å være en dyktig fisker høyt verdsatt og det er knyttet sterke moralske vurderinger til utøvelsen, som for eksempel at 'du ikke ligger ved kaia' dersom været er godt. Da må du ha en god grunn til ikke å gå på sjøen. Et annet eksempel er at du ikke utsetter deg for unødig risiko på sjøen. Du bør vite å holde deg på land om været tilsier det. Den detaljerte

⁸Å vite tiden mellom ulike steder er dessuten til nytte i skodde, mørke eller snekov – når du ikke har radar eller kartplotter.

lokalkunnskapen er dessuten essensiell i kommunikasjonen fiskerne i mellom, og er slik med på å skape et eget fiskerfellesskap. Fiskerne har egne møtesteder hvor få ferdes som 'ikke har noe der å gjøre'. Ute på sjøen er et av disse. Radiosambandet, 'VHF'en', representerer en annen slags 'arena' hvor kommunikasjonen i hovedsak pågår mellom de som er på havet. De som er i land er i liten grad inkludert. I land er kaiene og buene de mest opplagte møtestedene. På tross av sin status som en offentlig arena er ikke kaia et sted hvor hvem som helst ferdes. På bua er det imidlertid mer forståelig at man må 'ha noe der å gjøre', enn på kaiene. Buene er ikke offentlige arenaer i den grad kaiene er det. Buene er forsynt med dør og nøkkel, men de har likevel preg av å være et slags halvoffentlig rom. I hovedsak er det fiskere, deres venner og familie, pensjonerte fiskere og de som har arbeid å gjøre, som ferdes på kaiene og i buene. Møtestedene framtrer derfor som relativt eksklusive, noe som underbygger fellesskapet og skaper en kontrast, eller grense mot andre (jfr. Cohen 1985). De arenaer hvor fiskerne møtes er viktige i kommunikasjonen fiskerne imellom. Her får den enkelte fisker mulighet til å få bekreftelse både på sin plass i fiskerfellesskapet og på sin kompetanse som fisker. Å være en kompetent fisker betyr også at fiskeren behersker kommunikasjonskodene fiskerne i mellom, hvorunder en utpreget kunnskap om fiskefeltene rundt Havøysund er en viktig ingrediens.

Reguleringer og konkurranse

Jens og Palmer er høykompetente i landskapets omgivelser, vær, vind, bunnfold etc., i forhold til sin yrkesutøvelse. En annen del av yrkesutøvelsen innebærer å forholde seg til de mer formelle reguleringer av fisket og til andre aktører som driver sin utøvelse i de samme omgivelser, og dette representerer et mer konfliktfylt felt.

Fra omkring 1970 og framover ble fisket underlagt myndighetenes kontroll i stadig sterkere grad. Dette hadde sin bakgrunn i at forskning og fangststatistikker viste at fiskebestanden ikke var så bestandig som man til nå hadde antatt. Havet var ikke utømmelig. I siste halvdel av 1980-tallet gikk torskefiskeriene inn i det som ofte har blitt kalt en krise, med store konsekvenser for både enkeltfiskere og industri i Nord-Norge. Problemene med ressursforvaltningen i havet resulterte i at myndighetene innførte kvotesystemer også i kystfisket. Etter at det kvoteregulerte fisket ble innført har debatter om kvotetildeling mellom ulike aktører i næringen vært et stadig tilbakevendende tema⁹. Mange kystfiskere opplever

⁹ Men som alltid når folk blir underlagt restriksjoner som gjør det vanskelig å overleve, har også kystfiskere generelt funnet strategier for å omgå begrensningene de er pålagt. Dette er imidlertid et ømtålig tema som jeg ikke berører.

dette som en kamp om ressursene, hvor de er den svake part når myndighetene gjør sine reguleringer. I tillegg har oppdrettsnæringen vokst fram de siste tiårene og representerer nok en konkurrerende aktør. I det følgende skal vi se på noen forhold i tilknytning til dette som fiskerne opplever som problematiske, og hva dette betyr for prosessene hvorved deres identitet skapes.

Kvoter, rekruttering og befolkningsutvikling

Jens er opptatt av hvordan det kvoteregulerte fisket gjør det vanskelig å rekruttere ungdom, og gir følgende innføring i logikken som fører til såkalt *forgubbing* i fisket:

Vi driv jo litt fjordfeske, ja, flestparten av dæm som e hær i H-sund om våren. Og de båtan e i størrelsen 30 til 40 fot. Og på de båtan så e gjennomsnittsalderen på dæm, ja, femti år e gjennomsnittsalderen, så dæm som meine det at sjarkan skal vækk kan virkelig glæde sæ om en 10-15 år heretter, for da e det ikke en einaste sjark igjænn. For det e bare blidd slik at det e ingen ungdom som verken har råd eller kan få sæ en sjark for det blir, du kan ikke leve ut av de, med de kvoten som e i dag. Det e altfor dyre båta å kjøpe i forhold til kvoten. Ja. Så derfor e det blidd slik, å det rægne æ med e generelt for hele Finnmarkskysten, ja, at dæm man ser på de båtan her som vi feske med, det e fesкера mye nærmare 60 år enn 50 år slik at det e jo veldig, veldig skræmmanes. Fordi at de fleste ror aleina fordi at dæm ikke har råd å ta med sæ andre mannskap, fordi at dæm har ikke råd å dele med nån, fordi at for det første så har dæm en båt som koste en halv million til en million, og du, og med en kvote på en 15-20 tonn sløyd torsk, så har dæm ikke råd til å være ainnt en som aleina, og da e dæm aleina og blir dæm aleina til dæm forsvinn, for at dæm har ikke lært opp nån nye. Og de fleste som fiske i det hærne området har verken sønna eller døtre som overtar båten. Sånn e det bare blidd. Dessverre.

Begrepet *forgubbing* viser altså til at det er dårlig med ny rekruttering til fiskeryrket, og resultatet er at 'gubbene' blir i flertall i fiskermanntallet. Det syntes å være en utbredt oppfatning i Havøysund at kvotesystemet er til hindring for rekruttering til fisket. Dette har til dels sitt utspring i at kvoten tildeles *båten* og ikke hver enkelt fisker. Det er båten som tildeles den mengde fisk som kan tas opp av denne enheten. Dersom fiskeren har en dyr båt betyr dette store utgifter, og han vil derfor ofte ikke vurdere det som lønnsomt å dele kvoten og dermed inntekten med et mannskap. Ofte vil fiskere på de minste båtene ro alene. Dette betyr

at unge som ønsker praksis som fisker kan ha problemer med å få det. Jens mener at man av denne grunn må ha en variert flåte. Det må finnes såpass store båter at ungdom har en mulighet til å få en plass her. Man kan selvsagt tenke seg at det er mulig å ro fiske fra båter som ikke er så kostbare i innkjøp og drift, og det er det da også noen som gjør. Imidlertid er det sannsynlig at ungdom som vil prøve seg som fiskere vil være mer tiltrukket av båter som kan by på mer teknologi og komfort. Det synes imidlertid å være liten interesse blant ungdom til å bli fiskere. Så vidt jeg vet var det høsten 2000 kun tre fiskere under 20 år fra Havøysund. De er alle sønner av fiskere som har egen båt.

Jens er opptatt av at det må legges til rette politisk for at de mindre båtene får fritt fiske, også fordi dette vil gi ringvirkninger i forhold til bosetning. Han er bekymret for befolkningsutviklingen i Havøysund. Å se at stadig flere forlater øya kan innebære at noen som er en del av ditt sosiale liv reiser, men det kan på samme tid også oppfattes som en implisitt kritikk av det livet du sjøl lever. Er ditt lokalmiljø og din livsform ikke 'overlevelsesdyktig'? Jens' bekymring deles av mange. Kystfisket blir ofte beskrevet som selve bærebjelken for bosetningen langs kysten. Fiskerne opplever derfor at de har stor moralsk legitimitet når de krever det de kaller en mer rettferdig fordeling av ressursene. Denne moralske legitimiteten strekker seg også til spørsmål om miljø og det å drive økologisk forsvarlig. Jens mener at det fisket som han og hans like driver, reguleres på en naturlig måte. Været virker bestemmende inn på når han kan gå på sjøen, og fangstteknologien som benyttes reduserer inngrepet i naturen. De større båtene derimot oppfattes som en trussel både i forhold til fordelingen av knappe ressurser og i forhold til miljø. Tråler- og snurrevadflåten er de som blir ansett å ødelegge havbotn og som gjør det ulevelig for bunnvekster og fisk. Det er de som tømmer havet for fisk gjennom en teknologi som ikke skiller mellom storfisk og småfisk. Jens ser på dette som å ødelegge fisken og hevder at denne fangstteknologien medfører at like mye fisk dumpes og skades som leveres. *'Kapitalen styre alt'*, sier Jens, *'politikeren har ingenting å si og det har heller ikke fiskeren'*. Dette utsagnet gir uttrykk for en følelse av maktesløshet. De 'kapitalsterke' er i denne sammenhengen de som har hatt råd til å anskaffe seg store båter som intensivt tar opp mye fisk og slik har potensiale for en stor inntjening, men som altså driver et fiske som kritiseres sterkt i forhold til effekten på ressurser, miljø og bosetning. De anses å regjere over sjøl de demokratiske kanaler, hvor fiskeren ideelt sett skal kunne ha innflytelse.

Oppdrettsnæringen – en trussel?

Fiskeoppdrettsnæringen er blitt varmt omfavnet av svært mange langs norskekysten. I Finnmark har mange av de folkevalgte politikere sett på denne næringen som en hardt tiltrengt løsning på sysselsettingsproblemer etter erkjennelsen av at også ressursene i havet er sårbare. Dette henger også sammen med befolkningsutviklingen i distriktene hvor mange bygder og fiskevær skrumper inn. Oppdrettsnæringen blir ansett å representere nye muligheter for 'vekst' både i næringsutvikling og folketall.

Jens deler ikke denne begeistringen for oppdrettsnæringen:

Ja, altså fiskerinæringa e veldig utsatt ...den arbeide i takt med naturen og hvis man får en økologisk ubalanse både i næringskjeden og ja, som e tilknyttta gytingsprosessa og det ene med det andre i forbindelse med feskerie, og ja, i forbindelse med næringa, så kan det være en trussel. Vi har blant andre nu, ja æ holdt på å si næsten ukritisk tildelt konsesjona i forbindelse med oppdrett. Og det virke som om det deles ut konsesjona i hytt og i pine og det meine vi, i hvert fall vi som driv fiske, at det kan være en trussel for gytinga omkring i de fleste fjordan, for at det forurenses for mye. Det bygges anlegg... å skape lite arbeidsplassa, i alle fjordan, og det står en stund og så forsøples det, avfalle, og det e for dårlig kontroll av når fisken i mæran blir mata, mye fell på bunn og blir ligganes der til bedervelse og det har vist sæ, eller dæm snakke nu om at mange av de hærre gytefjordan, som blir putta de hærre mæran inn på, kan være stor skade for gytinga av torsk. Fordi at den skyr, rett og slett skyr, fjordan...mye av de her mæran, ikke sant, som blir sætta rundt, ukritisk, bare i bruk og så bynne dæm å forurense. Og ja, det e for lite kontroll på det som fisken ikke spis, det går igjænna og ned på bunn og blir ligganes der. Det e en trussel. Dæm må få mer kontroll over det før dæm egentlig slæpp laus for mye. Det skape altfor lite, og kan risikere å ødelegge altfor mye.

B: *Men oppdrettsnæringa blir jo sedd på som den store muligheta nu, har æ inntrykk av?*

Ja, dessverre, så kan det være at dæm har gådd i ei blindgata. For det at det vi feskeran ønske... vi vil jo ta vare på gytebestand, og vi har ingenting imot at det blir freda i gytetia. Det har vi snakka om. Og det kan vi gjerna, hvis vi kan stoppe en 14 daga i året i gytetia, så gjør ikke det nåkka, æ trur alle feskeran, vi protestere alltids litt til å bynne med, men hvis vi

tænke oss om så trur æ det at alle vil vinne på det. Men hvis det blir skada slik at ikke fisken gyt mer i de områdan, da kan det være en trussel for at du ikke får mer fisk, på sikt. For no raseres det jo, eller har det i hvert fall rasertes mye uti havet, med dumping av småfisk og det ene med det andre, og de vekstområdan vi har inne på kysten og fjordan og rundt omkring, nærkyst og -fjordan, dæm må vi ta vare på. Det e viktig.

I tillegg til uroen ovenfor de eventuelle miljømessige konsekvensene av fiskeoppdrett, kommer bekymringen for at oppdrett skal påvirke fiskeprisene i negativ retning. Dette problemet kom opp i forbindelse med at det nå også skal drives oppdrett av torsk i Havøysund. 'Du ser ka som skjedde med laksen', sier Jens, og forteller om en dramatisk nedgang i lakseprisen etter at lakseoppdrett har breddt om seg. At den samme utviklingen eventuelt skal skje ovenfor torskeprisene ser Jens på som en høyst uønsket konsekvens.

Vi – de. Den ansvarsbevisste kystfiskeren

Fra beskrivelsen av de nære omgivelser, både i forhold til landskap og sosialt miljø, er vi nå inne på de forbindelser fiskeren har til resten av verden gjennom ressursforvaltning, miljøbevissthet, politiske avgjørelser, marked og kapital. Disse faktorene er også viktige i fortellingen om hvordan sjarkfiskeren Jens ser seg sjøl i forhold til ulike andre som han forholder seg til. Disse 'andre' kan sies å representere kontrastkategorier for Jens (jfr. F.Eidheim 1993). Han forteller på denne måten noe om seg sjøl gjennom en negasjon. Han forteller hvem han *ikke* identifiserer seg med. Jens kontrasterer seg sjøl, som sjarkfisker, mot andre som er tilknyttet og har innflytelse på virksomheter i havet på ulikt vis. 'Kapitalen', oppdrettsnæringa, havflåten og politikere blir stående som Jens' motstykker.

Synspunktene hans har støtte og kan gjenfinnes både i enkelte distriktpolitikeres argumentasjon og i miljøbevegelsens. Det er imidlertid interessant å se en likhet også med urfolksdebatter. Argumentasjonen som ofte er blitt brukt av urfolk spesielt i rettighetsdiskurser, knytter seg nettopp til deres nærhet til naturen og derav følgende økologiske bevissthet (Gaski 1993, Keesing 1989), slik også Jens gjør. Dette kan knyttes til forestillinger om 'naturlighet' – mens oppdrett og havflåten representerer en manipulasjon eller et inngrep, driver kystfiskerne 'slik de alltid har gjort', implisitt; økologisk forsvarlig.

Jens gir uttrykk for *ansvarlighet* i sin utøvelse som fisker i motsetning til 'de andre', og har stor moralsk legitimitet for sitt perspektiv. Penger blir stilt opp mot ansvarlighet. Det kan sies å være mer moralsk høyverdig å være ansvarlig enn å være rik. Derfor er Jens' argumentasjon på sett og vis uangripelig.

Fiskerne må forholde seg til endrede betingelser innenfor fiskerinæringen. Sjarkfiskernes historie i området er knyttet til stadig endrede betingelser i form av flere aktører i næringen med andre redskaper og i den senere tid har også oppdrettsnæringen kommet inn som nok en aktør. Jens' identitet som Havøysundværing er sterkt knyttet til hans identitet som fisker. Når det skjer endringer innenfor næringen får det også betydning for hvordan han forstår seg sjøl som fisker, og den økte konkurransen har brakt fram 'den ansvarlige sjarkfiskeren' slik jeg har vist.

Oppsummering

For Jens og Palmer fungerer kompetansen de har overfor landskapet og i den mellommenneskelige kommunikasjonen på stedet sterkt stedsbindende. De får en positiv selvopplevelse gjennom en bekreftelse på kompetanse som er sterkt knyttet til konkrete omgivelser. Fiskerne er sjøl en del av omgivelsene og 'inngrepene' fra konkurrerende næringer blir på sett og vis en trussel eller et angrep mot hele deres moralske univers. De kan mestre og kontrollere sin verden i omgivelsene, men overfor myndighetenes reguleringer, som slipper til havflåten og oppdrettsnæringen, har de ingen kontroll. Jens uttrykker en maktesløshet i innflytelse ovenfor fiskerinæringens framtid. Tilliten til politikerne er svekket. Det å være fisker er forbundet med stor usikkerhet overfor næringens framtid. Sjarkfiskeres lokale kompetanse er knyttet til utøvelsen som fiskere. Dette er et aspekt ved lokal identitet som vil forsvinne dersom kystfisket forsvinner. At fiskeryrket ikke lenger er attraktivt for unge er et skritt i denne retningen. Jens frykter et brudd i kontinuiteten i tilpasningen som fisker i området, når unge ikke vil inn i yrket, noe han anser i hvert fall delvis skyldes en feilslått fiskeripolitikk. 'Forfedrenes' kunnskaper er fortsatt gyldige og høyt respektert av fiskeren, og kontinuiteten i en tilpasning med sterke tradisjoner i området er en del av den *verdighet* fiskerne har. Dette kan også overføres på stedets kollektive identitet som fiskevær.

5

En verden av barn og bøker

I forrige kapittel viste jeg hvordan fiskere finner mening i omgivelsene og hvordan deres identitet skapes i de konkrete omgivelser gjennom utøvelsen som fisker og gjennom en kontrastering til andre som har innvirkning på deres næringsutøvelse. Nå skal vi i land, for å utforske andre erfaringer på stedet og hvilken mening stedet gir i deres identitetsutforming. Dette kapitlet skal handle om utdanning og de muligheter og utfordringer som følger med utdanning for folk i Havøysund. Det handler i hovedsak om kvinner som gjennom utdanning søker å skape ytterligere mening og integrasjon på stedet. Felles for kvinnene er at de er om lag 30 år, de har barn, de har hus og de er eller har vært gift eller samboende.

Arbeidsmarkedet i Havøysund er relativt lite. Kvinner uten utdanning velger mellom ulike kontor- og butikkjobber, fiskeindustri og ulike jobber i helsevesenet, i skolen eller barnehagen. For kvinner med utdanning står valget hovedsaklig mellom lærerjobb, jobber i helsevesenet eller i kommuneadministrasjonen. Det er dermed relativt begrenset hvilken utdanning kvinnene kan velge mellom dersom de retter seg mot et lokalt arbeidsmarked, slik to av kvinnene du nå skal møte gjør. De balanserer mellom det å være mødre og gi barna sine gode oppvekstvilkår og det å skape ytterligere mening i tilværelsen på stedet gjennom å ta en utdanning. I Havøysund er det mulig å ta det første året på allmennfaglig studieretning på videregående skole, og det er mulig å knytte seg til ulike desentraliserte studietilbud. På voksenopplæringssiden, for eksempel i form av kveldskurs, er det noe varierende tilbud fra år til år. Videreutdanning kan tas i to av de nærmeste småbyene, Hammerfest og Alta, hvor

Høgskolen i Finnmark ligger. I det følgende vil jeg se nærmere på kombinasjonen av familiære hensyn og kvinnenens utdanning eller utdanningsplaner, men også på hvordan utdanning potensielt medfører integreringsdilemmaer lokalt.

Et godt sted å vokse opp på

Bjørg er gift og mor til fire barn, hvor den yngste er under året og eldstemann er 11 år (høsten 2000). Hun beskriver Havøysund som et godt sted å bo på for barnefamilier. Ungene kan gå rett utenfor huset å leke og det er alltid noen naboer som følger med dersom de bestemmer seg for en tur 'nedover' (mot sentrum) på egen hånd. Da ringer telefonen og Bjørg får vite at *'Du, nu e det en liten kar som e på vei nedover'*. Bjørg setter pris på tryggheten hun opplever i forhold til ungene. Det er en trygghet som er basert på et sosialt nettverk i umiddelbar nærhet til der de bor.

Monica er mor til tre barn fra fire til femten år, og var høsten 2000 alenemor i eget hus. Siden har hun fått en samboer. Hun forteller at hun vurderte å flytte etter at forholdet til den forrige samboeren tok slutt. Etter grundige overveiinger bestemte hun seg likevel for å bli. I Havøysund bor barnefedrene, de har hus, stor familie, alle vennene og trygge oppvekstforhold.

Kathrine er tilflytter til Havøysund og hadde bodd her i om lag tre år sammen med datteren på tre år og mannen. En av grunnene til at de flyttet til Havøysund var at hun har en bror på stedet. Kathrine understreker at det for henne er viktig å ha familie rundt seg, og tror ikke hun og familien hadde flyttet hit om ikke broren allerede bodde her. Hun forteller om hvordan det at hun er mor gjorde det lett for henne å bli kjent med folk på stedet. Gjennom spedbarnskontrollen kom hun i kontakt med andre kvinner i samme situasjon.

Havøysund blir av svært mange betraktet som et sted det er godt for unger å vokse opp. I dette ligger ofte implisitt en kontrastering mot byen. Byen oppfattes som et sted som ikke har de samme gode kvalitetene som bygda i forhold til barns oppvekstvilkår. I Havøysund er forholdene mindre og mer oversiktlige. Naturområder ligger rett utenfor stuedøra uansett hvor i bygda du bor. Mange har utstrakte sosiale nettverk gjennom slekt og familie, venner, skole og barnehage eller deltakelse i foreninger, idrettslag eller lignende. Det er alltid noen kjente i de ulike delene av bygda. Dette gjør at stedet oppleves som relativt oversiktlig og skaper en

følelse av trygghet i forhold til barnas aktivitetsområder. Når kvinnene vurderer oppvekstsituasjonen til sine barn er forhold i nærmiljøet, familie og slektskap viktige faktorer. Det er dessuten en utbredt oppfatning at kontinuitet er viktig for barn. Et oppbrudd blir dermed noe som potensielt kan 'skade' barn.

Utdanning og utdanningsplaner

For disse kvinnene oppleves det ikke som fullstendig tilfredsstillende å være 'bare' mødre og hjemmearbeidende. Arbeid oppfattes som et attraktivt gode. Utdanning er dermed noe som potensielt bidrar til å gjøre tilværelsen i Havøysund mer meningsfylt. Dette er knyttet til en endring i kvinnerollen på stedet på bakgrunn av en samfunnsutvikling hvor kvinner forventes og ønsker å delta i arbeidslivet. Dette har sammenheng med endringer i næringsstrukturen, med kvinners 'likestillingskamp' og med et økt fokus på nødvendigheten av utdanning nasjonalt.

Monica har en ledende stilling i helsevesenet. Utdanningen som vernepleier har hun tatt for noen år tilbake gjennom et desentralisert studieopplegg med samlinger i Alta¹⁰. Nå sysler hun med tanken om å videreutdanne seg ytterligere. Hun vil gjøre dette for å kvalifisere seg bedre i den jobben hun har, og nå har hun tid og krefter til gode. Monica gir uttrykk for at hun trenger større utfordringer og hun ser videreutdanning som en måte å få dette på, både i hennes konkrete arbeidsutøvelse og for en 'mer personlig' utvikling.

Bjørg videreutdanner seg til lærer og startet høsten 2000 på et desentralisert utdanningsopplegg som innebærer samlinger i Hammerfest¹¹ hver måned. Bjørg forteller at yrkesvalget sto mellom lærer eller sykepleier. Når hun endte opp med lærerutdanning var det av hensyn til familien. Vaktordningene du må inn i som sykepleier er mer ugunstige for småbarnsmødre, mener Bjørg. Fra min ungdom husker jeg Bjørg som ei tøff jente som ville bli flyger. Bjørgs utdanningsvalg i dag er mer betinget av de muligheter som finnes på stedet enn på drømmen om hva det er mulig å bli. Hun trekker da også fram det 'yrkesmessige' som hun sjøl betegner det, som en av de største ulempene ved å bo på stedet. Hun vil noe mer enn å være hjemmевærende eller jobbe som ufaglært. Bjørg påstår at hun 'blir sløv i haue av å

¹⁰ Alta er en av de nærmeste småbyene, hvor Høgskolen i Finnmark er lokalisert og ligger om lag 20 mil fra Havøysund, dvs. en kjøretur i bil på i underkant av tre timer.

¹¹ Hammerfest er den nærmeste småbyen hvor Høgskolen i Finnmark har en avdeling. Man kommer til Hammerfest med Hurtigruta eller hurtigbåt, og bruker da ca. to og en halv time. Med bil i overkant av to timer.

bare gå hjemme'. Hun ser den desentraliserte utdanningen som en god mulighet til å gjøre mer ut av livet i Havøysund.

Kathrine har nylig startet en egen klesbutikk. Hun er tvilende til om familien ville blitt boende her dersom ikke hun hadde startet opp butikken eller hatt en annen jobb med tilsvarende mening. Kathrine tenker mye på utdanning selv om hun driver sin egen bedrift. I rolige perioder på butikken leser hun fag som vil gi henne studiekompetanse til høyere utdanning. Hun mener at hun er litt sent ute i forhold til et vanlig utdanningsløp og føler en forventning fra omgivelsene til å bestemme seg for 'hva hun vil bli'. Hun er opptatt av å ta et bevisst valg i forhold til det å utdanne seg og synes hun har brukt mye tid på å finne ut av hva hun ønsker å gjøre.

Forventninger til kvinner

Eva Johansen beskriver hvordan kvinner i et fiskevær i Loppa kommune har en legitim grunn til å være 'bare husmødre' så lenge de har barn hjemme (2001:64). Stedet hvor Johansen har gjort sine studier er imidlertid atskillig mindre enn Havøysund, og min egen empiri fra Havøysund peker i en annen retning.¹² Bjørg pendler med en baby på sju måneder for å ta en utdanning. Kathrine har både nylig startet sin egen bedrift og jobber stadig for å heve sin mer 'formelle' kompetanse. Dette kan tolkes som at de faktisk ikke opplever det som legitimt å være 'bare husmødre'. Kathrine uttrykker helt eksplisitt at hun opplever forventninger fra folk rundt henne om at hun snart bør 'finne ut hva hun skal bli' – implisitt ta en utdanning. Hun kan ikke 'bare' forbli butikkeier

At kvinnene opplever forventninger i forhold til aktivt å delta i yrkeslivet kan knyttes til endringer i kvinnerollen. Dette på bakgrunn både av endringer i næringsstrukturen på kysten i etterkrigstida og den 'kvinnekamp' som ble initiert i 70-åra. Lisbet Høltedahl sier det slik:

'Tilknytning til arbeidslivet forekom at kunne give grundlag for en type anerkendelse af kvinder, som de syntes at have mistet, når deres direkte deltagelse i produktionen tog slut. Desuden så det ud som om, at det bl.a. var mænds deltagelse i erhvervslivet, som sikrede dem større indflydelse i det politiske liv. Dette måtte kvinder få del i. Kvinders erfaringer skulle også danne grundlag for politiske beslutninger i det norske samfund.' (1986:130).

¹² 'Stedet' i Johansens analyse har et atskillig mindre arbeidsmarked, og det er muligens også flere av kvinnene her som er gift med fiskere noe som sannsynligvis krever en større fleksibilitet i forhold til arbeid.

Janne Johansen hevder at *'arbeid og verdier i tilknytning til arbeid'* står svært sterkt i Havøysund (1992:165). Men kvinnene ønsker ikke å ta hvilket som helst arbeid. Dette henger blant annet sammen med rollen som moderne kvinne, 'likestilt' med mannen, hvor det også blir betydningsfullt at arbeidet kan gi dem en sterkere posisjon i samfunnet. Dette forsterkes av fokuset på nødvendigheten av en utdanning nasjonalt. Utdanning er blitt et av myndighetenes store satsingsområder. Det er fattet vedtak som gir all ungdom rett til videregående utdanning. Voksenopplæring og videreutdanning er ytterligere satsingsområder. Desentraliserte ordninger gir muligheter også for de som ikke er bosatt der hvor utdanningsinstitusjonene finnes. I Havøysund har for eksempel kommunen gått til anskaffelse av et lyd/bilde-studio som blant annet skal kunne brukes i desentraliserte studieopplegg. I Havøysund opplevde jeg at 'alle' snakket om utdanning: videreutdanning, nåværende, planlagt eller manglende utdanning. Jeg vurderte muligheten for at min egen status som student virket utløsende på akkurat dette temaet, og det gjorde den nok også til en viss grad, men det sterke fokuset nasjonalt på utdanning gjør at 'alle' må forholde seg til det, som et ubehagelig krav, en forventning eller en god mulighet.

Noen av de stillingene som ufaglært som finnes i Havøysund innebærer fysisk krevende arbeid. Dette gjelder for eksempel arbeid i fiskeindustrien, og det er ikke alle kvinner som 'har helse' til å jobbe her, ved siden av at det er et yrke med relativt lav status. Det å ta en utdanning kan dermed for noen være en helt nødvendig forutsetning for å delta i arbeidslivet.

Når stadig flere kvinner med små barn arbeider og barna deres enten er i barnehage eller hos dagmamma, blir det færre kvinner som er hjemmeværende med sine barn. Det kvinnefellesskapet som eksisterte tidligere da det vanlige var at kvinner var hjemme, er i mye mindre grad til stede i dag. Dette forsterker sannsynligvis ønsket eller forventningen til å være utearbeidende også gjennom at det fort blir ensomt for de kvinner og barna deres som blir igjen på dagtid i boligområdene, mens andre kvinner er på jobb og barna deres i barnehage eller hos dagmamma.

Mening

For kvinnene jeg har møtt forventes arbeidet å være noe mer enn inntektsgivende. De ønsker at arbeidet skal være meningsfylt og utdanning blir en måte å få mer meningsfullt liv på

gjennom et mer berikende yrke. Det å ta en utdanning er noe mer enn det å ta et yrkesvalg. Monica planlegger å videreutdanne seg for å kvalifisere seg bedre på jobben, men det ligger også et aspekt av at 'veien blir til mens du går' i dette ønsket. Hun vil ha flere utfordringer, og slik jeg forstår henne gjelder det i livet på et mer generelt grunnlag enn om det bare skulle gjelde i arbeidet hennes. Utdanning kan være en måte å utvikle seg selv på. Dette er et aspekt ved utdanning som kan være like viktig som det kommende resultat i form av høyere stilling eller lønn eller mer kompetanse i sjølve arbeidsutøvelsen. Kunnskap er en attraktiv verdi. Bjørg sier at hun blir '*sløv i haue av å bare gå hjemme*' og uttrykker at en av grunnene til at hun vil utdanne seg ligger i at hun ønsker å snakke med folk på et annet grunnlag. Dette kan forstås som at hun søker en viss type (kommunikasjons)felleskap, som hun søker å oppnå kompetanse til gjennom å ta en utdanning.

'De utdannede'

Denne utviklingen av seg selv kan knyttes til identitetprosesser. Hvem er man? Hvem ønsker man å være? Hvem synes andre at man er? Hvilke andre identifiserer man seg med? Hva skal man bli?

I dette *å bli* ligger en transformasjon i identitet fra hva man *er* til hva man *blir* (eller fra å være noe til å bli noe). Å finne ut '*hva man skal bli*' settes i sammenheng med å ta en utdanning som fører veien videre til et yrke. Du *er* dermed noe i kraft av utdanning og yrke. På den annen side er likhetsidealet sterkt både nasjonalt og lokalt og '*du skal ikke tro du er noe*', noe du kan risikere når du har '*blitt noe*', gjennom din utdanning og det yrket du da får. Utdanning kan dermed ses som et felt med mange ulike og motstridende signaler.

Jenkins (1996) skille mellom gruppe og kategori kan være nyttig i denne sammenhengen for å se på potensielle konflikter mellom individets forståelse av hvem det er eller ønsker å være og andres oppfatning av hvem det er. Eller sagt på en annen måte: Det oppstår tilfeller hvor intern og ekstern identifikasjon (ibid.) ikke er i overensstemmelse.

Gruppebegrepet er basert på at folk innen gruppen sjøl identifiserer seg med hverandre. En kategori på sin side, krever ingen egendefinisjon av folk innen gruppen, men er en identifikasjon av mennesker som 'hører sammen' gjort av andre.

På ulikt vis definerer kvinnene seg inn i, eller ønsker å definere seg inn i gruppen av 'de utdannede'. Kvinnene henvender seg gjennom det å ta en utdanning til en type fellesskap som bekrefter deres identitet som moderne og 'oppegående' kvinner. Utdanningen er dessuten en måte å sterkere integreres i Havøysund fordi de blir 'til nytte' i lokalsamfunnet gjennom å velge utdanning som det er behov for lokalt. De hører slik til også i en gruppe bestående av et lokalt fellesskap.

I Havøysund fins imidlertid også *kategorien* 'de utdannede' slik de kan oppfattes sett utenfra, og kanskje helst av de som sjøl ikke har utdanning. Kategorien 'de utdannede' er ikke en lokal betegnelse, men i mangel av en lokal felles benevnelse vil jeg benytte denne. Kanskje er 'søring' den nærmeste kategori i så måte, men 'søring'-kategorien innebærer ikke nødvendigvis at 'søringen' har utdanning. I Frøydis Eidheims studie fra Honningsvåg skriver hun at '*[d]e søringene som bosetter seg i Finnmark, er i lokalbefolkningens øyne enten lærere eller helsepersonell, eventuelt prester eller konsulenter. Selvfølgelig finnes det også søringer med andre yrker i lokalsamfunnet, eller som er hjemmeværende, men det regnes ikke av lokalbefolkningen for å være det typiske. Det typiske er at søringene kommer nordover fulle av selvtillit, og at de ofte opptrer som bedrevitere. Søringer oppfattes dessuten ofte som overlegne.*' (1993:48). Frøydis Eidheim har skrevet en hel avhandling som delvis handler om kategorien 'søring' og jeg skal ikke gå i større detalj om hva den innebærer. Sitatet ovenfor representerer et syn på hvem søringen er for de lokale som jeg gjenkjenner fra mitt eget felt, og som vi ser blir kategorien 'søring' knyttet til utdanning. Jeg vil imidlertid i fortsettelsen benytte 'de utdannede' og vi skal se nærmere på noen aspekter ved denne kategorien.

Å ta en utdanning er altså et ideal for mange nordmenn i dag og også for Havøysundværing. På samme tid eksisterer det i Havøysund visse forestillinger om utdanning og den utdannede som ikke har et udelt positivt skjær. Historisk sett har folk med utdanning kommet utenfra og hatt maktposisjoner lokalt. Likheter mellom folk er beskrevet som en viktig verdi både nasjonalt og i en nordnorsk og sjøsamisk kontekst (Gullestad 1996, Paine i Andersen 1997). Folk med utdanning har skapt ulikheter lokalt og har derfor vært en utfordring for dette likhetsidealet. Befolkningen i Havøysund har en relativt kort erfaringshorisont i forhold til det at utdanning har bredt om seg og blitt en mulighet i alle sosiale lag. I tidligere tider var lege, lærer og prest øvrighetspersoner med autoritet – og utdanning. Disse yrkesgruppene skilte seg ut fra resten av befolkningen både i kraft av sine stillinger, men også i forhold til at de sjelden var lokalt rekrutterte. Fortsatt kan dette skillet anes i Havøysund. Folk med utdanning som har kommet

utenfra har blitt sett på som 'litt spesielle'. For eksempel har lærerne, og spesielt de som kommer sørfra, vært i en kategori for seg. De har skilt seg ut og blitt kategorisert lokalt på bakgrunn av oppfatninger av annerledeshet. Dette gjelder i forhold til både synlige forskjeller som klær og hjemmeinteriør (for eksempel lilla skjerf og fulle bokhyller) og i forhold til fritidsinteresser (som de gjerne har tatt initiativ til å bringe inn lokalt), dialekt, væremåte og samtaleemner, kanskje også politisk orientering (ofte betraktet som svært 'røde'). Barna deres var 'lærerunger' og man antok at de fikk en 'fri barneoppdragelse' som skilte seg fra den 'lokale'. Ofte fikk lærernes framreden et komisk skjær fordi de ikke mestret en del selvfølgelig lokal kompetanse, som for eksempel det å ta forhåndsregler overfor vær og værendringer eller at de ikke skjønnte den lokale sans for humor. Tendensen var også, slik man oppfattet det lokalt, at lærerne inngikk i en egen eksklusiv omgangskrets.

I dag er annerledesheten kanskje ikke så utpreget, men i ulike sammenhenger kom skillelinjene mellom de med utdanning og de uten likevel fram som eksemplene som følger viser.

'De utdannede' utfører ofte det som lokalt kalles for '*finere*' arbeid. De har gjerne ikke 'kroppslig' arbeide og produserer kanskje heller ikke så lett observerbare resultater. Monica mener det eksisterer en oppfatning om at det er '*latmakka*' som tar en høyere utdanning, de som ikke vil jobbe hardt fysisk. Hun gir et eksempel på dette når hun forteller at stillingen hun har innebærer arbeidsdelegering i større grad enn at hun kan vise til så synlige resultater som for eksempel den som '*har vaska fire klæsskap*', og at dette kan oppfattes som at hun ikke gjør riktig så mye som de som har mer praktisk rettede oppgaver. Jeg tror likevel ikke Monica oppfatter dette som et påtrengende problem og vil komme tilbake til hvorfor om litt.

Jeg opplevde også sjøl å bli kategorisert som person på bakgrunn av at jeg var under utdanning. Jeg og Palmer diskuterte mange ulike emner, herunder barneoppdragelse. Jeg fortalte at jeg ikke er tilhenger av at unger skal trues til lydighet, at jeg heller ønsker at min datter skal forstå *hvorfor* hun ikke får lov til enkelte ting, at det er en grunn til forbud, ikke at '*det bare er sånn*'. Palmers umiddelbare reaksjon var: '*Det dær e bare forbainna psykologisk pjatt! Du har tadd altfor mye utdanning!*'

Hvordan skal jeg forstå Palmers reaksjon? Min utdanning representerer og skaper en forskjell, et skille mellom meg som en av 'de utdannede' og de andre uten. Som en av 'de utdannede'

blir jeg av Palmer tillagt noen egenskaper av mindre flatterende slag. Jeg antar at det 'forbainna psykologiske pjattet' viser til (at jeg representerer) en kommunikasjonsform som føles fremmed og implisitt bærer i seg verdier som ikke finner gjenklang hos Palmer.

Disse to eksemplene kan karakteriseres som eksempler på en *symbolsk reversering* (jfr. Schwimmer 1972). Folk med utdanning blir altså knyttet til posisjoner i samfunnet som gir en viss makt. For å balansere ulikhet gjøres det lokalt et symbolsk arbeide der hvor det er maktforskjeller i relasjonene. Den som innehar denne formen for makt må 'jekkes ned'. Det symbolske arbeidet består i at makten på et vis blir fratatt 'den utdannede' gjennom verbalt å trekke frem elementer ved kategorien på en måte som stiller 'den utdannede' i et dårlig lys.

Overskridelser av symbolske grenser

Mens det tidligere i stor grad var innflyttere som hørte til i kategorien 'de utdannede' er det etter hvert stadig flere med lokal tilknytning som kan kategoriseres her.

Bernt er en av disse. Han tok sitt hovedfag i historie i voksen alder. Han er vokst opp på ei av naboøyene til Havøysund og arbeider nå som museumsbestyrer i Havøysund. Bernt understreket sterkt det faktum at han er høyt utdannet ikke skiller han fra andre. Han var opptatt av å framheve at han omgås alle: '*Æ vet kor æ kommer fra*'. Bernt har på sett og vis krysset en grense ved å ta en utdanning (dette gjelder spesielt *høyere* utdanning), og han er svært bevisst på dette sjøl. Han sammenligner seg sjøl med fiskere som har fulgt i fedrenes fotspor og mener de har hatt det veldig enkelt: '*Det e bare å hænge hatten på spiker'n*.' Han forteller at han sjøl har slitt hardt for å få sitt hovedfag. Han følte seg fremmed overfor sitt opprinnelige miljø da han kom tilbake etter endt utdanning. Både fordi han opplever at folk har visse forestillinger om en når en er utdannet og fordi familien hans er uten kjennskap til det han driver på med.

Jeg tolker dette som at Bernt opplever en konflikt mellom den 'klassen', eller det sosiale lag han er vokst opp i, og det nye som han har tilegnet seg kompetanse til å tilhøre. Han balanserer på sett og vis mellom de to ulike 'klassene' noe som fører til en nedtoning av at utdanningen hans skal spille en rolle i hans møte med folk. Det at han er utdannet er en del av hvem han er, men samtidig kan han ikke dele dette med så mange. I noe litteratur (Sveen 2000, Løfgren 1987) er mennesker som har denne dobbelte erfaringen fra ulike sosiale strata,

beskrevet som *klassereisende*. Løfgren refererer til forskning i Sverige, men innholdet i sitatet under gjenspeiles i forfatteren Karin Sveens selvbiografiske essays basert på erfaringer i Norge fra 50-tallet og fram til i dag.

'A different approach in the study of cultural confrontation and negotiation concerns special social groups, whose position in society exposes them to conflicting messages... the study of class travellers, socially mobile persons, has been especially rewarding. Their life-stories illustrate the problems of leaving one class culture for another, and the process of learning and unlearning codes of behaviour. Often they express the experience of being alienated from the cultural settings of their youth, while never being fully integrated into their new cultural surroundings' (Løfgren 1987:88).

Bernt følte seg fremmed da han kom 'hjem' etter en lang utdanning. Han frykter at også andre ser han som en fremmed på bakgrunn av den kategori han nå er havnet i. Dette er en risiko som han forsøker å eliminere gjennom å ikke vektlegge sin utdanning, men heller fokusere på felles oppvekstvilkår. Bernts historie kan ses som et eksempel på at kategoriseringene kan bli mer kompliserte når man ikke lenger kan lage et enkelt skille mellom tilflytter (og gjerne 'søring') og lokal i forhold til utdanning. Dette kan skape 'rot i systemet'. Den utdannede med lokal tilknytning representerer en slags 'uren' kategori (jfr. Douglas 1997). Douglas' arbeid handler om nødvendigheten av å bringe symbolsk og kulturell orden 'inn i en tilværelse som i utgangspunktet er temmelig uryddig' (Douglas 1997:23). I forordet til den norske utgaven av Mary Douglas' klassiker 'Purity and Danger' fra 1966, som på norsk heter 'Rent og urent' (1997), beskriver Jorun Solheim Douglas' perspektiv som følger:

'Kulturell orden er ifølge Mary Douglas basert på en differensiering mellom kategorier – en sortering og avgrensning av ting som hører sammen fra ting som er fremmed og utenfor og hører hjemme andre steder. Denne sorterings- og separasjonsvirksomheten forutsetter – og skaper – et sett av symbolske distinksjoner eller grenser, og det er disse skillelinjene som holder orden på og gir mening til ethvert kulturelt meningsunivers.

Forestillinger om renhet og urenhet refererer seg til slike symbolske grensemarkeringer. Det 'rene' er det som er inneholdt i sin egen kategori, det som er avgrenset og ubesmittet av kontakt med alt som ikke tilhører det. Det 'urene' er det som flyter over grensene, det åpne, flytende og tvetydige. Det urenes essens er ubestemmelighet – det som ikke passer inn i

mønsteret – det uklare og formløse som lager kluss i kategoriene og som må elimineres eller omformes for å opprettholde kulturens eget klassifiseringsystem. Det urene er derfor forbudt og farlig, det truer den etablerte symbolske orden og signaliserer kaos og oppløsning' (Solheim 1997:10-1).

Den lokale med utdanning kan altså sies å være en 'uren' kategori, blant annet fordi han/hun har tatt opp i seg noen aspekter fra en kategori som har vært forbeholdt utdannede folk utenfra (og helst 'søringer'). Den lokale med utdanning kan, hvis man følger Douglas' perspektiv, sies å ha krysset de symbolske grensene. En slik grenseoverskridelse er i følge Douglas forbundet med fare og kaos. Det som ikke kan plasseres i en 'ren' kategori er både innenfor og utenfor og skaper uorden. Douglas kaller dette en *anomali*, noe som ikke passer inn i den 'rene' kategorien, en form for avvik fra den etablerte orden.

Utdanning som overgangsrituale

Det å ta en utdanning kan ses som et slags overgangsrituale (Turner 1969). Overgangsritualer innebærer en endring i menneskers status. Man går fra en status til en annen og Turner beskriver tre faser i ritualer hvor denne overgangen skjer. Den første fasen innebærer at den som skal initieres i en ny status blir *atskilt* fra sitt normale liv og blir fratatt den opprinnelige statusen. Den neste fasen er det Turner kaller for en *liminalfase*. Her blir initianten innført i hva den nye statusen vil innebære og blir utsatt for prøvelser eller tester som skal forberede til den nye statusen. Liminalfasen kjennetegnes av at man har sluttet å være det man var, men ennå ikke blitt det man skal bli. Man står utenfor den sosiale struktur man har vært del av, og dette er en farlig fase både for initianten og samfunnet han kommer fra. *'Samfunnet risikerer at individet retter seg mot det og tar avstand fra dets sentrale verdier, mens individet på sin side risikerer å bli hjemløst og anomisk (normløst)... det investeres mye arbeid i å forsikre seg om at de kommer tilbake som personer skikket til å innta en ny plass i samfunnet'* (Hylland Eriksen 1993:152). Etter perioden med atskillelse kommer initianten tilbake til sitt normale liv og får en ny status. Denne tredje fasen kaller Turner for *reintegrasjon*.

Hylland Eriksen sammenligner Turners liminalfase med Douglas' anomali: *'Anomalien i Douglas' studier av klassifikasjon tilsvarer liminalfasen i Turners modell av den rituelle prosess. Begge begrepene viser til fenomener som både er utenfor og innenfor, som truer den etablerte orden'* (1993:277).

Studietiden kan ses som Turners liminalfase hvor man lever atskilt fra sitt normale liv, utsettes for prøvelser og blir innlært. Initianten (studenten) er da å betrakte som en *anomali*. Når studietiden er over skal studenten gå inn i den tredje fasen av reintegrasjon, med en ny status som 'utdannet' og gjerne med en (yrkes)tittel av noe slag. For Bernt ser det imidlertid ut som om reintegreringen ikke er fullendt.

Monica gir ikke uttrykk for å oppleve det samme dilemmaet som Bernt, i hvert fall ikke i samme grad. Jeg antar at dette kan skyldes to forhold. For det første hvilken utdanning Bernt har til forskjell fra Monica og for det andre måten de har gått igjennom utdanningsløpet på. For å ta sistnevnte først så har Monica til forskjell fra Bernt gått igjennom et desentralisert utdanningsløp. Hun har bodd i Havøysund hele tiden mens hun har vært under utdanning. Under studietiden reiste hun på kortvarige samlinger og hadde dessuten praksis borte, men i hovedsak oppholdt hun seg i Havøysund. Bernt på sin side flyttet til Tromsø og bosatte seg der under studietiden. Så mens Monica kontinuerlig var i sitt 'opprinnelige' miljø bare avbrutt av relativt korte opphold borte, brøt Bernt i mye større grad den kontinuerlige kontakten med sitt opprinnelige miljø. For å bruke Turners begrep så gikk Bernt inn i en liminalfase av større intensitet og varighet.

For det andre er Bernts hovedfag i historie av en noe mer diffus karakter i forhold til Monicas utdanning som vernepleier som har en klar lokal relevans. Når utdanningen er av en slik diffus karakter er det tenkelig at det kan oppstå usikkerhet på om '*de kommer tilbake som personer skikket til å innta en ny plass i samfunnet*', som Hylland Eriksen (ibid.) sier. Både Monica og Bjørg har valgt utdanninger som tydelig er 'til nytte' lokalt, noe som sannsynligvis avverger potensielle dilemmaer som kan knytte seg til at de er av 'de utdannede'. For å bruke Turner igjen, så ser det ut som om Bernt må legge ned atskillig mer symbolsk arbeid for å reintegreres, mens Monica som i utgangspunktet har valgt sin utdanning med tanke på det lokale behovet dermed umiddelbart reintegreres. Hun er i en ny status av å være en lokal med utdanning, en status som kan bli gitt i kraft av dens nytteverdi på stedet og som dermed ikke oppleves som problematisk. I Douglas' analyser finnes anomalier som ikke er udelt farlige, men som blir gitt en viktig betydning i kraft av deres tvetydige posisjon (Hylland Eriksen 1993), og kanskje er det her 'de utdannede' kvinnene hører hjemme? For eksempel er den innflyttede lærers forhold til folk trolig i større grad basert på relasjonen mellom lærer-elev eller lærer-foreldre enn tilfellet er for den 'innfødte' lærer. En lærer med lokal tilknytning har

ikke bare en rolle som lærer i lokalsamfunnet, men er også eksempelvis søster, datter, svigerinne, venninne osv. Dette er sannsynligvis med på å ufarliggjøre dem som tilhørende en kategori av utdannede som for en del folk i bygda anses som annerledes. Den utdannede med lokal tilknytning bringer likevel med seg en annerledeshet, men fungerer kanskje som en form for formidler eller 'mellommann' mellom folk i bygda uten utdanning og innflyttere med utdanning.

Å være til nytte og være seg selv

Gullestad (1996) har gjennom analyser av livshistorier ment å spore en verdiendring i det norske samfunnet som hun metaforisk beskriver som en endring fra å 'være til nytte' til å 'være seg selv'. Å 'være til nytte' er knyttet til disiplin og plikt og til det å gjøre noe for andre, mens å 'være seg selv' viser til en vekt på ekspressivitet, til det å vise hvem du er gjennom 'uttrykksfulle handlinger'. Å ta en utdanning med klar lokal relevans kan sies å kombinere både det å 'være til nytte' og det å 'være seg selv'. At kvinnene velger på et så pragmatisk grunnlag når de utdanner seg er sannsynligvis ikke bare knyttet til ønsket om et arbeid og en inntekt. De 'gjør sin kategori ren' ved å velge nytteorientert, slik at det lokalt ikke er tvil om at det er bruk for dem og at de kan integreres igjen. Utdanningen bør ha en lokal nytteverdi for at det skal være mulig å få en ny status som *utdannet*. På samme tid kan man forstå utdanning som en 'uttrykksfull handling' som forteller noe om hvem man er eller ønsker å være. Utdanningen signaliserer at man ønsker å følge med i en samfunnsutvikling, det er et tegn på at man er moderne og 'oppegående' kvinner.

At kvinnene har barn, familie og hus på stedet og de hensyn de tar overfor dette knytter dem sterkere til stedet og de forholder seg til det gjennom å søke mening og integrasjon på stedet framfor å 'drømme seg bort'. Utdanning blir en måte å få ytterligere mening på. Det knytter dem dessuten til en verden utenfor Havøysund, både gjennom en ren fysisk forflytning under utdanningen og symbolsk gjennom en anknytning til 'et akademisk fellesskap'. Utkantsteder som Havøysund kan være belastet med mytiske bilder av hvem det er som vil bli her. Utkanten kan bli sett på gjennom stereotype bilder som 'isolert', 'stagnert' og 'umoderne'. For noen år siden var et uttrykk i omløp som sa at 'bare tusseladdan blir' (i Finnmark). Begrepet 'tusseladdan' gir assosiasjoner i retning av tiltaksløshet eller i det minste mangel på innovasjon, og rommer et slikt mytisk bilde av utkantsbefolkningen. Slike mytiske bilder kan ha stor kraft sjøl om de ofte gir et lite representativt bilde av forholdene på utkantsteder.

Mytene blir dermed noe folk må forholde seg til uansett hvor meningsløse de kan framstå. Å ta en utdanning kan i denne konteksten forstås som en handling rettet mot det mytiske bildet av utkanten, de er ikke 'tusseladder', men – i dette tilfellet – ressurssterke kvinner 'med bein i nesa'.

Oppsummering

Det ser ut til å være to ulike måter å reintegreres på etter endt utdanning. For kvinnene som vi har sett er det en *pragmatisk* reintegrering basert på å være til nytte lokalt. De tilhører også andre typer fellesskap lokalt som for eksempel i rollen som mor som er til hjelp i reintegreringen gjennom ulike aktiviteter. Den andre måten å reintegreres på er gjennom en *symbolsk* bearbeiding av ens status. Å ta en utdanning fører potensielt til en etablering av ulikheter lokalt. Det blir dermed nødvendig å ufarliggjøre og nedtone ulikhetene for å kunne reintegreres. Den lokale med utdanning tilhører ulike typer nettverk, lokalt og gjennom utdanning. Han/hun må beherske både de lokale kodene og kodene i det akademiske miljø for å kunne ha tilknytning til begge kontekstene, men dette kan kreve et betydelig symbolsk arbeide når kontekstene blir så vidt ulike.

På sett og vis kan man se utdanning som et overgangsrituale som er initiert fra nasjonalt hold, men de initierer det bare, de tar ikke ansvar for reintegreringen. Det må initianten sjøl gjøre. Det blir dermed enkeltindividets ansvar å reintegreres, og dette er ikke alltid problemfritt.

Det å ta en utdanning framstår som en stor verdi på nasjonalt plan. For små steder som Havøysund hvor det ikke er mulig å fullføre en utdanning på stedet medfører dette et dilemmafylt felt. På den ene siden som noe ønskelig og nødvendig og som et gode for stedet i sin helhet. På den andre siden er utdanning noe som potensielt leder folk bort fra stedet. Sistnevnte forhold begrunnes ofte i at det lokale arbeidsmarkedet er lite for folk med utdanning. Som vi har sett er det imidlertid også andre forhold som spiller inn her. I tillegg til de forhold jeg har drøftet ovenfor kan det å ta en utdanning være utslagsgivende for en type livsform eller livsstil. Det å reise bort for å ta en utdanning gir en smak på en annen type livsform, og kan innebære en reorientering i forhold til verdier. Å ha etablert seg på et nytt sted gjennom flere års skolegang kan gjøre det vanskelig å vende tilbake. Kanskje har interesser og lidenskaper oppstått som ikke kan leves ut på hjemstedet. Eller man har truffet en livspartner som ikke ønsker eller har mulighet til å bosette seg i Havøysund. Det kan være

vanskelig å vende tilbake fordi man gjennom utdanningen er vokst inn i et miljø og en omgangsform som man ikke kan forvente å finne igjen på hjemstedet. Utdanning kan slik ses som en prosess av danning eller en skapelse til noe annet, og det å *dannes ut* fra plassen kan få en helt bokstavelig mening for Havøysund-væringene.

Mens de som allerede er etablert på stedet med mann, barn og hus tar utgangspunkt i det som synes som de lokale realiteter, står unge i en ganske annen situasjon. Det neste kapitlet vil handle om hvordan yngre kvinner i langt mindre grad forholder seg så pragmatisk til muligheter på stedet når de legger sine utdannings- og framtidsplaner. For dem oppleves det som begrensende å måtte forholde seg til det arbeidsmarkedet som fins på stedet når de skal velge utdanning. På samme tid kan det være vanskelig å velge en utdanning som tenkes å ville bryte alle bånd til hjemstedet. Utdanningsplaner er imidlertid bare en liten del av det kommende kapitlet.

6

Verden er et annet sted

Vi skal nå se på hvordan to unge kvinner, Linn og Cathrin, opplever det å bo i Havøysund. Linn og Cathrin er begge oppvokst i Havøysund, og har blitt venninner de siste årene. De er i begynnelsen av tjuårene og etter å ha fullført videregående utdanning i Hammerfest dro de tilbake til Havøysund. De hadde arbeidet her en tid, men begynte å bli lei av tilværelsen og la planer om å flytte til Oslo. Det var slående at de i stor grad definerte stedet i forhold til mangler. For å sette det på spissen kan man si at de definerte stedet ut fra hva det *ikke* er framfor hva det er. Kvinnene opplevde ikke at de fikk utløp for sine drømmer, framtidsplaner og verdier i Havøysund, og orienterte seg mot en urban kontekst. Som vi skal se var dette en nødvendig prosess for kvinnene hvor *konsumet* som byen muliggjør spiller en viktig rolle i forhold til deres identitetsutforming. Dette trekker kvinnene mot byen, men samtidig er det forhold ved hjemstedet som på et vis støter dem ut derfra. Også dette har sammenheng med identitetsutformingsprosesser hvor det å 'finne seg sjøl' (Gullestad 1996) kan komme i konflikt med folk i bygdas syn på hvem du er som kan være mer basert på familiebakgrunn og oppveksten på stedet.

Både Linn og Cathrin hadde samboere og bodde i hver sin kjellerleilighet på hver sin side av 'Dalen'. En periode var imidlertid begge forholdene inne i en heller turbulent fase som endte med et midlertidig brudd for begge to. Kvinnene hadde tatt ferien sammen på Ibiza, og oppildnet av impulser fra verdenen utenfor Havøysund i kombinasjon med de brutte parforholdene, bestemte de seg for å flytte til Oslo noen måneder senere. Tanken om å flytte var ikke ny for noen av kvinnene. Linn hadde allerede bodd i et år i hovedstaden etter 'videregående' og de hadde begge gjort spede forsøk på å bo annensteds i korte perioder – som endte med retur til Havøysund.

Begge kvinnene er vokst opp i Havøysund. De har et stort nettverk av venner, familie og bekjente. Disse sosiale relasjonene knytter kvinnene til fellesskap på hjemstedet og fører til en viss ambivalens i forhold til det å skulle flytte. Hjemstedet deres fortoner seg på mange måter som trygt og godt, men denne tryggheten kan fortone seg som både tiltrekkende og frastøtende. Samtidig som kvinnene søker utfordringer – som innebærer en viss utrygghet - og derfor vil flytte, innebærer det velkjente en trygghet som de ikke vil få på noe annet sted. Denne tryggheten inkluderer også kjærestene deres, som ikke ønsket å flytte derfra. Mens Linn og Cathrin prøvde ut en tilværelse et annet sted ble kjærestene igjen i Havøysund. Kvinnene forklarte de mislykkede forsøkene på å flytte med *'kjærlighets sorg'*. Forholdene til kjærestene knyttet dem til stedet, men samtidig ga ikke stedet nok mening på andre områder i livet.

Arbeid og utdanning

Linn arbeidet på stedets fiskeforedlingsbedrift med filetering og pakking av fisk. Arbeidet er krevende. Sjøl om nye arbeidsrutiner som prøver å motvirke den ensformige arbeidsdagen er innført de siste årene, er arbeidet fortsatt hardt. Jobben er akkordbasert, med monotone bevegelser og med et høyt støynivå. I perioder blir de ansatte permittert på grunn av dårlig tilgang på råstoff eller på grunn av markedssvingninger. Siden Linn var en av de siste som hadde begynt å jobbe her, var hun en av de første som ble permittert når dette var nødvendig. Dette ble et økonomisk problem for Linn. Først og fremst fordi hun ønsket å spare penger for å kunne flytte. At hun ofte var uten arbeid førte dessuten til at hun kjedet seg (enda mer).

Linn ser ikke på arbeidsstedet sitt som et blivende sted. Hun har ikke tenkt å jobbe her *'ræstn av live'*. Ungdom i Honningsvåg gir i følge Paulgaard (2000) uttrykk for svært negative holdninger til fiskerelatert arbeid. Dette uttrykker også både Linn og Cathrin og det så ut til å være en utbredt mening i Havøysund at ungdom søker seg bort fra fiskeriene. Johansen (1992) bruker uttrykket *'ventetid'* om hvordan en del unge forholder seg til arbeidet på fiskebruket. Hun beskriver hvordan arbeidet blir sett på som et midlertidig stopp på veien, noe de gjør mens de venter på noe annet, kanskje på å finne ut av hva de *'egentlig skal bli'* eller gjøre. Dette stemmer godt overens med Linns syn på sin tilværelse på fiskebruket. Arbeidet gir henne en inntekt, men i seg selv oppleves det ikke som meningsfylt. Linn hadde ingen

bestemte planer for framtidig utdanning eller arbeid, men ønsket en endring både i forhold til arbeid og bosted.

Cathrin arbeider i stedets barnehage som assistent. Hun tar dessuten ekstravakter på stedets hotell enkelte kvelder og helger. Også Cathrin ønsker en endring i yrkeslivet: *'Æ har ikke villa jobba i barnehage i tyve år, eller vært hjelpepleier på sykestua, eller nåkka sånn der, det e liksom ikke mæ'*, sier hun. *'Det e ikke det at æ ikke trives i barnehage, men æ kunne ikke tenke mæ å gjøre det hele livet mitt'*. Cathrin har lyst til å bli *make-up artist*. Hun er kreativ med interesse for form, farge og estetikk, noe det er mulig å få utløp for i dette yrket. Hun så en mulig vei inn gjennom å ta en utdanning på en privat skole i Oslo. Denne skolen var imidlertid svært dyr, 42 000 kr pr. semester, og dette holdt henne tilbake. Det var imidlertid også andre grunner til at hun ikke gjennomførte tanken om å bli *make-up artist*: *'Den har æ kjempeløst å gå på, den skolen, men liksom, æ får jo ikke bruk for det her oppe akkurat. Æ tjene jo ikke nåkka på det. Kanskje en gang i året hvis nån gifte sæ at æ får sminke dæm. Sminken blir jo gammel før det kommer nån som skal sminke sæ'*, sier Cathrin. Cathrin ser ut til å ha et noe ambivalent forhold til bosted og utdanning. Det er begrensede muligheter i arbeidsmarkedet på hjemstedet og et yrke som *make-up artist* kan man vanskelig tenke seg har en framtid i Havøysund dersom Cathrin på et senere tidspunkt skulle ønske å bo her. Samtidig er det ikke så lett å avskrive Havøysund som framtidig bosted heller, slik hun opplever at en utdanning som *make-up artist* vil gjøre.

Konsum og livsstil

Linn og Cathrin er begge svært interessert i mote, musikk og uteliv. De bruker mye penger på sminke, klær og andre 'skjønnhetsprodukter', og på å 'gå ut' i helgene. Og de bruker mye tid på å orientere seg om moter og trender gjennom ulike medier.

'Individens arbete med att utforma en expressiv livsstil, att bringa tillfredsställande ordning bland de varor och praktiker som omger honom, genererar ett ständigt behov av livsstilsinformation', sier Featherstone (1994:86).

Denne informasjonen innhenter kvinnene blant annet gjennom magasiner, postordrekataloger, tv og reiser. Fokuset på utseende og uteliv gir kvinnene en mulighet til å utfolde seg kreativt og kan knyttes til en interesse for estetikk. Gjennom et fokus på utseende, klær og kropp får

de dessuten mulighet til å prøve ut en kvinnelig identitet. For Linn og Cathrin er det viktig med en viss stil, visse klesmerker og kombinasjoner av klær, å ordne håret på visse måter og bruke visse typer og farger av sminke. Det er ikke tilfeldighetenes spill som råder når kvinnene gjør innkjøp. Dette *konsumet* av materielle artefakter og tjenester (her: uteliv) fungerer som uttrykksfulle handlinger (jfr. Gullestad 1996) som kan knyttes til menneskets identitetsutforming. Disse uttrykksfulle handlingene fungerer som symboler som både signaliserer sosial tilhørighet og viser hvem du er eller - hvem du drømmer om å være (Dokk Holm & Meyer 2001). Featherstones (1991) uttrykk, '*the performative self*', kan knyttes til dette. '*The performative self*' innebærer at individet kommuniserer noe om hvem hun er ved hjelp av klær, sminke, matvaner, musikkvalg - generelt den livsstil hun har. I følge Featherstone krever '*the performative self*' offentlige arenaer hvor individet kan fortelle noe om seg sjøl. Det kan dreie seg om arenaer som kafeer og andre utesteder, treningssentre og kjøpesentre. Her blir, i følge Featherstone individets selvrepresentasjon anerkjent og bedømt. Dette blir slik svært viktige arenaer for å vise hvem en er. Vi skal se på hvilke arenaer Havøysund kan by på.

Hva klær forteller

I Havøysund fantes det høsten 2000 to klesbutikker i tillegg til *Kopens* lille manufakturavdeling. Kvinnene brukte sjelden de lokale butikkene for å handle klær eller sminke. Cathrin sa det var ok å kjøpe for eksempel et svart skjørt der, '*basic klær*' som hun kalte det for, men hun kjøpte sjelden noe utover dette. Hun grunnga dette med at det var kjedelig å gå i de samme klærne som alle andre. Å kle seg kan ses som en ekspressiv handling (jfr. Gullestad 1996). '*Klærne inngår i individets refleksive forming av seg selv*' (Meyer 2001:115) og er uttrykk for både individualisme og gruppetilhørighet på samme tid (Miles 1998). At Cathrin ikke ønsker å gå i samme klær som sine sambygdinger kan knyttes til ønsket om å framstå som et unikt (autentisk) individ med behov for å trekke grenser mellom seg og fellesskapet (jfr. Kramvig 1999a). På samme tid er det også et signal om en orientering utover stedet, til et annet fellesskap som er mer diffust enn det konkrete bygdefellesskapet. Dette er et *symbolsk* eller *forestilt* fellesskap (jfr. Cohen 1985, Anderson 1996) som er bygd opp rundt en globalt mediert ungdomskultur. Klær og andre 'livsstilsmarkører' fungerer som symboler for en anknytning mot dette andre symbolske fellesskapet/universet. Dette skapes gjennom å orientere seg om og mot globale ungdomstrender gjennom ulike medier, men også gjennom egne reiser som inkluderer møter med andre livsstiler enn de hun erfarer på stedet.

Det er et stedløst fellesskap, men med et urbant tilsnitt blant annet fordi det er i byen det største 'livsstilstilbudet' finnes. Livsstilsmarkører blir viktige fordi de forteller noe om hvem man er. Når det i Havøysund er vanskelig å få tak i disse symbolske uttrykkene, gjennom varer og tjenester av ulikt slag, oppleves det som en begrensning for mulighetene til å uttrykke sin identitet. Kvinnene forsøker å avhjelpe dette ved å bestille varer gjennom postordre, og tar seg jevnlig turer for å handle inn klær, sko og sminke, enten i Hammerfest eller Alta, og aller helst om anledningen byr seg, i større byer. Byen tilbyr brede, steinbelagte fortau og glass fra veien og flere meter opp foran utstillingsdukke itredd siste mote fra *Sister* eller *Diesel*. I Havøysund er det satt inn et stort vindu i kjelleren til Helen, hvor tre kleshengere holder oppe *moteklær for voksne*. Byturene bringer fram manglene de opplever at hjemstedet har. Hjemstedet blir sammenlignet med byen, og blir en kontrastkategori i forhold til et ønsket liv.

Hjemsted – by: arenaer i kontrast

Cathrin savner kafeer å stikke innom '*for å ta en kopp caffelatte*', sier hun da hun nylig er landet i Havøysund etter en helgetur til Oslo. Møtet med storbyen har framhevet de manglene hun opplever at Havøysund har. *Caffelatte* fungerer som et symbol på det urbane og på det som mangler i Havøysund. Hotellet på stedet kan ikke by på *caffelatte*. Du får imidlertid kaffe fra termoskanner, ofte lagret litt for lenge på trakteren. Dette er den eneste kafeen som finnes, og den kan vel knapt kalles for *cool* eller *cafe* med c¹³. Kvinnene savner også '*en ordentlig uteplass*'. I Havøysund fins ingen alternativer. Gardinene trekkes for på hotellet og kafeen blir til nattklubb, kalt *Restauranten*. Vegg i vegg ligger *Puben*. Både *Puben* og *Restauranten* er møtesteder for hele Havøysunds befolkning, unge som eldre, og henvender seg i forhold til interiør, musikk og meny til den blandete befolkningen på stedet og ikke spesielt til de yngre. Cathrin trekker fram det '*dårlige utelivet*' som en årsak til at hun ønsker å flytte: '*...også e det dårlig uteliv her da, man kan ikke gå ut å danse. Man kan ikke bare: 'skal vi fære ut å danse' å ha det artig. Hm, det e sånn hær bulgarsk band som står her å syng - prøve å syng norsk endatil, herregud! Men, sånn e det jo bare her.*' Sammenlignet med byenes trendy og varierte uteliv faller hotellet i Havøysund igjennom for kvinnene. Det er likevel den eneste arenaen av dette slaget som finnes og de er tvunget til å bruke den – og gjør det på samme måte som de ville gjort i en by med stor omhu for klær, sminke og hår.

¹³ Siden jeg reiste derfra er det åpnet en ny kafe.

Kvinnene savner dessuten et treningssenter, eller 'Helsestudio' som det ofte kalles.

Også treningssentre forbindes med det urbane og trendy livet. Featherstone (1994) beskriver hvordan stiliserte bilder av kroppen spres gjennom reklame, film, tv og magasiner. Han ser hvordan to ulike forestillinger om kroppen slik presenteres og kombineres. På den ene siden at det å ta vare på kroppen sin er helsebringende, og på den andre siden gir kroppen en mulighet til å uttrykke noe om seg sjøl. Bruk av treningssentre er knyttet til det å uttrykke sin livsstil. Det har en rolle som en arena for 'the performative self'.

I Havøysund fins ulike lagidretter, 'husmortrim' og 'ballspill' som finner sted i idrettshallen og på kunstgressbanen. Cathrin deltok på noen organiserte treningsøkter med 'ballspill' en kort tid, men for øvrig benyttet verken Linn eller Cathrin noen av de tilbudene som finnes. På treningssentre ligger en meningsdimensjon knyttet til å fortelle noe om seg sjøl som kanskje ikke kan gjenfinnes i stedets idrettshall?

Drøm og virkelighet

Linn og Cathrin deltok sjelden på organiserte fritidsaktiviteter. De var ofte på besøk hos hverandre eller andre venner, så på filmer eller på tv. Det hendte de 'kjørte tur' i bilene til kjærestene sine. I helgene var de ofte på hotellet, gjerne med 'vorspiel' og 'nachspiel' med venner. De ga uttrykk for å ofte kjede seg og når de snakket om hjemstedet sitt var det gjerne i form av å påpeke mangler og begrensninger ved stedet. De savnet butikker, utesteder og noe å gjøre på fritida.

Dette kan forstås som at Linn og Cathrin mangler arenaer å uttrykke noe om seg sjøl på. Dette er arenaer for *konsum* på ulike måter, og *hva* vi konsumerer knyttes til oppfatninger av *hvem* vi er. Gullestad (1989) peker på at materielle forhold er sentrale i menneskers identitetsutforming. Hun sier vi må legge bort den moralske fordømmelsen som ofte knyttes til konsum og forbruk: '*Mennesket i dag søker mening og integrasjon gjennom materielle forhold. Vi forstår ikke hensikten med materialismen hvis vi ikke også tar dette med i betraktning*' (ibid.:101). Gullestad knytter konsumet til utarbeidingen av en *livsstil* som et uttrykk til å fortelle noe om hvem en er: '*Denne søken etter integrasjon og mening inngår i en større sammenheng der livsstil er blitt mer fremtredende som uttrykksmiddel i hele den vestlige verden. Det enkelte menneske skaper integrasjon og identitet blant annet ved å kommunisere den til andre via livsstil*' (ibid.:103). For de unge kvinnene begrenses

mulighetene til å fortelle noe om hvem de er gjennom materielt gods og ulike arenaer for ekspressivitet. Stedet mangler tilgang til disse ytre eller visuelle uttrykkene som fungerer som symboler for identitet. De arenaer hvor dette uttrykket kan kommuniseres fins heller ikke i tilstrekkelig grad på stedet. Dette leder kvinnene ut fra stedet og mot det urbane fordi det er her de kan finne uttrykk for å fortelle noe mer om hvem de er.

Linn og Cathrin orienterer seg mot et symbolsk univers som i mindre grad er erfaringsbasert, og kontrasterer dette mot erfaringene de gjør seg på hjemstedet. I den grad handlinger eller aktiviteter på stedet kan relateres til dette symbolske universet blir de meningsfulle. For eksempel forteller Cathrin at hun tidligere egned line. Dette var et arbeid som ikke ga mening i seg selv, men Cathrin benyttet sitt eget verdiparameter på det: *3 stamper egned line = 1 Levi's bukse*. Den betalingen hun fikk etter å ha egned tre stamper line kunne hun altså gå til innkjøp av ei *Levi's* bukse for. Mens linestampen er godt forankret i en symbolbruk som representerer det ultimate nordnorske, representerer *Levi's* buksa den symbolske verden som Cathrin orienterer seg mot. Slik ble arbeidet som var basert på et lokalt, tradisjonelt arbeidsvirke likevel meningsfylt, på tross av at det ellers fortonte seg som lite attraktivt. Linns arbeid på fiskebruket kan fortolkes innenfor de samme rammene. Arbeidet er ikke meningsfylt i seg sjøl, men gir en inntekt som gjør det mulig for Linn å konsumere, noe som altså er svært meningsfylt med henblikk på hennes identitetsutforming.

Kjønnenet landskap

Linn og Cathrin benyttet i liten grad naturområdene i og utenfor Havøysund. Snøscootersesongen var imidlertid et unntak i så måte¹⁴. Sjøl om kvinnene setter pris på scooterlivet som gir dem fart, spenning og naturopplevelser, er det ikke sannsynlig at noen av dem på egenhånd ville gått til innkjøp av en scooter. Det er gjennom kjærestene at denne aktiviteten får utløp.

Havet er nok et område som kvinnene sjelden beveger seg på. Blant ungdom generelt i Havøysund er det nå mer vanlig med snøscooter enn med båt. Mange unge menn har egen snøscooter. Cathrin og Linn har verken båt eller snøscooter. Dette ser ut til å være gutter og menns domene. Unge gutter er i større grad enn unge jenter opplært til å beherske den nødvendige teknologien for ferdsel i landskapet. Dette gjelder både båt og snøscooter. Som

¹⁴ Sesongen tok til etter at jeg hadde reist derfra, og jeg fikk derfor ikke anledning til å være med jentene på fjellet. Toppsesongen tar til etter jul og varer til april/mai.

jente ser det ut til at man i mindre grad læres opp og integreres i aktiviteter tilknyttet bruk av landskapet.

Det synes som om kvinnene 'er med' på aktiviteter i landskapet, men de forholder seg ikke i samme grad sjøl aktivt til mulige aktiviteter i de naturmessige omgivelsene.

Kan man 'finne seg selv' når 'alle kjenner alle'?

I Havøysund er det en utbredt oppfatning at 'folk følger med deg' på en negativ måte. 'Alle kjenner alle' og 'folk prater' hvis du stikker deg fram på noe vis. Denne vurderingen av en sjøl fra andre blir sett på som ubehagelig og fungerer som en trussel om sosiale sanksjoner dersom man ikke holder seg til konvensjonene. Cathrin sier at hun ikke kan 'være sæ sjøl' i Havøysund. Cathrin er ei populær jente med sterke meninger, mange venner og hun kommer lett i kontakt med folk. Hun føler likevel at 'stedet' legger restriksjoner på henne.

Cohen (1982) beskriver forholdene i mindre lokalsamfunn og hevder at offentlig kunnskap om mennesker preger småsteder til forskjell fra byer.

'Because people know a great deal about each other and because everything is salient as public knowledge, people have to behave in particular ways – to conceal certain things, to restrain others. They have to accord with the conventions of intimate society and, at the same time, they have to resist the tensions inherent in too-close coexistence of small-scale society' (1982:11).

'Alle kjenner alle' er et uttrykk som ofte blir brukt om små steder, og som kan sies å representere denne formen for offentlig kunnskap om hverandre. Det angir både størrelsen av et sted og de transparente sosiale forhold på stedet. I Havøysund bor det om lag 1100 mennesker og det er lite sannsynlig at alle faktisk kjenner hverandre personlig. Folk kan imidlertid plasseres gjennom deres sosiale relasjoner til familie, slekt og venner, arbeidssted, fritidsinteresser, eventuelt en annen stedstilhørighet eller bosted på øya. Folk kjenner til hverandre, kanskje mer enn å kjenne hverandre. Kanskje har familien eller slekta ord på seg til å ha visse kvaliteter, for eksempel en familie 'som får det til' i betydningen at de har gjort suksess på et område, eller det kan være en familie av kvinnebedårere, eller som er 'hard på flaska'. Poenget er imidlertid at en person blir tilskrevet en identitet i lokalsamfunnet som

ikke nødvendigvis er basert på personlig kjennskap til personen. Familietilknytning, omgangskrets, aktiviteter som har ført til at personen har stått i lokalsamfunnets søkelys – det kan dreie seg om både positive og negative aktiviteter, er faktorer som fører til at folk synes de kjenner til personen. Identitetstilskrivningen på øya er ikke nødvendigvis et resultat av direkte samhandling mellom folk. 'Alle kjenner alle' framstår på denne måten først og fremst som et symbolsk uttrykk for de små forholdene på stedet. 'Å få et rykte på seg' er et uttrykk for dette. Folk kan ha en oppfatning om hvem du er eller hva du står for gjennom det som blir sagt på folkemunne. Dette er en form for sosial kontroll. Noen kan føle seg 'stemplet' av de ovennevnte faktorer; familie, omgangskrets, personlig aktivitet.

På et sted hvor 'alle kjenner alle' er det vanskelig å utforme sin identitet løsrevet fra sin livshistorie og dermed de sosiale relasjoner man har vært del av gjennom livet. Dette kan ha en begrensende virkning i individets utforming av egen identitet.

Gullestad hevder at *'Siden 1950-tallet har det vært en økende tendens til å se på ungdomstiden som en spesiell og avgrensbar fase i livet, der det å 'finne seg selv' så å si er hovedoppgaven'* (1996:224). Cathrin har en utforskende holdning til livet og til seg sjøl. At Cathrin ikke føler at hun *'kan være sæ sjøl'*, kan også knyttes til følelsen av mangler på ulike felt. Manglende arenaer, manglende likesinnede, manglende impulser. Gullestad (ibid.) sier det er nødvendig med et visst kulturelt mangfold hvor unge kan prøve ut seg sjøl, de ulike roller eller identiteter i ulike kontekster. Dersom Gullestads observasjon stemmer kan det tenkes at en delårsak til at en del unge reiser fra Havøysund er at det kulturelle mangfoldet som kreves for å 'finne seg selv' ikke er til stede i Havøysund. Dette virker muligens sammen med oppfatningen om at 'alle kjenner alle'. En konsekvens av denne oppfatningen er at folk kan føle at deres identitet er til dels forutbestemt i en lokal kontekst. 'Du blir ikke profet i ditt eget hjemland', sier ordtaket. Dette indikerer problemer i identitetsforhandlingene: Der du er kjent i kraft av noe annet er det ikke sikkert du kan re-forhandle om din identitet. Vi er igjen tilbake ved potensielle konflikter mellom intern og ekstern identifikasjon (Jenkins 1996).

Ungdomstiden et grenseland?

'Kanskje det ville være fruktbart å betrakte ungdomstiden i moderne samfunn som en form for liminalitet, der man verken er innenfor eller utenfor og hele tiden må forhandle med seg selv og samfunnet om hvem man er og hva som er ens plass', sier Hylland Eriksen (1993:153).

Man kan tolke Linn og Cathrins tilværelser som en slags liminalfase jfr. Turner (1969) og diskusjonen i forrige kapittel. De er på vei fra noe, til noe, og lever på et vis i et grenseland mellom den erfarte verden i Havøysund og det symbolske universet som de orienterer seg mot. På en måte er de i en fase av livet hvor hva som helst kan skje. Hva de 'skal bli' betraktes på mange måter som hva de sjøl er i stand til å gjøre ut av livene sine. De har valgmuligheter og er 'sin egen lykkes smed'. De er uten den form for forpliktelser som kvinnene i forrige kapittel har til å ta hensyn til en hel families livsvilkår, og det er en oppfatning om at de i utgangspunktet har anledning til å ta valg kun ut fra hensyn til seg sjøl. Gullestad ser dette som et trekk i samfunnsutviklingen:

'Det moderne sekulariserte samfunnet legger et økende press på enkeltmennesket ved å gi det stor betydning og ansvar for å utvikle seg selv, og samtidig fristille det fra sosiale fellesskap som kan gi selvet retning og mening. Den enkeltes selvforståelse og selvbilde blir på denne måten både en meget prekær og en meget viktig størrelse (Gullestad 1996:225).

Kvinnene er imidlertid lokalt knyttet til sosiale nettverk som de føler moralske forpliktelser ovenfor. Det synes som om kvinnene står i en utsatt posisjon mellom det å 'finne seg sjøl' og det å tilhøre et lokalt fellesskap.

Hvem er det de 'må forhandle med' som Hylland Eriksen (ibid.) sier, om hvem de er og hva som er deres plass? På sett og vis kan det tolkes som de opplever en form for konflikt mellom ulike 'forhandlingspartnere'. Lokalt er det et ønske om at de skal bli. På samme tid er det likevel stor forståelse for at de ønsker å dra. Når det gjelder utdanning så er det et sterkt ønske både lokalt og fra nasjonalt hold om at de skal ta en utdanning. På samme tid er det en viss ambivalens i dette lokalt fordi det potensielt leder dem bort fra stedet for godt, og dette er noe de sjøl også føler på. De må også 'forhandle med' andre ungdommer, både venner og bekjente, men også i form av et 'forestilt fellesskap' eller som et 'symbolsk univers'. De ønsker å være en del av denne 'ungdomskulturen', og opplever at integreringen forhindres fordi de er bosatt 'på feil plass'.

Kvinnene må ta valg for å komme overens med både lokale og overlokale krav eller forventninger til hvem de er og hvor deres plass skal være, og som samtidig opprettholder deres egen integritet/autonomi. *Valgene* gjør tilværelsen dilemmafylt. Det er forventet at de

skal ha en tilhørighet til stedet, og de er inkorporert i ulike fellesskap gjennom oppveksten på stedet og konkrete relasjoner til kjærester, venner, familie og kjente. Sjøl om disse relasjonene gir dem sterke bånd til hjemstedet er dette ikke nok til at de kan slå seg til ro her.

De hører til på basis av en konkret lokalisering i det kjente, men ønsker en tilhørighet til noe annet som ikke er bundet til et spesifikt sted, men heller til en ønsket livsstil. De finner ikke gjenklang lokalt for sine drømmer, eller de ser bort fra den gjenklagen de finner fordi den har liten verdi. De føler og ønsker tilhørighet til en ungdomskultur som er global og knytter den til det urbane. Det er derfor nødvendig for dem å forlate øya, for å ta steget over i den ønskede livsstil og dermed en ønsket og endret identitet.

7

Hjemme i verden?

Opplevelsene av stedet vil variere mellom de ulike erfaringene og praksisene som folk har, og disse kan beskrives som ulike stemmer fra stedet. Jeg vil nå sammenstille de ulike opplevelsene av stedet som er kommet til uttrykk i det foregående. Dette vil jeg gjøre ved hjelp av diskusjoner omkring hjemsted og tilhørighet. Jeg vil blant annet diskutere ut fra kjønns- og aldersaspektet i forhold til stedstilhørigheten og Ingolds (2000) begreper 'skills' og omgivelsenes 'affordance', altså hvilke ferdigheter eller kompetanse den enkelte har i omgivelsene og hva de frambringer eller tilbyr for den enkelte, kan være nyttige i denne sammenhengen.

Stedstilhørighet

Tilhørighet kan på linje med identitet betraktes som en djupt personlig følelse som på samme tid har et relasjonelt aspekt, både i forhold til å føle tilhørighet til en gruppe og i det at du tilskrives tilhørighet. Det kan være vanskelig analytisk å skille mellom *identitet* og *tilhørighet* da de enkelte ganger i faglitteraturen synes å bli brukt synonymt. Slik jeg bruker begrepene er tilhørighet en del av identitet.

Tilhørigheten til et sted kan være knyttet til sosiale relasjoner på stedet, slektskap, vennskap og kjennskap. Tilhørigheten kan også finnes i relasjonen til de fysiske omgivelser, fjell, steiner, ei fjære eller en bygning. Den emosjonelle tilknytningen til stedet behøver ikke være av et positivt slag. Mange skyr steder fordi de bærer i seg minner man kan klare seg uten.

Tilhørighet kan imidlertid forstås på andre måter enn i forhold til sted. Jeg vil ta utgangspunkt i stedstilhørighet og hva som synes å bli lagt i dette begrepet, for så å se på andre typer

tilhørighet som ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med den som er knyttet til (hjem)sted, men som kan komme i konflikt med tilhørigheten til en lokalitet.

Følt og forventet tilhørighet

Gullestad (1996) drøfter forholdet mellom tilhørighet, identitet, sted og fellesskap. Hun har funnet at *hjemsted* anses som en viktig tilhørighetskategori for mange mennesker. I dette ligger *'en antakelse om at dette stedet er verd oppmerksomhet, at personen ønsker å identifisere seg med hjemstedet og menneskene der...Det er nesten som en plikt ikke bare å vite hvor en er fra', men også på en måte å dyrke dette stedet og dets mennesker'* (1996:231). Dette handler på den ene siden om hvordan folk av ulike grunner *ønsker, trenger* eller *føler* en tilhørighet til sitt hjemsted, men når Gullestad også snakker om *'plikt'* kan dette henseile på at det også kan eksistere en *forventet* tilhørighet til hjemstedet.

For de 'innfødte' Havøysundværingene er tilhørigheten til stedet like tilskrevet som slektstilhørigheten. Den er ikke noe du kan løpe fra eller komme utenom. Men dette betyr ikke at den enkelte nødvendigvis *føler* så sterk tilhørighet til stedet – i hvert fall ikke i form av en følelse av *samhørighet* eller et *fellesskap* med folk på stedet. Alle er ikke like vel forlikte med den forventede eller tilskrevne tilhørigheten. Forfatteren Karin Sveen beskriver dette i sitt selvbiografiske essay som handler om forholdet mellom steder og tilhørighet:

'Forstått utenfra er den sosiale tilhørigheten ofte lett å fastslå, i betydningen bakgrunn eller herkomst. Opplevd innenfra handler det like mye om bånd og innestengthet, som om samhørighet og fellesskap...Vi kan like gjerne lete i det framtidige som i det fortidige for å finne et sted å plassere denne følelsen. Men ofte utspiller den seg som et sett av subtile og kvalfulle ambivalenser på et sted mellom tradisjon og fornyelse...' (81:2000).

Jeg tolker dette slik at stedstilhørigheten kan komme i konflikt med tilhørighet til noe annet som er ikke-lokalisert. Tilhørighet kan knyttes til et sted eller flere steder, men det kan også handle om tilhørighet til fellesskap som ikke nødvendigvis er stedsbundne. Guzmàn (1997) kaller dette for henholdsvis *territorialiserte* og *deterritorialiserte* fellesskap.

Den tilskrevne og forventede tilhørigheten til Havøysund kan komme i konflikt med individens følelse av tilhørighet til noe annet enn stedet. Dette gjelder for eksempel ulike typer

fellesskap som er løsrevet fra bestemte steder, som kan være problematiske å tilhøre når du samtidig skal være bosatt i Havøysund. Det er en tilhørighet til noe annet som kan oppleves som sterkere enn den forventede tilhørighet til Havøysund. Dette ser ut til å være tilfelle for de to unge kvinnene som ønsket å reise fra hjemstedet. Reiser og ulike typer medier bringer verden inn i stuen deres og gir et mangfold av kontrastkategorier og identifiserende kategorier til deres tilværelse i Havøysund. De orienterer seg mot denne verdenen, og dette kan tolkes som en drøm om framtidsmuligheter, hva det er mulig å bli eller gjøre, men på samme tid må dette også henge sammen med et tomrom overfor den mening deres hjemsted kan tilby dem.

Tilhørighet og alder

Steder kan tilby ulike ting til folk i ulike livsfaser og livssituasjoner. Jeg antar at følelsen av tilhørighet til ens hjemsted kan veksle over tid, og at dette kan knyttes til hvilken mening en tilværelse der kan gi på det stadiet i livet man befinner seg på. Kanskje er Havøysund et sted som kan tilby langt mer til de fleste andre alderskategorier enn til ungdom?

Det er et trekk i samfunnsutviklingen at befolkningen blir mer alderssegregert. Signifikante andre for ungdom er i langt større grad enn tidligere, annen ungdom. Ungdomstiden synes dessuten å bli av stadig lengre varighet. En viktig del av den vestlige ungdomskulturen handler om konsum på ulikt vis: sport, utdanning, reiser, klær, musikk, mat. Ungdom i mellom forteller konsumet mye om hvem de er. I Havøysund er det et begrenset utvalg av disse elementene (konsumvarer og –tjenester), noe som følgelig begrenser muligheten til å delta i denne formen for (tegn)fellesskap. På ditt hjemsted vil du dessuten i større grad identifiseres ut fra din totale livshistorie, og den selvrepresentative måten identitet kan komme til uttrykk på gjennom konsum kan møte motstand i det bildet folk lokalt har dannet seg av hvem du er og som i langt mindre grad er basert på din egen presentasjon av deg sjøl. Ungdoms behov for å prøve ut ulike sider av seg sjøl begrenses på et lite sted hvor 'alle kjenner alle' – og folk kjenner deg bedre enn det du sjøl gjør, som filosofen Viggo Rossvær (1999) sier etsteds i sitt arbeid fra Sørvær i Finnmark. Rossværs formulering er interessant fordi den peker på nettopp det at identitetsutformingen på ditt hjemsted ikke bare handler om hvem du sjøl mener å være, men i høyeste grad handler om hvem andre mener du er, noe som kan være sterkt basert på din families historie på stedet. Du *er noe* ikke bare i kraft av din

egen livshistorie, egne prestasjoner og presentasjoner, men også som en forlengelse av familien.

Svært mange ungdommer i Havøysund reiser derfra så snart de er ferdige med obligatorisk skolegang. Fordi det ikke finnes videregående utdanning utover første år på allmennfaglig studieretning i Havøysund, er dette noe som de på et vis tvinges inn i. Spesielt på grunn av den sterke fokuseringen på nødvendigheten av en utdanning. Utdanning er på mange måter blitt den eneste veien å gå. Det synes imidlertid også å eksistere en forestilling om at ungdom *bør* dra fra Havøysund en periode, for å ta en utdanning, men også for å 'se litt av verden'. En kvinne i midten av 40 åra, som for få år siden forlot stedet for å ta en høyere utdanning etter å ha bodd i Havøysund hele sitt voksne liv, forteller om hvordan hun alltid følte at hun gikk glipp av noe fordi hun bodde nettopp der og ikke hadde erfaring fra andre steder. Hun følte en forventning, både fra andre til å flytte - samtidig som mange av hennes venninner flyttet, og til at livet et annet sted skulle bringe mer mening inn i livet hennes. Å ha opplevd verden utenfor Havøysund ser ut til å være en viktig verdi – det eksisterer en oppfatning om at din personlige utvikling ellers stagnerer, du risikerer å bli innsnevret i tanken og gammeldags i holdningen til livet. Du kan godt bosette deg i Havøysund, men da bør du først ha reist derfra og prøvd noe annet, for så å vende tilbake.

Utkantstilhørighet

Havøysund kan beskrives som et *utkantsted*. Men for beboerne her er sannsynligvis stedet i ulik grad opplevd som en utkant. Kvinnene som utdanner seg minsker avstanden mellom sentrum og periferi gjennom de utdanningsvalg de tar og åpner opp for en større verden. Slik omgjør de stedet til i mindre grad å være en utkant. De yngre kvinnene har også åpnet seg for en større verden, men for deres del fører denne orienteringen til en understreking av stedet som en utkant. Sjarkfiskerne lever på sett og vis i sentrum av sin verden. Deres måte å forholde seg til verden på er imidlertid under press på grunn av endrede betingelser innen fiskerinæringen. Deres selvfølgelige plass i den lokale økologien er truet. De står i fare for å reguleres vekk. Tidligere var næringen en åpen sektor med stor frihet til personlige valg. Adgangen til sjarkfiskernes omgivelser er nå delvis stengt, og tilpasningen deres marginaliseres. Også for sjarkfiskerne er stedet i ferd med å bli en utkant. Når tilpasningen som sjarkfisker blir mindre utbredt, vil den lokale økologi endres. Fiskernes identitetsformasjon er under endring og stedet vil også endre karakter på bakgrunn av dette.

Tilhørighet og kjønn

'Fraflytting og mangel på tilbakeflytting er en generell problemstilling i dagens distriktspolitikk... Det er også en klar tendens i fraflytningsstrømmen at flere jenter enn gutter forlater hjembygda. Spørsmålet er om det kan vise seg at elgjakta eller lignende fellesskap som konstitueres gjennom snøscooterkjøring, fiskeaktiviteter, skogbruk og reindrift kan være en årsak til denne kjønnsforskjellen. Dette er virksomheter som i hovedsak har mannlige aktører og som er med på å frambringe en direkte relasjon til fysiske omgivelser, en relasjon som gjør at menn i dobbel forstand blir knyttet til hjemlassen' (Anne Myrstad 1999:69).

'Kan det vise seg at virksomheter i fysiske omgivelser knytter mennesker til en lokalitet i langt større grad enn gjennom andre aktiviteter', spør Myrstad videre (ibid.:73).

Ingolds (2000) perspektiver på forholdet mellom menneske og omgivelser kan være nyttige for en diskusjon omkring Myrstads antakelse. Som jeg har beskrevet i kapittel 3 og 4, er Ingolds perspektiv at omgivelsenes mening oppdages gjennom et direkte engasjement i omgivelsene og at dette engasjementet i seg sjøl gir mening. At ens omgivelser framstår som meningsfulle må kunne settes i sammenheng med hvilken tilhørighet man har til disse omgivelsene. Ingold snakker om omgivelsenes 'affordance', som kan oversettes til hva omgivelsene kan tilby eller frambringe for mennesket. Han mener at det omgivelsene tilbyr eller frambringer vil oppdages gjennom en direkte relasjon mellom mennesket og dets omgivelser.

Inntil på 60-tallet var husholdstilpasningen i Havøysund basert på at mannen drev fiske, mens kvinnen tok seg av barn, hjem, jord og dyr. I dag er det et større mangfold i yrkeslivet, men mens menn fortsatt driver fiske er det ingen som driver husdyrhold lenger. Det har dermed vært en kontinuitet i fiskeryrket, mens kvinnens rolle i husholdet har vært gjennom en dramatisk endring. Det er nå forventet at kvinnene skal være utarbeidende og at barna skal bli ivaretatt av det offentlige gjennom barnehage og skole. De kvinner som er hjemmearbeidende har ofte lav status, eller føler sjøl at de burde gjøre noe mer enn å være 'bare husmor'. Unge gutter har derimot fortsatt muligheten til å innføres i og få erfaring med aktiviteter tilknyttet landskapet i og rundt Havøysund. Noen av de unge guttene som har andre jobber i land, benytter seg av ungdomskvoter som gjør det mulig å fiske som en bigeskjeft

sommerstid. Slik får de både en ekstra inntekt og en kompetanse i omgivelsene som jentene ikke får tilgang til. De høster så å si godene av fiskeriene, men unngår lavstatusen som fiskeryrket har blant unge. Jentene har ikke den samme muligheten til å få erfaring med de aktiviteter i landskapet som *kvinner* behersket, fordi denne aktiviteten ikke lenger fins, i hvert fall ikke som en yrkestilpasning. Noen kvinner benytter imidlertid fortsatt landskapet rundt Havøysund på fritidsbasis, for eksempel som bærplukkere eller eggsankere.

Det er en slående kjønnsforskjell i gatebildet i Havøysund en vanlig hverdags formiddag. Gutter og menn kjører rundt i sine firmabiler og har kaffe- og matpauser på hotellet eller på andre firmas pauserom. Yrkene som elektriker, snekker eller traktorfører bringer dem til et direkte engasjement med fysisk å bygge og vedlikeholde stedet. Jentene og kvinnene befinner seg innenfor institusjonsveggene, i kommuneadministrasjonen, i helse- og skolevesen eller på fiskeforedlingsbedriften. Noen av dem har ikke mulighet til å forlate arbeidsplassen sin i matpauser fordi de må være tilgjengelig også da. Menn ser ut til å ha større frihet til å bevege seg rundt i bygda og slik pleie det sosiale nettverket. Samtidig innebærer kjønnsdelingen i arbeidslivet at menn i større grad enn kvinner aktivt forholder seg til stedets fysiske strukturer. Kvinnene pleier de sosiale relasjoner mens menn i større grad forholder seg til også de fysiske strukturer. Det ligger en meningsdimensjon i det aktive engasjementet i omgivelsene (jfr. Ingold 2000) som er fraværende i de yrker som kvinner i Havøysund velger mellom.

Hva stedet tilbyr

Hva omgivelsene frambringer eller tilbyr den enkelte er ikke ubegrenset. Dette må dessuten ses i sammenheng med kunnskaper og ferdigheter overfor omgivelsene. Mellom gutter og menn pågår det fortsatt en overføring av kompetanse som er knyttet direkte til Havøysund og omlandets konkrete, naturmessige omgivelser¹⁵. Men hvilken mening gir omgivelsene til jenter og kvinner og hva er det omgivelsene tilbyr dem?

Hva som ligger i omgivelsenes 'affordance' kan utvides til å gjelde mer enn det å forholde seg til et konkret landskap. Ingold er sjøl mest opptatt av empiri knyttet til folk som lever på måter som gir dem direkte relasjoner til de naturmessige omgivelsene (for eksempel jegere og sankere). Jeg ser imidlertid en nytte i å tenke omkring hva omgivelsene frambringer eller tilbyr den enkelte utover en slik direkte relasjon til konkrete omgivelser. Kvinner forholder

¹⁵ Noen jenter har etter hvert også blitt introdusert til fisket som en sommerjobb, gjort mulig av ungdomskvoten.

seg også til sine omgivelser, men da må man forstå 'omgivelser' på en annen måte. De er ikke sosialisert inn i den type kroppsliggjort kunnskap om stedet og omlandet slik tilfellet er for fiskerne. Kvinnene må i mye større grad sjøl finne muligheter på stedet, eller finne stedets 'affordance' om du vil.

Hva er det stedet kan tilby kvinnene? De etablerte kvinnene som jeg har møtt finner en verdi i det å bo her som blant annet er basert på at de er familiefolk. De tar ikke bare hensyn til egne ønsker og drømmer, men også til familiens helhetlige situasjon. Tilhørigheten til stedet forsterkes i den allmenne oppfatningen om at dette er et bra sted for barn å bo på. De får bekræftelse på at de gjør det rette for barna sine, sjøl om de kanskje savner noe i livene sine som de har bedre mulighet til å få andre steder. Omgivelsene tilbyr det kvinnene anser som gode og trygge oppvekstvilkår for deres barn. Dette har sjølsagt en tilbakevirkende kraft på hvilken mening kvinnene sjøl finner her. Men de er dessuten moderne kvinner som må finne mening utenfor de deler av deres liv som er forbundet med familie og hjem. Dette har de kvinnene jeg har møtt søkt å finne gjennom å ta en utdanning som er godt tilpasset det lokale arbeidsmarkedet. Å ta en utdanning tilpasset det lokale arbeidsmarkedet er noe som integrerer dem sterkere på stedet. Arbeidsmarkedet kan altså forstås som et tilbud på stedet, fra stedet.

Utdanning og, i forlengelsen av utdanning, arbeid, skaper en stedstilknytning for kvinnene, men den er ikke basert på den samme type stedstilknytning som fiskerne har. Mens fiskernes stedstilknytning kan sies å være basert på en type kroppsliggjort kunnskap i omgivelsene gjennom sosialisering, er kvinnenens stedstilknytning basert på en vurdering av hva stedet kan tilby dem. De reflekterer over hvilke muligheter de har og tar helt bevisste valg. Her er stedets arbeidsmarked en viktig faktor. Men kvinnenens opparbeidede kompetanse gir dem dessuten muligheter på andre steder, og dette er muligens også en vurdering de sjøl gjør når de velger utdanning. Utdanningen er i utgangspunktet rettet inn mot det lokale behovet for kompetanse, men den gir dessuten en generell kompetanse på et arbeidsmarked utover det lokale. Det er lettere å flytte med kompetanse som sykepleier enn som fisker. Kvinnene er dermed mer løsrevet fra stedet enn fiskerne, i forhold til den kompetanse de har tilegnet seg. På tross av at denne kompetansen er tilegnet for å brukes *i* Havøysund, kan den samme kompetansen brukes til å flytte *fra* Havøysund.

Menn har i større grad en tilhørighet til stedet som er basert på en direkte relasjon med omgivelsene. Kanskje menn i større grad må oppgi sin kompetanse dersom de flytter fordi den

er så nært knyttet til akkurat disse konkrete omgivelsene? Dette kan være en delforklaring på hvorfor flere kvinner enn menn søker seg ut fra distriktene.

Omgivelsene tilbyr eller frambringer altså noe til fiskerne som de er i stand til å ta i mot og som gjør livet meningsfylt nettopp her. For de etablerte kvinnene handler det på sett og vis om en tilkjempet mening, i hvert fall på et nivå. Men hva tilbys de unge kvinnene? Er det et tilbud som ikke blir tatt i mot? Hva omgivelsene tilbyr eller frambringer til hver enkelt kan også forstås i forhold til dennes forventninger og drømmer for sitt liv. De unge kvinnene prøver på sett og vis å tilpasse den lokale verden til en ønsket verden. Dette arbeidet faller sammen fordi noen vesentlige elementer fra denne ønskede verden ikke finnes i Havøysund. Den mening som de søker finner de i liten grad i de omgivelsene de beveger seg i, verken sosialt eller materielt. Og dette søket etter mening er nettopp et søk, hvor hjemstedet ikke kan tilby et stort nok mangfold i utforskningen av verden og hvem de er.

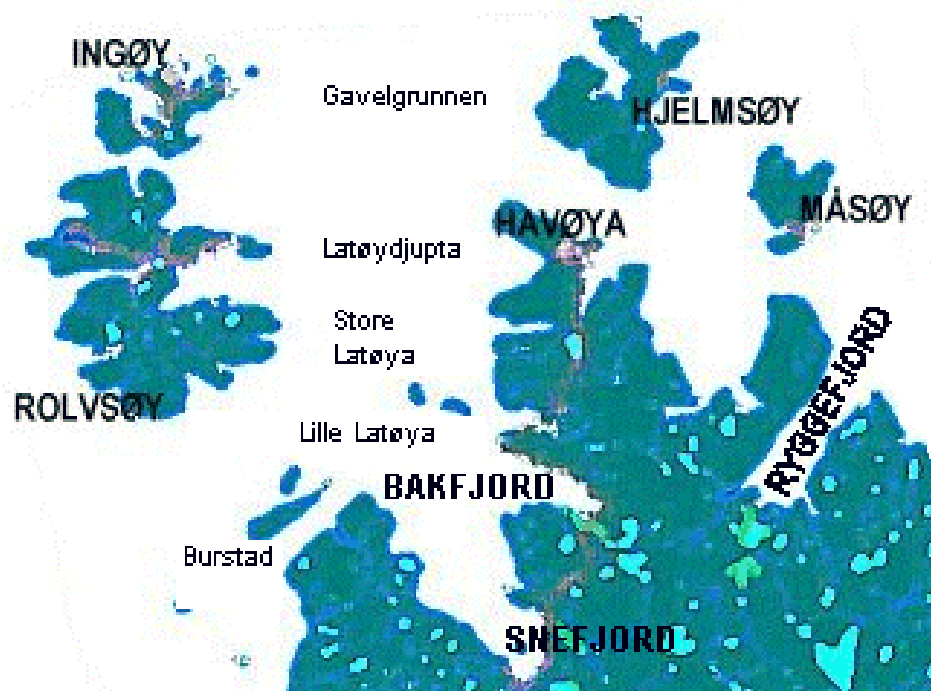
De etablerte kvinnene, de unge kvinnene og fiskerne kan altså på ulikt vis ta imot det stedet kan tilby dem. For fiskerne er dette knyttet til sosialisering og tilegnelse av kunnskaper i konkrete omgivelser som blir kroppsliggjort. De er knyttet til stedet gjennom et livslangt virke nettopp her. Kvinnene forholder seg refleksivt til muligheter som stedet kan gi. De blir ikke på samme måte sosialisert inn i stedets 'affordance', og hva stedet kan tilby viser seg dermed gjennom helt andre mekanismer enn for fiskerne. Dette gjelder for de unge kvinnene også, men de vil ikke forholde seg til slike stedsbegrensede valgmuligheter. Det stedet kan tilby framstår som utilstrekkelig eller irrelevant. De responderer på sett og vis ikke på tilbudet, og stedet blir dermed lite attraktivt for dem.

Stemmer fra et sted

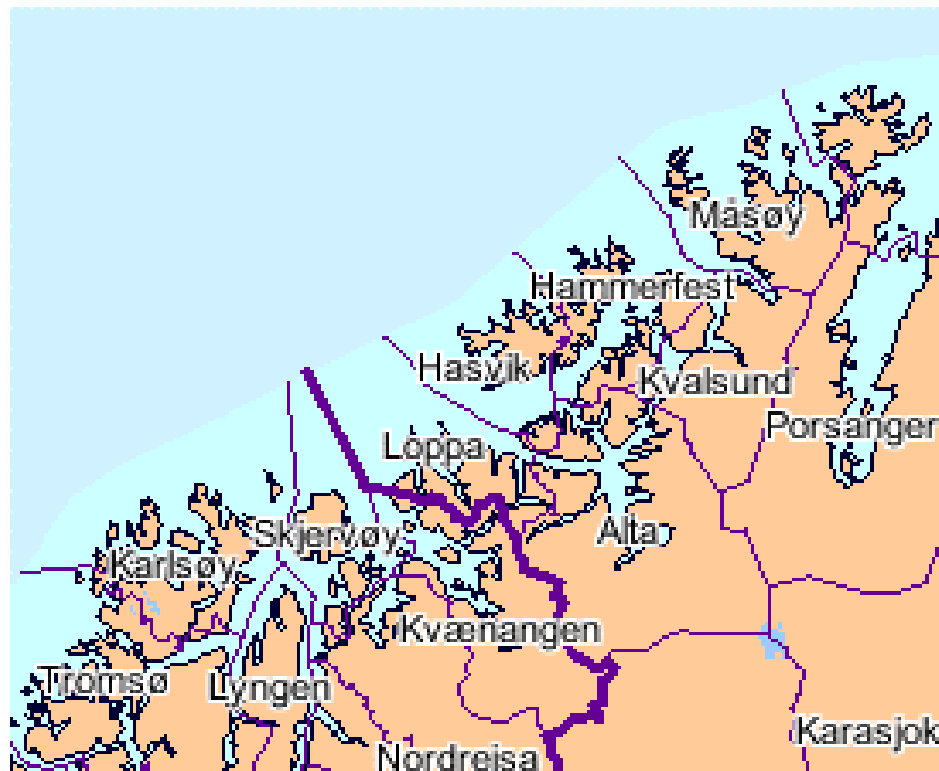
Med Rodmans (1992) begreper *multivokalitet* og *multilokalitet* som utgangspunkt, har jeg forsøkt å gi et stedsbilde gjennom menneskers ulike opplevelse av stedet. De mange og ulike 'stemmer fra stedet' danner et mangefasettert bilde av hva stedet 'er' og hvem folk 'blir' av å bo her. Når man tilnærmer seg stedet på denne måten blir det mulig å si at Havøysund ikke bare er *ett* sted, men mange forskjellige.

Stedet er multilokalt. Stedet har mange stemmer. Ikke som en kakofoni - snarere som et blandakor.

KART

Nærområdet. Havøysund ligger på Havøya.

Avstander til andre steder. Havøysund ligger i Måsøy kommune.

LITTERATUR

- Altern, Ingrid og Holtedahl, Lisbet** (1995): 'Kunnskap om oss og andre', s.4-22 i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr. 1.
- Andersen, Svanhild** (1997): *Ressurskamp og møter med offentlige instanser – noen utfordringer i en norsk og samisk utkant*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Anderson, Benedict** (1996): *Forestilte fellesskap*, Spartacus Forlag AS, Oslo.
- Barth, Fredrik** (1969): 'Introduction' s. 9-38 i Barth, Fredrik (red.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Universitetsforlaget.
- Brox, Ottar** (1984): *Nord-Norge. Fra allmenning til koloni*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Cohen, Anthony** (1982): 'Belonging: the experience of culture', s. 1-17 I *Belonging. Identity and Social Organisation in British Rural Cultures*.
- Cohen, Anthon** (1985): *The symbolic construction of community*, Ellis Horwood Ltd. & Tavistock Publ., London.
- Douglas, Mary** (1997): *Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Pax Forlag
- Eidheim, Frøydis** (1993): *Sett nordfra. Kulturelle aspekter ved forholdet mellom sentrum og periferi*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Eidheim, Harald** (1969): 'When ethnic identity is a social stigma' I Barth, Fredrik (red.): *Ethnic groups and boundaries*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Eidheim, Harald** (1971): *Aspects of the Lappish Minority Situation*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Eidheim, Harald og Stordahl, Vigdis** (red.) (1998): *Kultur møte og terapi i Sápmi*, Davvi Girji OS.
- Eriksen, Thomas Hylland** (1993): *Små steder – store spørsmål*, s. 131-154 og s. 269-288. Universitetsforlaget, Oslo.
- Featherstone, Mike** (1994): *Kultur, kropp og konsumtion*, s. 67-82, 105-128, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.
- Featherstone, Mike** (1991): 'The body in the consumer culture', s. 170-198 i Featherstone, Mike, Hepworth, Mike og Turner, Brian S. (red.): *Consumer Culture & Postmodernism*, Sage Publications, London, Newbury Park, New Delhi.

Friedman, Jonathan (1994): 'Global system, globalization and the parameters of modernity', s. 195-232 i Friedman, Jonathan: *Cultural Identity & Global Process*, Sage Publ. Inc, London.

Gaski, Lina (1993): 'Rettigheter og ressurser i lokalsamfunnsperspektiv', s. 117-164 i *Forvaltningen av samiske interesser i 1990-årene*. Universitetet i Tromsø.

Gaski, Lina (2000): *Hundre prosent lapp? Lokale diskurser om etnisitet i markebygdene i Evenes og Skånland*, Diedut nr. 5.

Grønhaug, Reidar (1978): 'Scale as a variable in social analysis: Fields of social organization in Herat, Northwest Afghanistan', i Barth, Fredrik (red.) *Scale and social organization*, Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, Marianne (1996): *Hverdagsfilosofier*, Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, Marianne (1989): *Kultur og hverdagsliv*, Universitetsforlaget, Oslo.

Guzmán, Maria (1997): 'Rom og tilhørighet: Mellom det lokale og det globale', s. 193-207 i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* (3-4).

Holm, Erling Dokk og Meyer, Siri (red.)(2001): *Varene tar makten*, Gyldendal, Oslo.

Holtedahl, Lisbet (1986): *Hva mutter gjør er alltid viktig*. Universitetsforlaget AS.

Hovdenakk, Sylvi Stenersen (1998): *Pedagogisk diskurs i 90-åras utdanningsreformer*, s. 172-215, Avhandling til graden Doctor rerum politicarum. Institutt for pedagogikk. Universitetet i Tromsø.

Hovland, Arild (1996): *Moderne urfolk. Samisk ungdom i bevegelse*. Cappelen Akademisk Forlag as, Oslo.

Høgmo, Asle (1986): 'Det tredje alternativ: barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte'. *Tidsskrift for samfunnsforskning* bd 27..

Ingold, Tim (2000): *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*, Routledge London and New York.

Jackson, Anthony (1987): *Anthropology at home*, ASA Monographs, Tavistock Publ. Ltd, London and New York.

Jenkins, Richard (1996): *Social identity*, Routledge, London and New York.

Johansen, Eva (2001): *Nærvær og likhet. Om gavebytte, fellesskap og tilhørighet i Loppa kommune, Finnmark*. Hovedoppgave ved institutt for sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

Johansen, Janne (1992): 'Ung i Havøysund – Ungdommens vilkår i fiskeindustri og fiske fra 1960-åra til 1990-åra', s. 124- 167 i Gerrard, Siri (red.): *Skårunge, skoleelev eller arbeidssøker?*, Rapport fra "Ungdomskulturer i omforming", Tromsø.

- Johansen, Mayvi B.** (1999): *Det maritime landskapet under lofotfisket. En kulturøkologisk studie av relasjonene mellom kystfiskere ved Røst og deres omgivelser*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Keesing, Roger** (1989): 'Creating the past: Custom and Identity in the Contemporary Pacific', i *The Contemporary Pacific*, Spring/Fall.
- Kramvig, Britt** (1999a): 'Ære og verdighet. Kvinnelighet og mannlighet i et fiskerisamfunn', s. 63-77 i Siri Gerrard og Randi Rønning Balsvik (red.), *Globale kyster*, Kvinnforsks skriftserie nr. 1.
- Kramvig, Britt** (1999b): 'Mangfold og røtter: Hvordan forstår vi individets forståelse av seg selv?', s. 99-124 i Thuen, Trond (red.): *Landskap, region, identitet. Debatter om det nordnorske*, program for kulturstudier nr.3, Norges Forskningsråd, Bergen.
- Lien, Marianne** (1989): *Fra boknafesk til pizza– sosiokulturelle perspektiv på matvalg og endring av spisevaner i Båtsfjord, Finnmark*. Oslo occasional papers in social anthropology, no. 18, Oslo.
- Løfgren, Orvar** (1987): 'Deconstructing Swedishness: Culture and Class in Modern Sweden' s. 74-93 i Jackson, A. (ed.) *Anthropology at home*, ASA Monographs, Tavistock, Publ. Ltd., London and New York.
- Meløe, Jacob** (1995): 'Steder', *Hammarn* nr. 3, s. 6-13, Nordnorsk kulturråd, Tromsø.
- Miegel, Fredrik og Johansson, Thomas** (1994): 'Forord' s. 7-12 i: Featherstone, Mike: *Kultur, kropp och konsumtion*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.
- Miles, Steven** (1998): *Consumerism – as a Way of Life*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Dehli.
- Myrstad, Anne** (1999): *Skogens sønner. Et kjønnets perspektiv på elgjakta i Indre-Troms*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Nielsen, Finn Sivert** (1996): *Nærmere kommer du ikke...Håndbok i antropologisk feltarbeid*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Nilsen, Ragnar** (1998): *Hvorfor ingeniøren bør bli fiskarbonden. Noen tanker om utdanning, utvikling og flytting i Nord-Norge*, Notat for Kommunal og regionaldepartementet, Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning, Universitetet i Tromsø.
- Paulgaard, Gry** (1999): 'Ungdom i fiskevær: Finnes de?', s. 145-156 i Gerrard, Siri og Balsvik, Randi Rønning (red.): *Globale kyster*. Kvinnforsks skriftserie nr.1.
- Paulgaard, Gry** (2000): *Ungdom og identitet*. Avhandling for graden Doctor Rerum Politicarum. Det samfunnsviteskapelige fakultet, Institutt for pedagogikk, Universitetet i Tromsø.

Rodman, Margaret C. (1992): 'Empowering Place: Multilocality and Multilocality', s. 640-656 i *American Anthropologist* vol. 94 no. 3.

Rossvær, Viggo (1998): *Ruinlandskap og modernitet*, Spartacus Forlag, Oslo.

Saugestad, Sidsel (1996): 'Lokalsamfunnsforskning – fra tema til teori, s. 312-321 i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr. 4.

Schwimmer, E. G. (1972): 'Symbolic Competition', s. 117-155 i *Anthropologica*.

Solheim, Jorun (1997): 'Forord', s. 9-17 i Douglas, Mary: *Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*, Pax Forlag.

Stordahl, Vigdis (1991): 'Ethnic Integration and Identity Management: Discourses of Sami Self-awareness', I *North Atlantic Studies*, vol. 3 (no. 1), 6 s.

Sveen, Karin (2000): *Klassereise. Et livshistorisk essay*, Oktober forlag, Oslo.

Thuen, Trond ((1995): *Quest for Equity. Norway and the Saami Challenge*. Inst. of Social and Economic Research, Canada.

Turner, Victor (1970): 'Betwixt and Between', s. 355-369 i Hammel & Simmons (red.): *Man Makes Sense*.

Vike, Hallvard (2001): 'Anonymitet og offentlighet' i *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr. 1-2.

Wadel, Cato (1991): *Feltarbeid i egen kultur*, Seek a/s, Flekkefjord.